

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZİRLİYİ

Layihə Avropa İttifaqı
tərəfindən maliyyələşdirilir

TƏHSİL İNSTİTUTU
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

İxtisasın adı: Sığorta mütəxəssisi

SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİ

Bakı 2020

Bu modul dərs vəsaiti Avropa İttifaqının texniki yardımı  r vəsində Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyini dəstəkləmək   n “Azərbaycanda Milli Kvalifikasiya  r v sinin İcrasına Dəstək” (EuropeAid/138339/DH/SER/AZ) layihəsi tərəfindən hazırlanmıřdır. Modulda ifadə olunan fikirlər v  məlumatlara görə Avropa İttifaqı, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Təhsil İnstitutu məsuliyyət dařımır.

Modul dərs vəsaiti müvafiq təhsil proqramları (kurikulumlar)  zr  bilik və bacarıqların verilməsi məqsədilə hazırlanmıřdır və orta-ixtisas təhsili səviyyəsində müvafiq modulların tədrisi   n tövsiyə edilir. Modul dərs vəsaitinin istifadəsi  d niřsizdir və kommersiya məqsədi ilə satıřı qadağandır.

Müəllif: Pərviz Quliyev

Modul üzrə məsləhətçi: Aynur Kərimova

  Bakı – 2020

Modulda ifadə olunan fikirlər müəllifə aiddir, istifadə olunmuř fotolar a ıq mənbələrdən g t r lm řd r. Antiplagiat v  digər tədqiqat etikasının tələblərinin təmin olunması modul müəlliflərinin məsuliyyətidir.

MÜNDƏRİCAT

ƏSAS ANLAYIŞLAR	8
GİRİŞ	11
MODULUN SPESİFİKASIYASI	13
TƏLİM NƏTİCƏSİ 1: SIĞORTA RİSKİNİ QIYMƏTLƏNDİRMƏK	15
1.1. Sığorta riskinin qiymətləndirmə metodlarını müəyyən edir.....	16
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	19
Qiymətləndirmə.....	20
1.2. Riskin komponentlərini müvafiq qaydada müəyyən edir.....	21
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	25
Qiymətləndirmə.....	26
1.3. Sığorta obyektinin monitorinqi üçün sorğular və suallar toplusunu hazırlayır.....	27
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	31
Qiymətləndirmə.....	33
1.4. Sığorta obyektinin ekspertiza olunması məqsədilə qiymətləndirici ekspertləri prosesə müvafiq qaydada cəlb edir.....	34
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	37
Qiymətləndirmə.....	38
1.5. Ehtiyac yarandığı halda sığorta obyektinin video və foto görüntülərini hazırlayır....	39
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	41
Qiymətləndirmə.....	42
TƏLİM NƏTİCƏSİ 2: SIĞORTA HAQQINI HESABLAMAQ	43
2.1. Sığorta məhsulları üzrə tarifləri müvafiq qaydada tətbiq edir	44
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	49
Qiymətləndirmə.....	50
2.2. Müştəri üçün sığorta haqqına güzəşt imkanlarını izah edir.....	51
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	53
Qiymətləndirmə.....	54
2.3. Sığorta haqqını müvafiq qaydada hesablayır.....	54
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	56

Qiymətləndirmə.....	57
2.4. Sığorta haqqının ödənilmə qrafikini müştəri ilə müvafiq qaydada razılaşdırır	58
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	61
Qiymətləndirmə.....	62
TƏLİM NƏTİCƏSİ 3: TƏKRARSİĞORTA PAYINI MÜƏYYƏN ETMƏK.....	63
3.1. Təkrarsığortaçı sığorta riski barədə müvafiq qaydada məlumatlandırır	64
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	67
Qiymətləndirmə.....	68
3.2. Təkrarsığorta əməliyyatlarını müvafiq qaydada həyata keçirir.....	69
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	73
Qiymətləndirmə.....	74
3.3. İlin sonunda təkrarsığorta əməliyyatları haqqında hesabat hazırlayır.....	75
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	78
Qiymətləndirmə.....	79
3.4. Alternativ biznes tərəfdaşlar ilə yeni əlaqələrin qurulma yollarını müəyyən edir.....	80
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	82
Qiymətləndirmə.....	83
TƏLİM NƏTİCƏSİ 4: SİĞORTA PORTFELİNİN ZƏRƏRLİLİK ƏMSALINI HESABLAMAQ .	85
4.1. Konkret məhsul və ya müştəri üzrə zərərin hesablanması məqsədilə müvafiq hesablamalar həyata keçirir.....	86
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	88
Qiymətləndirmə.....	89
4.2. Zərərlə işləyən müştərilərin siyahısını hazırlayır	90
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	92
Qiymətləndirmə.....	93
4.3. Müştərilər üzrə zərərlilik hallarının baş verməsi səbəblərini araşdırır.....	94
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	96
Qiymətləndirmə.....	97
TƏLİM NƏTİCƏSİ 5: SİĞORTA HADİSƏLƏRİNİ TƏNZİMLƏMƏK.....	99
5.1. Sığorta hadisəsi statusunun verilməsini müəyyən edir.....	100
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	104
Qiymətləndirmə.....	105

5.2. Dəymiş zərərin müəyyən edilməsi prosedurlarını həyata keçirir.....	106
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	110
Qiymətləndirmə.....	111
5.3. Sığorta müqaviləsi əsasında azadolma məbləğini (franşizanı) təsvir edir.....	112
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	114
Qiymətləndirmə.....	115
5.4. Sığorta ödənişinin tənzimlənməsini izah edir.....	116
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	118
Qiymətləndirmə.....	119
TƏLİM NƏTİCƏSİ 6: İNVESTİSİYA PORTFELİNİ FORMALAŞDIRMAQ.....	121
6.1. İnvestisiya alətlərini müəyyən edir.....	122
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	126
Qiymətləndirmə.....	127
6.2. İnvestisiya müqaviləsini investisiya şərtlərinə uyğun hazırlayır.....	128
Tələbələr üçün fəaliyyətlər.....	131
Qiymətləndirmə.....	132
CAVABLAR.....	133
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	134

ƏSAS ANLAYIŞLAR

Anderrayter – sığorta riskini qiymətləndirən mütəxəssis

Anderraytinq – sığorta müqaviləsinin bağlanması, sığorta tarifi və sığorta haqqı barədə qərarlar qəbul etmək üçün sığortalının səhhəti, maliyyə imkanları, sığortalanan əmlakın vəziyyəti və digər bu kimi amillərin – sığorta risklərinin qiymətləndirilməsi üzrə sığortaçının (onun mütəxəssisinin və ya nümayəndəsinin) istifadə etdiyi üsul və metodların, habelə hərəkətlərinin məcmusu.

Faydalanan şəxs - sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta ödənişini almaq hüququ olan şəxs.

Qeyri-maliyyə riskləri – baş verən hadisə nəticəsində dəymiş ziyanın pul vahidində ölçülməsi mümkün olmayan risklər.

Könüllü sığorta – sığorta müqaviləsinin tərəflərinin iradə azadlığından asılı olaraq həyata keçirilən və əsas şərtlərinin sığorta müqaviləsində müəyyən edilməsini nəzərdə tutan sığorta.

Maliyyə riskləri – baş verən hadisə nəticəsində dəymiş ziyanın pul vahidində ölçülməsi mümkün olan risklər.

Təkrarsığorta – sığortaçının sığortaladığı riskləri müqavilə əsasında tam və ya qismən digər sığortaçı (təkrarsığortaçı) ilə bölüşdürməsi və ya ona ötürməsi.

Sığorta haqqı – sığorta təminatının əldə edilməsi üçün sığortalının sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulan məbləğdə və qaydada sığortaçıya ödədiyi məbləğ.

Sığorta ödənişi – sığorta olunanın sığorta hadisəsinin baş verməsindən əvvəlki maliyyə vəziyyətinə qaytarılması üçün sığortaçı tərəfindən sığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq ona və (və ya) digər faydalanan şəxsə ödənilən maliyyə kompensasiyası.

Sığorta məbləği – sığortaçının sığorta müqaviləsi üzrə öhdəliyinin həmin müqavilədə razılaşdırılmış son hədd.

Sığorta tarifi – sığorta haqqının hesablanması üçün sığorta predmetinin və sığorta riskinin xarakteri nəzərə alınmaqla sığorta məbləği vahidinə tətbiq edilən müvafiq dərəcə.

Sığorta obyektı – sığortalının və ya sığorta olunanın qanunazidd olmayan hər hansı əmlak mənafeyi və ya onun həyatı, sağlamlığı, əmək qabiliyyəti və ya pensiya təminatı ilə bağlı maraqlar.

Sığorta müqaviləsi – sığortaçının sığorta haqqı müqabilində sığortalıdan müəyyən riskləri qəbul etmək və ya belə riskləri onunla bölüşmək razılığının ifadə edildiyi yazılı razılaşma.

Sığorta vasitəçisi – sığorta və ya təkrarsığorta müqavilələrinin bağlanmasında, yenilənməsində və ya davam etdirilməsində həmin müqavilənin tərəflərindən birini təmsil etməklə müvafiq lisenziya əsasında ona vasitəçilik xidməti göstərən şəxs.

Sığorta təminatı – müəyyən risklərə qarşı sığorta müqaviləsi ilə verilən maliyyə müdafiəsinin həcmi.

Sığorta – fiziki və ya hüquqi şəxsə dəymiş zərərin ödənilməsi üçün vasitə.

Sığorta fondu – zərərlərin ödənişi üçün nəzərdə tutulmuş maddi və pul vəsaitlərinin ehtiyatı.

Sığorta haqqı – sığorta təminatının əldə edilməsi üçün sığortalının sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulan məbləğdə və qaydada sığortaçıya ödədiyi məbləğ.

Sığorta ödənişi – sığorta olunanın sığorta hadisəsinin baş verməsindən əvvəlki maliyyə vəziyyətinə qaytarılması üçün sığortaçı tərəfindən sığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq ona və (və ya) digər faydalanan şəxsə ödənilən maliyyə kompensasiyası.

Sığorta məbləği – sığortaçının sığorta müqaviləsi üzrə öhdəliyinin həmin müqavilədə razılaşdırılmış son hədd.

Sığorta tarifi – sığorta haqqının hesablanması üçün sığorta predmetinin və sığorta riskinin xarakteri nəzərə alınmaqla sığorta məbləği vahidinə tətbiq edilən müvafiq dərəcə.

Sığorta ehtiyatı – sığorta ödənişlərini həyata keçirmək üçün sığortaçının öhdəliklərinin təminatı kimi formalaşdırdığı pul vəsaitlərinin hesablanmış miqdarı.

Sığortalı – müəyyən sığorta obyektinin sığorta etdirilməsində sığorta marağı olan və müvafiq sığorta müqaviləsinin tərəfi olan fəaliyyət qabiliyyətli və hüquq qabiliyyətli şəxs və ya sığorta olunan və ya sığorta xidmətindən yararlanan şəxslər.

Sığortaçı – sığorta xidmətini təqdim edən sığorta şirkəti.

Sığorta obyektı – sığortalının və ya sığorta olunanın qanunazidd olmayan hər hansı əmlak mənafeyi və ya onun həyatı, sağlamlığı, əmək qabiliyyəti və ya pensiya təminatı ilə bağlı maraqlar.

Sığorta müqaviləsi – sığortaçının sığorta haqqı müqabilində sığortalıdan müəyyən riskləri qəbul etmək və ya belə riskləri onunla bölüşmək razılığının ifadə edildiyi yazılı razılaşma.

Sığorta vasitəçisi – sığorta və ya təkrarsığorta müqavilələrinin bağlanması, yenilənməsində və ya davam etdirilməsində həmin müqavilənin tərəflərindən birini təmsil etməklə müvafiq lisenziya əsasında ona vasitəçilik xidməti göstərən şəxs.

Sığorta təminatı – müəyyən risklərə qarşı sığorta müqaviləsi ilə verilən maliyyə müdafiəsinin həcmi.

Sığorta penetrasiyası (penetration) – Hər hansı bir coğrafi məkanda (ölkədə) yaşayan əhali arasında sığorta məhsullarının pul ekvivalentində adambaşına düşən payını göstərir və sığorta yığımlarının illik həcminə uyğun olaraq hər il dəyişə bilər.

Satış strategiyası – təqdim olunan malın və ya xidmətin bazarda satılması və mənfəət əldə olunması üçün görməli olduğumuz fəaliyyətlərin əsaslandırılmış şəkildə yerinə yetirilməsi.

ÜDM (ümumi daxili məhsul) - bir il ərzində ölkə daxilində fəaliyyət göstərən yerli və xarici şirkətlər tərəfindən istehsal olunmuş malların və xidmətlərin məcmu bazar dəyəri.

Yenilənmə - sığorta müqaviləsinin müddəti başa çatdıqda müqavilənin yeni müddətə qüvvəsinin artırılması.

GİRİŞ

Hörmətli oxucu!

Bu gün təhsil müəssisələrində sığorta sektorunun tələblərinə uyğun mütəxəssislərin hazırlanması ən aktual məsələlərdən hesab olunur, bacarıqlı və peşəkar mütəxəssislərə hər zaman böyük ehtiyac vardır. Bu modulun hazırlanması həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan tələbələri sektorun tələblərinə uyğun hazırlamaq məqsədi daşıyır.

“Sığorta fəaliyyətinin təşkili” modulu tələbələrə sığorta şirkətinin əsas fəaliyyət istiqamətləri haqqında geniş şəkildə məlumat verir. Bu modul 6 təlim nəticəsindən ibarət olmaqla hər bir nəticə üzrə müxtəlif meyarların ətraflı izahı təmin olunmuşdur.

“Sığorta riskini qiymətləndirmək” üzrə təlim nəticəsi, sığorta mütəxəssisi sığorta obyektini ilə bağlı tələb olunan məlumatların toplanmasının vacibliyini anlayır, sığorta obyektinin monitorinqi məqsədi ilə sorğuların hazırlanması qaydalarını, risklərin qiymətləndirilməsində müstəqil ekspertlərin prosesə cəlb olunması, sığorta obyektinin video və foto görüntülərinin hazırlanması qaydalarını, onlardan riskin düzgün qiymətləndirilməsində istifadə etməyi öyrənir.

“Sığorta haqqını hesablamaq” üzrə təlim nəticəsi, gələcək sığorta mütəxəssisinin sığorta şirkətinin hər bir məhsul üzrə tətbiq etdiyi sığorta tarifləri haqqında ətraflı məlumatlar əldə edəcəyi gözlənilir, habelə, müştəri üçün sığorta haqqına güzəşt imkanlarını necə izah etməli və bu imkanları nəzərə alaraq, sığorta haqqının müvafiq hesablanma qaydalarını öyrənir. Təlim nəticəsi üzrə təhsilalanın sığorta haqqının ödənilməsi qrafikinə müştəri ilə razılaşdırılması kimi məlumatlara sahiblənməyi gözlənilir.

“Təkrarsığorta payını müəyyən etmək” üzrə təlim nəticəsi gələcək sığorta mütəxəssisinin təkrarsığorta payının müəyyən olunması, təkrarsığortaçının sığorta riski haqqında məlumatlandırılması, təkrarsığorta əməliyyatlarının həyata keçirilməsinin müvafiq qaydalarını öyrənməsi, ilin yekununda təkrarsığorta əməliyyatları haqqında hesabatların tərtibi metodları və alternativ biznes tərəfdaşlar ilə əlaqələrin qurulması haqqında biliklərə sahib olacağı gözlənilir.

“Sığorta portfelinin zərərlik əmsalını hesablamaq” üzrə təlim nəticəsi gələcək sığorta mütəxəssisinin sığorta məhsulları və ya müştərilər üzrə zərərin hesablanması məqsədilə hesablamaların necə aparılmasını, zərərlə işləyən müştərilərin siyahısının hazırlanması qaydalarını və müştərilərin zərərlik hallarının baş verməsi səbəblərinin araşdırılmasının vacibliyini öyrənir.

“Sığorta hadisələrini tənzimləmək” üzrə təlim nəticəsində gələcək sığorta mütəxəssisi sığorta hadisəsinin tənzimlənməsinin sığorta şirkətlərində necə aparıldığını öyrənir və hadisə zamanı müştəriyə dəymiş ziyanın vaxtında həyata keçirilməsinin sığorta şirkətinin sığortalı qarşısında əsas öhdəliklərindən biri olduğunu dərk edir.

“Investisiya portfelini formalaşdırmaq” üzrə təlim nəticəsinə əsasən tələbə sığorta şirkətlərində investisiya xarakterli əməliyyatların nə qədər məqsədyönlü və planlı şəkildə aparılmasının vacibliyini öyrənir.

Əziz təhsilalanlar! Unutmayın ki, gələcək fəaliyyətinizin yüksək səviyyədə qurulmasının əsası, sizə təqdim edilən materialların həm nəzəri, həm də praktiki mənimsənilməsindən çox asılıdır.

MODULUN SPESİFİKASIYASI

Modulun adı:	Sığorta fəaliyyətinin təşkili
Modulun kodu:	SS-2020-30
Modulun ümumi məqsədi:	<i>Təhsilalan bu modulu uğurla tamamladıqdan sonra sığorta riskini qiymətləndirməyi, sığorta haqqını hesablamağı, təkrarsığorta payını müəyyən etməyi, sığorta portfelinin zərərlik əmsalını hesablamağı, sığorta hadisələrini tənzimləməyi, investisiya portfelini formalaşdırmağı bilib və bacaracaq.</i>
Təlim (öyrənmə) nəticəsi	Qiymətləndirmə meyarları
1. Sığorta riskini qiymətləndirmək	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Riskin komponentlərini müvafiq qaydada müəyyən edir; ➤ Sığorta obyektinin monitorinqi üçün sorğular və suallar toplusunu hazırlayır; ➤ Sığorta obyektinin ekspertiza olunması məqsədilə qiymətləndirici ekspertləri prosesə müvafiq qaydada cəlb edir; ➤ Ehtiyac yarandığı halda sığorta obyektinin video və foto görüntülərini hazırlayır.
2. Sığorta haqqını hesablamaq	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sığorta məhsulları üzrə tarifləri müvafiq qaydada tətbiq edir; ➤ Müştəri üçün sığorta haqqına güzəşt imkanlarını izah edir; ➤ Sığorta haqqını müvafiq qaydada hesablayır; ➤ Sığorta haqqının ödənilmə qrafikini müştəri ilə müvafiq qaydada razılaşıdır.
3. Təkrarsığorta payını müəyyən etmək	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Təkrarsığortaçıını sığorta riski barədə müvafiq qaydada məlumatlandırır; ➤ Təkrarsığorta əməliyyatlarını müvafiq qaydada həyata keçirir; ➤ İlin sonunda təkrarsığorta əməliyyatları haqqında hesabat hazırlayır; ➤ Alternativ biznes tərəfdaşlar ilə yeni əlaqələrin qurulma yollarını müəyyən edir.

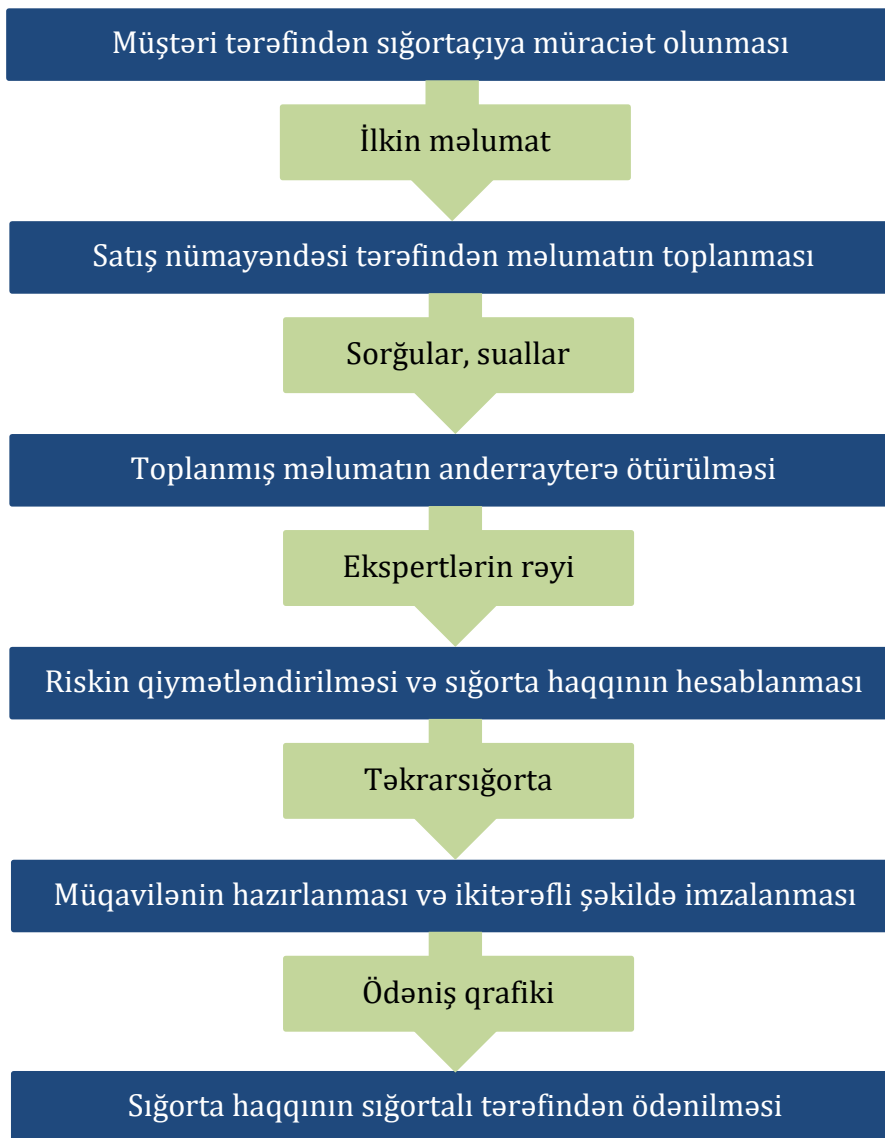
4. Sığorta portfelinin zərərlik əmsalını hesablamaq	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Konkret məhsul və ya müştəri üzrə zərərin hesablanması məqsədilə müvafiq hesablamalar həyata keçirir; ➤ Zərərlə işləyən müştərilərin siyahısını hazırlayır; ➤ Müştərilər üzrə zərərlik hallarının baş verməsi səbəblərini araşdırır.
5. Sığorta hadisələrini tənzimləmək	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sığorta hadisəsi statusunun verilməsini müəyyən edir; ➤ Dəymiş zərərin müəyyən edilməsi prosedurlarını həyata keçirir; ➤ Sığorta müqaviləsi əsasında azadolma məbləğini (franşizanı) təsvir edir; ➤ Sığorta haqqının ödənilməsinin tənzimlənməsini izah edir.
6. İnvestisiya portfelini formalaşdırmaq	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İnvestisiya alətlərini müəyyən edir; ➤ İnvestisiya müqaviləsini investisiya şərtlərinə uyğun hazırlayır.

TƏLİM NƏTİCƏSİ 1

**SİĞORTA RİSKİNİ
QİYMƏTLƏNDİRMƏK**

1.1. Sığorta riskinin qiymətləndirmə metodlarını müəyyən edir

Sığorta məhsullarının satışı prosesində sığorta riskinin qiymətləndirilməsi vacib həlqələrdən hesab olunur (Sxem 1.1). Ayrı-ayrı sığorta məhsullarının fərqli sığorta riskləri ilə əhatə olunduğu üçün müxtəlif sığorta məhsullarının satışında fərqli tariflər tətbiq olunur. Bununla yanaşı, qiymətləndiriləcək sığorta riskinin həcmindən və sığorta obyektinin mürəkkəbliyindən asılı olaraq, riskin qiymətləndirilməsi həm standart prosedurlar əsasında, həm də sığorta şirkətinin istifadə etdiyi proqram təminatı vasitəsilə avtomatik rejimdə aparıla bilər. Riskin qiymətləndirilməsi prosesinin mürəkkəb və çox zaman tələb etdiyini nəzərə alaraq, satış mütəxəssisi ilə yanaşı, anderrayter, müstəqil qiymətləndiricilər, təkrarsığortaçılar və s. kimi digər peşəkar sığorta mütəxəssislərinin də prosesə cəlb olunması vacibdir.

Sxem 1.1. Sığorta məhsullarının satış prosesi

Standart prosedur əsasında riskin qiymətləndirilməsi dedikdə, sığorta şirkətinin istifadə etdiyi proqram təminatı vasitəsilə, icbari sığorta növlərində isə İcbari Sığorta Bürosunun internet səhifəsi vasitəsilə avtomatik rejimdə müvafiq məlumatların sistemə daxil edilməsi və riskin qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsi prosesi nəzərdə tutulur. Bu o deməkdir ki, sığorta məhsulundan asılı olaraq, lazım olan bütün məlumatlar müştəridən alınır və riskin qiymətləndirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi proqram vasitəsilə emal olunur. Bəzi hallarda riskin qiymətləndirilməsi və müvafiq sığorta müqaviləsinin hazırlanması eyni bir proqram təminatı vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Riskin qiymətləndirilməsi (Şəkil 1.1) üçün istifadə edilən proqram təminatı müqavilənin formalaşdırılması üçün istifadə edilən platformadan ayrı və ya bir-birinə inteqrasiya olunmuş vahid formada da ola bilər. Bəzi hallarda riskin qiymətləndirilməsi avtomatik rejimdə deyil, müvafiq sığorta mütəxəssisi tərəfindən mexaniki şəkildə də hesablanıla bilər. Bu məqsədlə blank şəkildə əvvəlcədən hazırlanmış müqavilə formaları istifadə olunur.

Sığorta məhsulundan asılı olaraq, xüsusilə riskin həcmi və sığorta predmetinin dəyəri böyük olduğunda, həmin riskin qiymətləndirilməsi prosesi daha böyük məsuliyyət tələb edir. Məsələn, daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə

riskin qiymətləndirilməsi nə qədər sadə olsa da, könüllü sığorta zamanı riskin qiymətləndirilməsi prosesi bir o qədər məsuliyyət və diqqət tələb edir. Xüsusilə, əgər daşınmaz əmlak qismində dəyəri milyonlarla ölçülən kommersiya və dövlət obyektləri çıxış edirsə onların qiymətləndirilməsi də bir o qədər mürəkkəb bir proses ola bilər.

Qiymətləndirmə prosesində sığorta şirkətinin satış üzrə nümayəndəsi, sığorta vasitəçiləri, eyni zamanda sığorta agentləri və sığorta brokerləri iştirak edə bilər. Göstərilən sığorta mütəxəssisləri ilə yanaşı sığorta riskinin qiymətləndirilməsi prosesində əsas iştirak edən mütəxəssislərdən biri kimi sığorta şirkətinin anderrayteri çıxış edir. İstənilən halda, sığorta şirkətinin anderrayteri hətta avtomatik rejimdə satılan bütün məhsullar üzrə sığorta tarifi əvvəlcədən müəyyən olunmasına və proqram təminatına yerləşdirilməsinə məsuliyyət daşıyır.

Sığorta şirkətinin anderrayteri tərəfindən sığorta riskinin qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsi üçün sığorta üzrə satış nümayəndəsi tərəfindən sığorta obyekti ilə bağlı müvafiq məlumatların müştəridən əldə olunması vacibdir.

Bütün sığorta müqavilələrinin hazırlanması prosesində olduğu kimi, sığorta riskinin qiymətləndirilməsi üçün tələb olunan məlumatlar həm sığorta qanunvericiliyinə, həm də sığorta şirkətinin anderraytinə uyğun olaraq aparılmalıdır. Sığorta riskinin qiymətləndirilməsi prosesində sığorta üzrə satış mütəxəssisi Mülki Məcəllənin 50-ci Fəslə, 914-cü maddəsinə uyğun olaraq aşağıdakıları bilməlidir:

Şəkil 1.1. Sığorta riskinin qiymətləndirilməsi

- 914.1. Əmlak sığortası müqaviləsi bağlanarkən sığortaçı sığortalanan predmetə baxış keçirmək, fiziki və texniki xüsusiyyətlərini müxtəlif vasitələrlə təyin etməklə, sxem və cizgilər tərtib etməklə, foto və video çəkilişlər aparmaqla onu qiymətləndirmək, lazım gəldikdə isə onun həqiqi dəyərini müəyyən etmək məqsədilə “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.10-cu maddəsinin tələblərini nəzərə almaqla müstəqil ekspert təyin etmək hüququna malikdir;
- 914.2. Sığortaçı sığortalanan əmlakı, həmçinin sığorta risklərini bilavasitə özü və ya “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.10-cu maddəsinin tələblərini nəzərə almaqla təyin etdiyi sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən müvafiq şəxs, yaxud müstəqil ekspert vasitəsilə qiymətləndirir;
- 914.3. Şəxsi sığorta müqaviləsi bağlandıqda sığortaçı sığorta olunan şəxsin səhhətinin mövcud vəziyyətini qiymətləndirmək məqsədilə onun sığorta müqaviləsinin şərtlərindən asılı olaraq öz hesabına və ya sığortalının hesabına müayinə olunmasını tələb edə bilər;
- 914.4. Sığorta riskinin qiymətləndirilməsi üçün təyin olunan müstəqil ekspertlər və sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən şəxslər bununla bağlı sığortaçının malik olduğu bütün hüquqlardan istifadə edə bilərlər.

Yuxarıda göstərilənləri aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək olar:

- Sığorta məhsullarının satışı üzrə mütəxəssis riskin qiymətləndirilməsini təkbaşına həyata keçirir, bu zaman avtomatlaşdırılmış proqramlardan və ya standart müqavilə formalarından istifadə edir;
- Sığorta məhsullarının satışı üzrə mütəxəssis riskin qiymətləndirilməsi prosesinə digər peşəkar sığorta mütəxəssislərini cəlb edir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

Misal 1. Sığorta şirkətinə müştəri tərəfindən 3 otaqlı mənzilin *əmlakın icbarı sığortası* üzrə sığortalanması müraciəti daxil olmuşdur. Sığorta məhsullarının satışı üzrə mütəxəssis tərəfindən riskin qiymətləndirilməsi hansı formada aparılacaqdır? Qiymətləndirmə prosesini təsvir edin, kimlərin iştirakının vacib olduğunu əsaslandırın.

Misal 2. Böyük istehsal müəssisəsinə məxsus bina və tikililərin *könüllü əmlak sığortası* üzrə sığortalanması üçün sığortaçıya müraciət daxil olmuşdur. Sığorta məhsullarının satışı üzrə mütəxəssis tərəfindən riskin qiymətləndirilməsi hansı formada aparılacaqdır? Qiymətləndirmə prosesini təsvir edin və qiymətləndirmə prosesində kimlərin iştirakının vacib olduğunu əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta riskinin qiymətləndirilməsi metodlarını müəyyən edir”.

Misal 1. Göstərilən sığorta məhsullarının hansının satışı zamanı sığorta riskinin qiymətləndirilməsi prosesində satış mütəxəssisindən başqa digər peşəkar sığorta mütəxəssislərinin iştirakı vacibdir?

- A) 1 otaqlı mənzilin icbari əmlak sığortası;
- B) 15.000 AZN dəyərində olan avtomobilin icbari sığortası;
- C) 32.500.000 AZN dəyərində olan hotelin könüllü əmlak sığortası.

Misal 2. Bu sığorta məhsullarından hansının satışı zamanı riskin qiymətləndirilməsi daha az vaxt apara bilər?

- A) Səyahət sığortasının;
- B) Əmlakın icbari sığortasının;
- C) Əmlakın könüllü sığortasının.

1.2. Riskin komponentlərini müvafiq qaydada müəyyən edir

Risk komponentlərinin müəyyən edilməsi

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı sığorta mütəxəssisi riskin qiymətləndirilməsi məqsədilə riskin komponentləri barədə məlumatlı olmalıdır. Riskə aid olan aspektlərdən biri riskin dərəcəsidir (Şəkil 1.2). Sığorta riskinin az və ya çox həcmdə olmasını müəyyən etmək üçün sığortaçı tərəfindən sığorta predmeti ilə bağlı məlumatlar əldə olunur. Sığorta məhsulundan asılı olaraq əldə ediləcək məlumatların həcmi fərqli ola bilər.

Şəkil 1.2. Riskin qiymətləndirmə dərəcələri

Riskin qiymətləndirilməsi adətən iki meyarla həyata keçirilir: tezlik («frequency»-baş verdiyi tezlik) və ağırlıq («severity»-baş verdiyində dəyən zərərinciddilik səviyyəsi). Göstərilənlərlə yanaşı, sığorta mütəxəssisinin riskin qiymətləndirilməsi prosesində bilməli olduğu vacib məqamlar sırasında risk təhlükəsi (peril) və risk təhlükəsinə təsir edən amillər (hazard) də vardır. Qeyd olunanlar kompleks halda riskin yekün mənasını formalaşdırır. Risk təhlükəsi itkiyə səbəb olan komponent kimi, risk təhlükəsinə təsir edən amil isə risk təhlükəsinin səviyyəsini artıran komponent kimi qiymətləndirilir.

Sığorta mütəxəssisinin göstərilənlərlə yanaşı bilməli olduğu və sığorta predmeti haqqında toplayacağı məlumatlar sırasında risk təhlükəsinə təsir edə bilən amillər də vardır. Risk təhlükəsinə təsir edən iki növ amil ola bilər:

1. Fiziki olaraq risk təhlükəsinə təsir edən amillər: evdə və ya mağazada mühafizə sisteminin quraşdırılması, daşınmaz əmlakın tikintisində tətbiq olunan keyfiyyət standartları, avtomobil sığortasında sığortalının yaşı və sürücülük təcrübəsi və s.;
2. Mənəvi olaraq risk təhlükəsinə təsir edən amillər: sürücünün məsuliyyətsiz və ya diqqətsiz olması, sığortalının vicdansız olması (fırıldaqçı) və s.

Müxtəlif sığorta məhsulları üzrə riskin qiymətləndirilməsi üçün vacib olan meyarları, o cümlədən riskin komponentlərini və riskə təsir edən amilləri izah etmək üçün aşağıdakı misallara müraciət edək:

Misal 1. Təsəvvür edək ki, damı samandan olan ev yanğın hadisəsindən sığortalanıb. Yanğının ilk olaraq itkiyə səbəb olması şərtidir, damın samandan olması isə yanğının sürətlə genişlənməsi və daha çox itkiyə səbəb olması üçün potensial mənbədir.

Misal 2. Eyni coğrafi məkanda yerləşən eyni ölçülü ikifərqli evin sahibləri yanğından sığortalanmaq üçün sığortaçıya müraciət edirlər. Evlərdən birinin tikintisində təbii daş

materialdan və beton konstruksiyadan, digər evin tikintisində isə emal olunmuş ağac materiallardan istifadə olunmuşdur. Evlərin tikintisində istifadə olunmuş materiallar yanğın hadisəsi baş verdiyində zərərin az və ya çox olmasına təsir edən amil kimi sığortaçı tərəfindən qiymətləndirildiyi üçün, ağac materiallardan tikilmiş evin sığorta haqqı daha baha olacaqdır. Çünki yanğın hadisəsi baş verdiyində ağac materialın tez bir zamanda alışması və daha çox itkiyə səbəb olması ehtimalı böyükdür.

Misal 3. Avtomobil sığortası (Şəkil 1.3) ilə bağlı başqa bir misala nəzər salaq: eyni markanın eyni modelindən olan və eyni ildə istehsal olunmuş iki avtomobilin sahibləri könüllü kasko sığortası üçün sığorta şirkətinə müraciət edirlər. Birinin sahibi avtomobili şəxsi istifadə məqsədilə, digəri isə avtomobili qazanc məqsədilə (taksi xidməti kimi) istifadə edir. Hər iki avtomobilin bazar qiyməti, yəni müqavilədə göstəriləcək sığorta məbləği eyni olsa da, sığortaçı tərəfindən taksi xidməti göstərən avtomobil üçün daha çox sığorta haqqı hesablanacaqdır. Çünki taksi xidməti göstərən avtomobilin davamlı şəkildə hərəkətdə olması sığorta hadisəsinin baş vermə ehtimalını və tezliyini artırır.

Şəkil 1.3. Avtomobil sığortası üzrə riskin qiymətləndirilməsi

Misal 4. Həyat sığortası məhsullarının satışı zamanı satış nümayəndəsinin diqqət yetirməli olduğu əsas amillərdən biri sığorta olunacaq şəxsin yaşı və sağlamlıq durumudur. Həyat sığortası məhsulu və müqavilə əsasında veriləcək təminatlar tətbiq olunacaq sığorta tarifiyin dəyişməsinə təsir edən amillərdəndir. Sığortaçı verdiyi təminatların mürəkkəbliyindən asılı olaraq, müştəridən tibbi müayinədən keçdiyini sübut edən arayış tələb edə bilər. Müştərinin sağalmaz xəstəliklərdən sığortalandığı halda və müştərinin yaşı orta yaş həddindən yuxarı olduqda (məsələn, 40 yaşdan yuxarı), sığortaçı üçün sığorta müqaviləsi bağlanmazdan əvvəl müştərinin tibbi müayinəyə göndərilməsi üçün əsası vardır. Məsələn, eyni risklərdən təminat alan iki müştəridən birinin 20 yaşı, digərinin isə 40 yaşı varsa, bu halda sığorta şirkəti tərəfindən sığortalının yaş həddi sığorta riskinə təsir edən əsas amil kimi qiymətləndiriləcək və daha gənc yaşda olan müştərinin ödəyəcəyi sığorta haqqı digərindən daha az olacaqdır.

Misal 5. Hesab edək ki, böyük bir ticarət mərkəzinin könüllü sığortalanması üçün müraciət daxil olmuşdur və satış nümayəndəsi sığorta predmeti barədə məlumatları toplamağa başlamışdır. Sığortaçı üçün belə bir sığorta növündə əsas məlumatlardan biri sığorta predmetinin bazar dəyəridir. Adətən belə böyük obyektlərin balans dəyəri ilə faktiki bazar dəyəri arasında fərq olduğundan, məlumatların toplanması mərhələsində obyektin yenidən qiymətləndirilməsi müstəqil ekspertlər tərəfindən həyata keçirilir və sığorta

məbləği son qiymətləndirməyə uyğun olaraq müəyyən edilir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, müqavilədə göstərilən məbləğ hadisə zamanı dəymiş ziyanın aradan qaldırılması üçün çəkiləcək xərclərin maksimum həddini təşkil edir. Yəni, hadisə zamanı ziyanın bərpası üçün çəkiləcək xərclər sığorta müqaviləsində əvvəlcədən göstərilmiş sığorta məbləğindən artıq ola bilməz.

Sığortaçı göstərilən daşınmaz əmlakla bağlı maraqlandıran əsas məlumatlar aşağıdakılardır:

- Obyektin texniki pasportu;
- Obyektin neçə mərtəbədə ibarət olması;
- Obyektin ümumi sahəsi;
- Obyektin tikilməsində istifadə olunan əsas tikinti materiallarının siyahısı və onların texniki parametrləri (məsələn, sementin markası və s.);
- Elektrik naqillərinin yerləşdirilməsi çertyoju;
- Mərtəbələrarası materialların texniki xarakteristikası;
- Pilləkənlərin sayı;
- Hər mərtəbənin istifadə təyinatı və mövcud istifadənin vəziyyəti;
- Hər mərtəbdə olan pəncərə və qapıların sayı;
- Yanğın və təhlükəsizlik sisteminin mövcudluğu və idarə olunma vəziyyəti;
- Obyektin su və qaz təchizatının sxemi və s.

Sığortaçının və sığortaçı ilə əməkdaşlıq edən təkrarsığortaçının yanaşmasından asılı olaraq, müştəridən tələb olunan məlumatların sayı fərqlənə bilər. Tələb olunan məlumatların sayına sığortaçı tərəfindən veriləcək təminatların sayı da təsir edə bilər. Təbii ki, əmlak ancaq yanğından sığortalandığı halda alınacaq məlumatlar, eyni zamanda subasma və ya təbiət hadisələrindən sığortalanacağı halda alınacaq məlumatlardan az olacaqdır.

Misal 6. Başqa bir misal olaraq, avtomobilin könüllü kasko sığortası üzrə hansı məlumatların toplanmalı olduğunu nəzərdən keçirək (Şəkil 1.4).

Avtomobilin könüllü kasko sığortası zamanı riskin qiymətləndirilməsi üçün vacib olan məlumatlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- Avtomobilin markası, modeli, buraxılış ili;
- Avtomobilin cari bazar dəyəri;
- Sürücünün yaşı, cinsi, sürücülük təcrübəsi;
- Sığorta predmeti olan avtomobilin təyinatı;
- Sürücünün əvvəlki illərdə törətdiyi hadisələrin statistikasına (əgər bunu əldə etmək mümkündürsə, adətən müştəri əvvəlki illərdə başqa şirkətdə sığortalandığı halda, yeni gəldiyi şirkətdə onun əvvəlki illərdə törətdiyi hadisələr haqqında məlumatı almaq mümkündür, çünki sığorta qanunvericiliyinə uyğun olaraq, şirkətlər öz müştərisi

Şəkil 1.4. Kasko sığortası üzrə məlumatların toplanması

haqqında məlumatları digərləri ilə bölüşməli deyil).

Misal 7. Başqa bir misal olaraq həyat sığortası məhsulu olan sağalmaz xəstəliklərdən sığorta məhsulu üzrə məlumatların toplanmasını nəzərdən keçirək. Bu növ sığortanı satarkən sığortaçının əldə etmək istədiyi əsas məlumat müştərinin sığortaçı tərəfindən təminat veriləcək xəstəliklər üzrə heç bir ilkin simptomların olmamasıdır. Deyilənlərdə əminlik əldə etmək üçün sığortaçı mütləq qaydada müştərinin tibbi müayinədən keçməsinə və müayinənin nəticəsini bildirən tibbi arayışın təqdim olunmasını tələb edir. Bununla yanaşı, sığortaçı müştəridən aşağıdakı məlumatları tələb edə bilər:

- İdmanla və ya gəzinti ilə məşğul olması haqqında məlumat;
- Müştərinin boyu və çəkisi barədə məlumat;
- Siqaret çəkməsi (gün ərzində çəkdiyi siqaretin sayı daxil olmaqla) haqqında məlumat;
- Gündəlik qidalanması haqqında məlumat;
- Qida rasionunda üstünlük təşkil edən qidalar haqqında məlumat;
- Alkoqollu içkilər qəbul etməsi haqqında məlumat;
- Gündəlik olaraq şəxsi avtomobil və (və ya) ictimai nəqliyyatdan istifadə etməsi haqqında məlumat;
- İş rejimi xarakteri və forması haqqında məlumat;
- Əvvəllər müalicə aldığı xəstəlikləri, keçirdiyi cərrahiyyə əməliyyatları və s. haqqında məlumat.

Yuxarıda verilmiş misallardan göründüyü kimi, sığorta mütəxəssisi tərəfindən fərqli sığorta məhsulları üzrə riskin qiymətləndirilməsi üçün ilk növbədə risk komponentləri müəyyən olunmalıdır. Risk komponentlərinin müəyyən olunması üçün məlumatların toplanması ilə yanaşı sığortalanan obyektə baxış keçirilməsi, sığorta obyektinin ekspertiza edilməsi və s. kimi tədbirlərin keçirilməsi vacib hesab olunur.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. İki yük avtomobilinin könüllü kasko sığortası üzrə risklər qiymətləndirilməlidir. Müqavilə əsasında hər iki avtomobil eyni risklərdən sığortalanacaqdır. Veriləcək təminatlar həm ölkə ərazisində, həm də üç qonşu ölkədə keçərlidir. Onlardan biri ölkə daxilində hərəkət edir, digəri isə ölkədən kənara neft məhsulları daşımaqla məşğul olur. Hansı avtomobildə riskin dərəcəsi daha yüksək ola bilər? Fikirlərinizi əsaslandırın.
2. Həyat sığortası üzrə ikimüştərinin sığorta risklərinin qiymətləndirilməsi planlaşdırılır. Onlardan birinin 35 yaşı var və kimya məhsulları istehsalı ilə məşğul olan zavodda fəhlə olaraq çalışır, digər müştəri isə heyvandarlıq təsərrüfatında baytar olaraq çalışır. Hər iki müştəriyə ölüm riski üzrə təminat verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Müştərilər üzrə risklərin qiymətləndirilməsi zamanı riskə təsir edən amilləri izah edin.
3. Daşınmaz əmlakın könüllü sığortası üzrə çayın kənarında tikilmiş evin və inzibati rayon mərkəzində ticarət mərkəzi ilə qonşuluqda yerləşən evin sığortalanması tələb olunur. Hansı əmlak üzrə riskin dərəcəsi daha yuxarı ola bilər? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Riskin komponentlərinin müəyyən olunmasını necə qavradığınızı izah edir”

1. Daşınmaz əmlakın yanğından sığortası üzrə riskin qiymətləndirilməsi prosesində sığorta riskinə daha çox hansı amil təsir edəcək?
  - A) Daşınmaz əmlakın taxta materialdan tikilməsi;
  - B) Daşınmaz əmlakın daşdan tikilməsi;
  - C) Əmlak sahibinin gənc yaşda olması.
2. Avtomobilin könüllü kasko sığortası məhsulu üzrə riskin qiymətləndirilməsi prosesində sığorta riskinə daha çox hansı amil təsir edəcək?
  - A) Sürücünün sürücülük təcrübəsinin az olması;
  - B) Avtomobilin mühərrikinin həcmnin kiçik olması;
  - C) Avtomobilin şüşələrinin tünd rəngdə olması.

1.3. Sığorta obyektinin monitorinqi üçün sorğular və suallar toplusunu hazırlayır

Satış nümayəndəsi sığorta məhsulundan asılı olaraq, sığorta riskinin daha dəqiq qiymətləndirilməsi məqsədilə müxtəlif sorğular və suallar toplusu hazırlayır. Sığorta obyektinin monitorinqi və sığorta predmetinin sığorta müqaviləsinə qədərki vəziyyətinin müəyyən olunması sığortaçının marağındadır. Bu məqsədlə, sığortaçı istər əvvəlcədən müxtəlif sığorta məhsulları üçün nəzərdə tutulmuş şablon formalardan, istərsə də əməkdaşlıq etdiyi təkrarsığorta şirkətinin müvafiq formalarından istifadə edir. Təkrarsığortaçının tələblərinə uyğun olaraq əlavə sorğuların keçirilməsi əsasən böyük həcmli risklərin sığortalanması üzrə, istər həyat sığortası məhsulları üzrə, istərsə də qeyri həyat sığorta məhsullarının satışı zamanı baş verir.

Sığorta predmetinə əvvəlcədən baxış keçirilməsi və müqavilə imzalanmazdan əvvəl sığorta predmetinin fiziki vəziyyətinin müəyyən olunması riskin qiymətləndirilməsi üçün vacib alət olmaqla yanaşı əvvəlcədən düşünülmüş sığorta fərmlərinin zamanında qarşısını almaq üçün bir vasitədir. Xüsusilə, korporativ sığorta məhsullarının satışı zamanı bu kimi halların baş vermə ehtimalı daha çoxdur.

Məsələn, böyük bir nəqliyyat şirkətinə məxsus yükdaşıyan avtomobillərin könüllü kasko sığortası zamanı hər bir avtomobilin fiziki olaraq yerində baxılması, müştərinin təqdim etdiyi siyahıya uyğun olaraq dövlət nömrə nişanına, avtomobilin markası və modelinə və digər parametrlərinə uyğunluğunun yoxlanılması vacib hesab olunur. Eyni yanaşma müxtəlif təyinatlı minik avtomobillərindən ibarət parkın sığortalanması zamanı da baş verə bilər. Çünki sığortalanan avtomobillərin sayı artdıqca, onların hamısının eyni vaxtda sığortaçının iş yerinə yaxın gətirilərək baxışın keçirilməsi imkanları məhdudlaşır. Əsasən sığortaçının marağında olduğunu nəzərə alaraq onun sığorta predmetinə baxış keçirmək məqsədi ilə istənilən coğrafi məkana getməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Müxtəlif sığorta məhsulları üzrə sığorta riskinə təsir edən amillər fərqli olduğundan, sığortaçının hazırladığı sorğu və suallar risk dərəcəsinin müəyyən olunmasına hesablanmışdır. Məsələn, kənd təsərrüfatı sığortası üzrə veriləcək sığorta təminatlarından və sığorta predmetindən asılı olaraq əvvəlcədən hazırlanacaq sorğu və suallar toplusu fərqli ola bilər (Şəkil 1.5).

Misal üçün, taxılçılıq təsərrüfatı ilə məşğul olan fermer öz təsərrüfatını müxtəlif risklərdən, o cümlədən yangın, ziyanverici həşaratların və gəmirici heyvanların hücumu, dolu düşməsi, quraqlıq, üçüncü şəxslərin qərəzli hərəkəti nəticəsində dəyə biləcək ziyandan sığortalamaq məqsədi ilə sığortaçıya müraciət edir. Sığortaçı isə öz növbəsində veriləcək təminatlarla bağlı risklərin daha dəqiq qiymətləndirməsi məqsədilə aşağıdakı məlumatları əldə edir:

- Ziyanverici həşaratlara qarşı il ərzində hansı tezliklə profilaktik tədbirlərin həyata

Şəkil 1.5. Kənd təsərrüfatı risklərinin sığortası

- keçirilməsi;
- Gəmiricilərə qarşı il ərzində hansı profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi;
  - Əvvəlki illər ərzində ziyanverici həşəratlara və gəmirici heyvanların hücumuna qarşı həyata keçirilmiş profilaktik tədbirləri təsdiqləyən sənədlər (məs: bu kimi tədbirləri həyata keçirmiş xidmətlərlə imzalanmış müqavilələrin surəti);
  - Ziyanverici həşəratların və ya gəmiricilərin hücumuna əvvəlki illərdə məruz qalma hadisələri haqqında məlumat;
  - Müvafiq ərazidə təbii fəlakətlərin, o cümlədən güclü yağış və dolu düşməsi üzrə statistik məlumatlar (müvafiq orqanlardan əldə olunur);
  - Müvafiq ərazi üzrə son beş ilin illik taxıl məhsuldarlığı haqqında məlumatlar;
  - Məhsuldarlığın təmin olunması üzrə aparılan tədbirlər barədə məlumat və həmin məlumatları təsdiqləyən sənədlər, o cümlədən sahələrə üzvi və mineral gübrələrin verilməsi tezliyi və digər barədə məlumatlar;
  - Toxumluq taxılın haradan alınmasını, mənşəyini təsdiq edən sənədlər və məlumatlar;
  - Taxıl təsərrüfatlarında son illərdə baş vermiş yanğın hadisələrinin statistikası;
  - Müştərinin taxıl təsərrüfatının qonşuluğunda yelrəşən digər təsərrüfatlar haqqında məlumatlar;
  - Taxıl sahələrinin suvarılma sistemi və suvarılma sistemində son illərdə baş vermiş əngəllər barədə məlumat;
  - Taxıl sahələrinin yeləşdiyi ərazidə elektrik və su təchizatının təminatının vəziyyəti barədə məlumat və s.

Yuxarıda göstərilən sorğuya uyğun olaraq, məlumatlar əldə olunduqdan sonra riskin dərəcəsi müəyyən olunur.

Göstərilən bəndlər üzrə məlumatların təmin olunması və hər bir məlumata uyğun olaraq riskin qiymətləndirilməsi prosesi başlayır. Göstərilənlər arasında riskə az və ya çox təsir edən amillər ola bilər. Məsələn, quraqlıq riskindən təminat verildiyi halda sığortaçı üçün suvarma sisteminin vəziyyətini bilmək daha vacibdir. Ziyanverici həşəratların və ya gəmiricilərin hücumundan dəyər biləcək zərərdən təminat verildiyi halda, bununla əlaqəli strukturların, sanitariya epidemioloji xidmətin çevik işləməsi barədə məlumatın olması vacib hesab olunur.

Bütün sığorta növlərində olduğu kimi, kənd təsərrüfatı sığortasında da riskə təsir edən amillərin dəqiq müəyyən olunması ilə yanaşı, sığorta məbləğinin də dəqiq müəyyən olunması məqsədilə bütün imkanlardan istifadə olunmalıdır. Məsələn, taxılın məhsuldarlığı ilə bağlı son illərin statistikası üzrə dəqiq məlumatları əldə etmək üçün bir neçə alternativ quruma müraciət etmək daha məqsəduyğundur (yerli bələdiyyə və ya icra orqanlarının verdiyi məlumat ilə fermerlərin verdiyi məlumat, o cümlədən Dövlət Statistika Komitəsinin və ya Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin müvafiq strukturlarının orta məhsuldarlıqla bağlı verdiyi məlumat da bir-birindən fərqlənə bilər (Cədvəl 1.1).

Mənbələr	2013	014	2015	2016	201
1. Dövlət Statistika Komitəsi	25	24	8	27	28
2. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	24	24	26	26	27
3. Yerli İcra Orqanları	25	25	27	28	29
4. Yerli Bələdiyyə Orqanları	2	26	28	28	29
5. Taxıl İstehsalçıları İctimai Birliyi	22	23	23	25	26
Orta göstərici	24 2	24,4	26,4	26,8	7,8

Cədvəl 1.1. Mərkəzi Aran bölgəsində 2013-2017-ci illərdə hər hektardan toplanmış taxılın orta məhsuldarlığı, sentnerlə

Verilən misalda sığorta məbləğinin müəyyən olunmasına təsir edən digər parametrlər taxılın ildən-ilə dəyişə bilən orta bazar qiymətidir (Cədvəl 1.2), buna görə də bazarda mövcud topdansatış qiymətləri sığorta məbləğinin formalaşması üçün əsas götürülür.

Taxılın tədarükü ilə məşğul olan təşkilatlar	2013	2014	2015	2016	2017
1. Respublika 2 nömrəli taxıl tədarükü Birliyi	220	225	250	270	2 0
2. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Taxıl tədarükü idarəsi	220	224	248	265	275
3. "Sünbül" MMC	225	228	250	270	282
4. "Taxılçı" MMC	225	228	255	275	285
5. Respublika 1 nömrəli un tədarükü kombinatı	220	25	250	272	283
Orta göstərici	222	226	250,6	270,4	28

Cədvəl 1.2. Respublika üzrə 2013-2017-ci illərdə taxılın tədarük qiymətləri, hər tonuna görə manatla

Bu kimi məlumatlar əldə olunduqdan sonra sığorta məbləğini hesablamaq çətin deyildir. Cədvəllərdən göründüyü kimi, hər hektardan orta məhsuldarlıqla bağlı məlumat və taxılın topdan satış qiyməti bəlli olduğu üçün onun sığorta məbləğini hesablamaq daha rahatdır. Məsələn, iyirmi hektar ərazidə əkilmiş taxıl sahəsinin yuxarıda göstərilən təminatlar əsasında sığortalanması zamanı sığorta məbləği aşağıdakı qaydada hesablanacaqdır:

1. İyirmi hektardan gözlənilən məhsulun həcmi - $20 \cdot 27,8 = 556$ sentner (55,6 ton);
2. Məhsulun ehtimal olunan topdan satış qiyməti - $55,6 \cdot 281 = 15623,6$ AZN.

Göstərilən 15 623,6 AZN sığorta məbləği kimi müqavilədə göstəriləcəkdir.

Yuxarıda verilən misallara uyğun olaraq, sığortaçı hər bir sığorta məhsulu üzrə müxtəlif sorğular hazırlayır. Həmin sorğuların məzmunu və sayı ildən-ilə risklərə uyğun olaraq dəyişə bilər.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Kənd təsərrüfatı məhsullarının daşınması ilə məşğul olan iki fərqli nəqliyyat şirkətindən xaricə daşınan yüklərin sığortası üçün sığortaçıya sifariş daxil olmuşdur. Müştərilərdən biri təqdim etdiyi məlumata əsasən Bakıdan Rusiya Federasiyasının şimalında yerləşən Murmansk şəhərinə gilə və ərik meyvələrini, digəri isə Türkiyə Respublikasının İstanbul şəhərinə fındıq ləpəsinin daşınmasını planlaşdırır. Sığortaçı hər iki halda yüklərin vaxtında və sağlam vəziyyətdə mənzil başına çatmasında maraqlıdır. Veriləcək təminatlar əsasən yüklərin oğurlanması, yanması, sürücünün məsulluyyətsizliyi nəticəsində dəymiş zərər, üçüncü şəxslərin qərəzli hərəkəti nəticəsində dəymiş zərər, avtomobil qəzası nəticəsində yüklərə dəymiş zərəri əhatə edir.

Riskin daha dəqiq qiymətləndirilməsi üçün müştərilərdən əlavə olaraq hansı məlumatların alınması vacib hesab olunur? Hər bir müştərinin sığortaçıya təqdim etdiyi yükün xüsusiyyətlərini və gedəcəyi ölkəyə uyğun riskləri başa düşmək üçün hər bir yük üzrə hansı suallar toplusunun hazırlanmasını məqsədəuyğun hesab edirsiniz?

2. Sığorta şirkətinə xırdabuynuzlu heyvandarlıqla məşğul olan iki fərqli fermer təsərrüfatının sahiblərindən heyvanların sığortası üçün müraciət daxil olmuşdur. Fermer təsərrüfatlarından biri dağlıq rayonların birində meşə massivinin kənarında yerləşir. Rayonun iqlim şəraiti əsasən mülayim olduğundan yay mövsümündə yüksək hava hərəkəti az hallarda müşahidə olunur. Digər fermer təsərrüfatı isə Mərkəzi Aran bölgəsində yerləşir və ərazidə yay mövsümündə əsasən isti hava şəraiti hökm sürür. Sığortaçı tərəfindən hər 2 müştəriyə eyni təminatlardan sığorta verilməsi planlaşdırılır: heyvanların xəstəliklərdən məhv olması, oğurlanması, yırtıcı heyvanların hücumuna məruz qalması, üçüncü şəxslərin qəsdən hərəkəti nəticəsində dəymiş zərər.

Sığortaçı tərəfindən riskin daha dəqiq qiymətləndirilməsi üçün müştərilərdən əlavə olaraq hansı məlumatların alınması vacib hesab olunur? Hər iki fermer təsərrüfatının yerləşdiyi coğrafi məkan nöqtəyi nəzərindən riskə təsir edən amilləri necə xarakterizə etmək mümkündür? Bununla bağlı hansı suallar toplusunun hazırlanması daha məqsədəuyğundur?

3. Beynəlxalq yüklərin daşınması ilə məşğul olan nəqliyyat şirkəti kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı ilə məşğul olan istehsalçı şirkətlə yüklərin xaricə daşınması üçün müqavilə bağlamışdır. İstehsal olunan məhsulların 90%-i şüşə qablarda qablaşdırılır. Yüklərin əsasən Azərbaycandan Rusiya Federasiyasının paytaxtı Moskva şəhərinə daşınması nəzərdə tutulmuşdur. Yüklərin daşınacağı məsafəni və yol şəraitini, yüklərin spesifikasiyasını nəzərə alaraq, riskin qiymətləndirilməsi üçün vacib hesab etdiyiniz sorğu və suallar toplusunu hazırlayın.

4. İribuynuzlu heyvandarlıq təsərrüfatının sahibi heyvanların sığortası məqsədilə sığorta şirkətinə müraciət edir. Heyvanların saxlanma şəraitini, baytarlıq xidmətindən istifadənin səviyyəsini, ərazidə yetişdirilən heyvanların xəstəliyə tutulma statistikasını, yem

təchizatının vəziyyətini nəzərə almaqla risklərin qiymətləndirilməsi üçün sorğu və suallar toplusunu hazırlayın.

5. Şəhərin mərkəzində yeləşən beş ulduzlu hotelin sığortası üçün sığorta şirkətinə müraciət daxil olmuşdur. Hotel 16 mərtəbəli iki korpusdan ibarətdir, ümumi sahəsi 54 min kvadrat metrə yaxındır. Sığortaçı tərəfindən verilən təminatlar digər kommersiya obyektlərinin sığortalanması zamanı verilən standart təminatlardır. Məsələn, yanğın, subasma, təbiət hadisələri, üçüncü şəxslərin qərəzli hərəkəti və s. kimi standart təminatların verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Riskin dəqiq qiymətləndirilməsi üçün sorğu və suallar toplusunu hazırlayın.

6. Kimya məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan "Sumqayıt-kimya" MMC şirkətinin 830 nəfər əməkdaşı var. Onlardan 610 nəfəri kişi, 220 nəfəri isə qadındır. Şirkət rəhbərliyi əməkdaşların könüllü tibbi sığortası üçün sığorta şirkətinə müraciət etmişdir. Əməkdaşların yaş qrupunu, onların peşə xəstəlikləri barədə statistikanı, ölüm halları barədə statistikanı, istehsalatda təhlükəsizlik şəraitini nəzərə alaraq, riskin dəqiq qiymətləndirilməsi üçün sorğu və suallar toplusunu hazırlayın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta obyektinin monitorinqi üçün sorğular və suallar toplusunu hazırlayır”.

1. Əmlakın yangından sığortası zamanı riskin qiymətləndirilməsi məqsədilə sığortaçının sığortalıdan tələb etdiyi məlumatlar daha çox aşağıdakı xarakterdə olmalıdır:

- A) Sığortalının ali təhsili və iş təcrübəsi barədə;
- B) Əmlakın hansı şirkət tərəfindən tikilməsi barədə;
- C) Əmlakın hansı materiallardan və hansı konstruksiyalardan tikilməsi barədə.

2. Kimya müəssisəsində çalışan əməkdaşların həyat sığortası üçün sığortaçının müəssisə rəhbərliyindən tələb etdiyi məlumatlar əsasən aşağıdakı xarakterdə olmalıdır:

- A) Əməkdaşların son dəfə kompleks tibbi müayinədən keçməsi və onun nəticələri barədə;
- B) Əməkdaşların yaşadıkları inzibati bölgə barədə;
- C) Müəssisənin ətrafındakı ağacların sayı barədə.

1.4. Sığorta obyektinin ekspertiza olunması məqsədilə qiymətləndirici ekspertləri prosesə müvafiq qaydada cəlb edir

Sığorta predmetinin qiymətləndirilməsi zamanı sığortaçı müxtəlif profilli qiymətləndirici ekspertlərin xidmətindən istifadə edə bilər. Adətən sığorta predmetinin bazar dəyərindən, sığorta riskinin həcmindən və risklərin mürəkkəbliyindən asılı olaraq, sığortaçı riskin qiymətləndirilməsində çətinlik çəkir. Qiymətləndirici mütəxəssislər adətən daşınmaz əmlakın, xüsusilə də kommersiya məqsədli əmlakların, bahalı avtomobillərin, antiq əşyaların, müxtəlif təyinatlı yüklərin, ağır texnikanın, kənd təsərrüfatı risklərinin, spesifik risklərin, müxtəlif təyinatlı nəqliyyat vasitələrinin və s. qiymətləndirilməsi prosesinə cəlb oluna bilər (Şəkil 1.6).

Şəkil 1.6. Qiymətləndirici ekspertlərin xidmətindən istifadə olunması

Qeyd olunmalıdır ki, qiymətləndirici ekspertlərin xidmətindən gündəlik əsasda istifadə olunmadığı üçün bu kimi ekspertlər xidməti müqavilə əsasında fəaliyyət göstərir və tələb olunduqda əməkdaşlığa cəlb olunurlar.

Sığorta predmetinə baş çəkilməsi zamanı sığortaçının əmin olmaq istədiyi əsas məsələ sığorta predmetinin fiziki olaraq sağlam vəziyyətdə, eyni zamanda müştəri tərəfindən təqdim olunmuş sənədlərdə göstərilən məlumatlara uyğun olmasıdır. Bu kimi məsələləri, xüsusilə mürəkkəb xarakterli risklərin qiymətləndirilməsində müstəqil qiymətləndirici ekspertlərin xidmətindən hansı səbəbdən istifadə olunduğunu daha yaxşı anlamaq üçün aşağıdakı misalları nəzərdən keçirək:

Misal 1. Kommersiya təyinatlı daşınmaz əmlak olan şadlıq sarayının könüllü sığortasında sığortaçı tərəfindən kənar ekspert əməkdaşlığa dəvət olunur. Sığortaçının kənar eksperti dəvət etməsinə əsas səbəb şadlıq evinin tikintisi zamanı istifadə olunmuş bahalı və yüksək keyfiyyətli materiallarla yanaşı, təmirin də çox bahalı olması və bu səbəbdən sığorta məbləğinin təmir-tikinti sənədlərində hər kvadrat metr üçün mövcud orta bazar qiymətindən daha yüksək göstərilməsidir. Təmir-tikinti vaxtı istifadə olunmuş materialların bahalı olmasını təsdiq etmək üçün qiymətləndirici ekspert tərəfindən müəyyən müşahidə və müayinələr həyata keçirilir. Eyni zamanda şadlıq evində quraşdırılmış mebel və avadanlıqlar da sığortalandığı üçün onların qiymətləndirilməsində qiymətləndirici ekspert iştirak edir, onların keyfiyyəti və mənşəyi barədə rəy verir.

Cədvəl 1.3-də təsvir olunduğu kimi, ekspertin dəvət olunması prosesində həm tikinti zamanı istifadə olunmuş materiallar, həm də təmir zamanı istifadə olunmuş materiallar ekspertiza oluna bilər. Bununla yanaşı müəyyən risklərə səbəb ola biləcək tikintinin keyfiyyəti, təhlükəsizlik baxımından texniki göstəricilərə uyğunluğu və kimi məsələlər də ekspertiza oluna bilər. Təqdim olunmuş sənədlərdə göstərilmiş məlumatlarla ekspertizanın

nəticəsində əldə olunmuş məlumatlar arasında aşkar oluna biləcək uyğunsuzluq, riskin dərəcəsinə və sığorta məbləğinin formalaşmasına birbaşa təsir edir.

Nö	Materialın adı	Mənşə sənədlərinə uyğundur	Mənşə sənədlərinə uyğun deyil	Qeyd
1.	Dam örtüyü (Rusiya istehsalı, metal çerepitsa)	Uyğundur		
2.	Beton dirəklərin içərisində istifadə olunmuş dəmir armaturlar (Ukrayna istehsalı, yüksək elastikli)	Uyğundur		
3.	Mərtəbələr arası betonda istifadə olunmuş dəmir armaturlar (Ukrayna istehsalı, yüksək elastikli)	Uyğundur		
4.	Beton işlərində istifadə olunmuş sement (yerli istehsal, 400 marka)	Uyğundur		
5.	Plastik pəncərələrin hazırlandığı materiallar (alman istehsalı)		Uyğun deyil	
6.	Otaqların qapıları (yerli istehsal olan şabalıd ağacından)	Uyğundur		
7.	Döşəməyə vurulmuş parket (əla növ, Rusiya istehsalı)		Uyğun deyil	

Cədvəl 1.3. Təmir-tikintidə istifadə olunmuş materialların mənşəyi və keyfiyyət uyğunluğu barədə hesabat

Misal 2. Ərzaq məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan şirkətə məxsus fabrikdə quraşdırılmış avadanlıqların, dəzgahların və texnoloji qurğularının müxtəlif risklərdən, o cümlədən texniki risklərdən, yanğın riskindən, üçüncü şəxslərin qərəzli hərəkətindən sığortalanması üçün müraciət olunmuşdur. Riskin qiymətləndirilməsi məqsədilə sığortaçı tərəfindən kənardan dəvət edilmiş qiymətləndirici ekspert aşağıdakılar üzrə qiymətləndirmə aparmışdır:

Təqdim edilmiş cədvəldən (Cədvəl 1.4) göründüyü kimi, istehsal avadanlıqlarının və qurğularının müxtəlif risklərdən sığortalanması zamanı onların texniki parametrləri və fiziki vəziyyəti, eləcə də istehsal olunduğu yeri və keyfiyyəti həm sığorta məbləğinin formalaşmasına, həm də riskin dərəcəsinə təsir edən amillərdəndir. Sığortaçı və ya onun satış nümayəndəsi bu kimi qiymətli avadanlıqların qiymətləndirilməsində kifayət qədər səriştəli olmaya bilər, bu səbəbdən kənar qiymətləndiricinin xidmətinə ehtiyac duyulur.

Nö	Materialın adı	Mənşə sənədlərinə uyğundur	Mənşə sənədlərinə uyğun deyil	Qeyd
1.	Presləyici dəzgahlar (Almaniya istehsalı)	Uyğundur		
2.	Elektrik qurğuları və transformatorlar (Rusiya istehsalı)		Uyğun deyil	

№	Materialın adı	Mənşə sənədlərinə uyğundur	Mənşə sənədlərinə uyğun deyil	Qeyd
3.	Elektrik sobaları (Türkiyə istehsalı)	Uyğundur		
4.	Ötürücü konveyerlər (Almaniya istehsalı)			
5.	Qablaşdırma avadanlıqları (Türkiyə istehsalı)	Uyğundur		
6.	Qaldırıcı qurğular (Rusiya istehsalı)	Uyğundur		
7.	Saxlanc çənləri (Türkiyə istehsalı, paslanmayan metaldan)		Uyğun deyil	
8.	İstehsalın idarə olunmasına avtomatik nəzarət sistemi (Almaniya istehsalı)	Uyğundur		

Cədvəl 1.4. İstehsal müəssisəsində quraşdırılmış avadanlıqların mənşə uyğunluğu barədə hesabat

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Sığortaya təqdim olunmuş Ticarət Mərkəzinin binasının qiymətləndirilməsi üçün qiymətləndirici ekspertin fəaliyyəti nəyi əhatə etməlidir? Fikirlərinizi əsaslandırın.
2. Aviasirkət tərəfindən aviaparkda olan 12 ədəd təyyarənin kasko sığortası üçün sığortaçıya müraciət olunmuşdur. Təyyarələrin kasko sığortası üzrə risklərin qiymətləndirilməsi kənar qiymətləndirici tərəfindən aparılacaq. Kənar qiymətləndiricinin fəaliyyəti nəyi əhatə etməlidir? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta obyektinin ekspertiza olunması məqsədilə qiymətləndirici ekspertləri prosesə müvafiq qaydada cəlb edir”.

1. Bazar dəyəri üç fərqli ölçüdə olan və risk dərəcəsinə görə fərqlənən üç daşınmaz əmlakın sığortası üçün sığortaçıya müraciət olunmuşdur. Bunlardan hansının qiymətləndirilməsində qiymətləndirici ekspertin xidmətindən daha çox istifadə olunmasına ehtiyac var?

- A) 21 mərtəbəli biznes mərkəzi, ilkin bazar dəyəri 35.000.000 AZN;
- B) 3 mərtəbəli şəxsi ev, ilkin bazar dəyəri 750.000 AZN;
- C) 4 otaqlı mənzil, ilkin bazar dəyəri 220.000 AZN.

2. Bazar dəyəri fərqli olan üç su nəqliyyatı vasitəsinin sığortalanması üçün sığortaçıya müraciət olunmuşdur. Bunlardan hansının qiymətləndirilməsində daha çox qiymətləndirici ekspertin xidmətindən istifadə olunmasına ehtiyac var?

- A) Gəzinti yaxtasının bazar qiyməti 8.5 00.000 AZN;
- B) Balıqçı gəmisinin bazar qiyməti 350.000 AZN;
- C) Taxtadan hazırlanmış qayığın bazar qiyməti 6.500 AZN.

1.5. Ehtiyac yarandığı halda sığorta obyektinin video və foto görüntülərini hazırlayır

Riskin qiymətləndirilməsi prosesində sığortaçı tərəfindən sığorta obyektinin video və foto görüntülərinin hazırlanması vacib əməliyyatlardan hesab olunur. Adətən korporativ müştərilərə məxsus daşınan və daşınmaz əmlakın video və foto görüntülərinin hazırlanması sığorta predmetinin sığorta müqaviləsi imzalanmazdan əvvəl fiziki durumunun sağlam olmasında əminlik əldə etməkdən ibarətdir. Bu proses eyni zamanda sığorta fırıldaqlarının baş verməməsi üçün nəzarət mexanizmi kimi də qiymətləndirilə bilər (Şəkil 1.7).

Şəkil 1.7. Sığorta obyektinin video və foto görüntüsünün hazırlanması

Eyni qaydada digər əmlakların da video və fotosunun çəkilməsi eyni məqsədə xidmət edir. Müxtəlif əmlakların sığortalanmasında video və foto görüntülərin hazırlanması bir prosedur qayda olaraq sığorta şirkətinin andarraytinq siyasətinin tərkib hissəsidir.

Müxtəlif sığorta məhsullarının satışı zamanı çəkilən foto və video görüntülər fərqli formada ola bilər. Bu sığorta predmetindən asılı olaraq dəyişə bilər. Deyilənləri misallarla başa düşməyə çalışaq:

Hesab edək ki, böyük bir istehsal müəssisəsinə məxsus bina və avadanlıqların könüllü əmlak sığortası üçün müraciət olunmuşdur. Sığorta şirkətinin nümayəndəsi istehsal müəssisəsinə baş çəkəndən sonra aşağıdakıların foto və video görüntülərini hazırlamağa qərar verir:

1. Binanın hər bir tərəfdən xarici fasadının foto görüntüsü;
2. Binanın daxilindən bütün divarların və sexlərin ümumi foto görüntüsü;
3. Sexdə olan hər bir dəzgah və avadanlıqların ayrılıqda foto görüntüsü;
4. Binada quraşdırılmış yanğıın təhlükəsizliyi sisteminin foto görüntüsü;
5. İstehsal prosesi zamanı dəzgah və avadanlıqların işçi vəziyyətinin video görüntüsü;
6. Anbar və anbar qalıqlarının foto və video görüntüsü;
7. Bütün sexlərdə quraşdırılmış ehtiyat yanğıın çıxışlarının foto və video görüntüləri.

Başqa bir misala nəzər salaq. Şəhərin mərkəzində yerləşən on iki mərtəbədən ibarət beş ulduzlu mehmanxananın könüllü əmlak sığortası üçün müraciət daxil olmuşdur. Sığortaçı lazım olan məlumatları toplamaqla yanaşı sığorta obyektinin aşağıda göstərilən qaydada foto və video görüntülərini hazırlamağa başlayır:

1. Binanın hər bir tərəfindən xarici fasadının foto görüntüsü;
2. Binanın hər bir mərtəbəsinin daxilədən ümumi görüntüsü;
3. Seçmə üsülü ilə mehmanxana nömrələrinin daxilədən görünüşü;
4. Mehmanxananın daxilində quraşdırılmış yanğıın təhlükəsizliyi sisteminin foto və

video görüntüsü;

5. Mehmanxananın restoranının ümumi foto və video görüntüsü;
6. Binanın daxilində olan əyləncə obyektlərinin foto və video görüntüsü;
7. Mehmanxananın bütün mərtəbələrində yeləşən ehtiyat yanğın çıxışlarının video və foto görüntüləri və s..

Digər bir misalda isə arıçılıq təsərrüfatından sığortası üzrə daxil olmuş müraciətə baxaq. Arıçılıq təsərrüfatının sığortası əsasən arıların müxtəlif xəstəliklərdən sığortalanması və arı ailələrinin oğurlanması hallarından sığortalanmasından ibarətdir. Sığortaçıdan aşağıda göstərilən foto və video görüntülərin hazırlanması tələb olunur:

1. Arı təsərrüfatının ümumi görüntüsü;
2. Arı ailələrinin yerləşdiriyi yeşiklərin hər birinin nömrələnmiş şəkildə ayrıca və bütün arı ailələrinin ümumi foto şəkilləri;
3. Arı ailələrinin yerləşdiyi qutuların seçmə üsulu ilə 5%-dən az olmamaq şərti ilə qapağının açılmış vəziyyətdə foto və video görüntüsü;
4. Seçmə üsulu ilə on arı ailəsinin işçi vəziyyətini qeyd etmək məqsədilə video görüntüsü və s.

Korporativ müştəriyə məxsus çoxlu sayda avtomobillərin kasko sığortasızamanı sığortaçı avtomobillərin hamısının müvafiq profillərdən şəklini çəkir və onları şirkətə məxsus elektron bazada müvafiq fayllarda yerləşdirir. Avtomobillərin fotosunun çəkilişi zamanı dövlət nömrə nişanının əks olunması vacib hesab olunur, çünki eyni model və eyni rəngdə olan başqa bir avtomobilin fotosu da yalançı məlumat kimi təqdim oluna bilər. Bu kimi hallar əvvəlcədən planlaşdırılmış sığorta fərqləndirilməsinin qarşısını almağa kömək edir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Korporativ müştəri olan istehsal müəssisəsinin avtomobil parkında 175 ədəd avtomobil var. Onlardan 120 avtomobilin könüllü kasko sığortasının vaxtı tamam olduğundan müştəri müqavilənin yenilənməsi üçün sığorta şirkətinə müraciət edir. Sığortaçı isə öz növbəsində bu avtomobillərin foto görüntülərini hazırlamaq qərarı verir. Hansı formada foto görüntülərin olması daha məqsədəuyğundur? Cavabınızı əsaslandırın.

2. Heyvandarlıq kompleksinə məxsus bina və avadanlıqların sığortalanması üçün sığorta şirkətinə müraciət daxil olmuşdur. Sığorta şirkətinin nümayəndəsi sığorta obyektinə baxış keçirir və müvafiq foto və video görüntüləri hazırlamağa qərar verir. Kompleksin hansı formada foto və video görüntülərinin hazırlanması daha məqsədəuyğundur? Cavabınızı əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Ehtiyac yarandığı halda sığorta obyektinin video və foto görüntülərini hazırlayır”.

1. Kommersiya obyektini hesab olunan ticarət mərkəzində müxtəlif foto və video görüntülərin hazırlanması sığortaçıya nə üçün lazımdır?

- A) Hadisə zamanı fırıldaqcılıq hallarının qarşısını almaq üçün;
- B) Sığorta şirkətinin müştəriləri haqqında mətbuatda məlumat yerləşdirmək üçün;
- C) Sığorta şirkətinin rəhbərliyini sığortalanan kommersiya obyektini ilə yaxından tanış etmək üçün.

2. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası üzrə riskin qiymətləndirilməsi prosesində video və foto görüntülərin əldə edilməsi sığortaçıya nə üçün lazımdır?

- A) Sığortalanan heyvanların rəngi sığortaçı tərəfindən yadda saxlamaq məqsədi daşıyır;
- B) Bu təsərrüfat haqqında sığorta şirkəti öz internet sahifəsində məqalə dərc etməyi planlaşdırır;
- C) Sığortalanan heyvanların sağlam vəziyyətdə olmasında əminlik əldə etmək istəyir.

TƏLİM NƏTİCƏSİ 2

SİĞORTA HAQQINI HESABLAMAQ

2.1. Sığorta məhsulları üzrə tarifləri müvafiq qaydada tətbiq edir

Sığorta məhsulları üzrə tariflərin tətbiq edilməsi

İlk növbədə hər bir məhsul üzrə sığorta şirkətinin tətbiq etdiyi sığorta tarifləri barədə ətraflı məlumat əldə edilməlidir. Sığorta məhsulları üzrə müəyyən olunmuş tarifləri tətbiq etməzdən öncə, sığortalanacaq riskin qəbul olunmuş qaydalar çərçivəsində tələblərə cavab verməsinə əmin olmaq lazımdır. Prosesin ətraflı təsviri aşağıda təqdim olunan sxemdə (Sxem 2.1) verilir:

Sxem 2.1. Sığorta haqqının hesablanması proseduru

İcbari sığorta məhsullarının satışı üzrə tariflərin müəyyən olunması icbari sığorta haqqında müvafiq qanunvericiliyin tələblərinə, könüllü sığorta məhsulları üzrə tariflərin müəyyən olunması isə sığortaçı tərəfindən qəbul edilmiş sığorta qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Riskin qiymətləndirilməsi zamanı riskin qəbul edilmiş tələblərə cavab vermədiyi aşkar olunduqda müvafiq tarifə yenidən baxılması və ciddi dəyişikliklərin edilməsi, habelə sığortalıdan imtina baş verə bilər.

İstər könüllü, istərsə də icbari sığorta məhsulları üzrə müqavilənin avtomatlaşdırılmış qaydada elektron sistemdə yaradılması mümkündür. Bu halda sığorta şirkətinin satış nümayəndəsi tərəfindən tarifi dəyişdirilməsinə mümkün müdaxilə imkanları məhdudlaşır. Lazım olan məlumatlar avtomatlaşdırılmış sistemə daxil edildikdən sonra, sığorta tarifi riskdən asılı olaraq avtomatik rejimdə formalaşır.

Bütün məhsullar üzrə baza tarifləri sığorta şirkətinin aktuariləri tərəfindən hazırlandıqdan sonra anderrayterlərin sığorta məhsulundan və riskdən asılı olaraq müəyyən olunmuş baza tarifinə dəyişiklik etmək imkanı yaranır. Eyni məhsul üzrə fərqli sığortaçılar tərəfindən tətbiq edilən tariflər adətən bir-birlərindən çox fərqlənir. Təbii ki, eyni sığorta sinfi üzrə satılan məhsullar üzrə müqavilə şərtləri və verilən təminatlar sığortaçılardan asılı olaraq fərqləndikdə rəqabətin stimullaşmasına səbəb olur.

Yuxarıda göstəriləyi kimi, müqavilələrin avtomatlaşdırılmış əməliyyat sistemlərində formalaşdırılması tariflərə müdaxilə ehtimallarını məhdudlaşdırdığından risklərin qarşısı avtomatik olaraq alınır. Bununla yanaşı, sığorta müqavilələrinin blank üzərində yazılması mümkündür, lakin bu, müəyyən risklərlə müşahidə olunur. Müqavilələrin blank üzərində yazılması daha çox sığorta şirkətinin avtomatlaşdırılmış Əməliyyat Sistemi mövcud olmadıqda baş verir (Şəkil 2.1).

Şəkil 2.1. Sığorta haqqının hesablanması

Sığorta tarifi sığorta haqqını formalaşdıran əsas meyar hesab olduğundan onlar arasında düz mütənasiblik mövcuddur. Tariflərin müəyyən olunmuş həddən aşağı hesablanmasının zərər yarada biləcəyinə, yuxarı hesablanmasının isə müştərinin etimadının və nəticədə sifarişinin itirilməsinə səbəb ola biləcəyini nəzərə alaraq sığortaçı üçün sığorta tariflərinin düzgün tətbiqinin mühüm əhəmiyyət daşıdığını qeyd etmək olar.

Misal üçün, könüllü avtomobil sığortası üzrə sığorta tarifi necə tətbiq olunduğunu nəzərdən keçirək. Hesab edək ki, şirkətin aktuariləri tərəfindən avtomobil salonundan təzə alınan və satış zamanı yaşı iki ildən çox olmayan X markalı avtomobillər üçün baza tarifi 3,2% həcmində müəyyən edilmişdir. Göstərilən sığorta tarifi, modelindən və qiymətindən asılı olmayaraq bütün digər modellərə də tətbiq olunur. Azadolma məbləği isə modelindən asılı olmayaraq, sığorta məbləğinin 1%-i həcmində tətbiq edilir. Sığorta tarifi tətbiq zamanı müxtəlif meyarlar nəzərə alınmaqla baza tarifindən yuxarı verilməsi halları mümkündür:

- Müştəriyə əvvəlki ildə sığorta müqaviləsinə görə ödədiyi sığorta haqqından dəfələrlə çox sığorta ödənişi həyata keçirilmişdir;
- Müştərinin sürücülük təcrübəsi 1 ildən azdır;
- Müştərinin yaşı 21-dən aşağıdır;
- Avtomobil sığortalıdan başqa ikinci şəxs tərəfindən də idarə ediləcək;
- Avtomobil taksi xidməti göstərəcək və s.

Yuxarıda göstərilən hallardan hər hansı birinin olması sığortaçı tərəfindən tarifi və ya azadolma məbləğinin dəyişdirilməsinə səbəb olacaqdır. Məsələn, yuxarıda göstərilən "X" markalı avtomobilin qiymətinin 40 min manat, sürücüsünün təcrübəli olduğu, əvvəlki illərdə hadisənin olmadığı və digər standart tələblərə cavab verdiyi halda standart tariflə sığortalanması mümkündür. Bu halda dörd yüz manat həcmində azadolma məbləği tətbiq ediləcək, sığorta tarifi isə əvvəlcədən müəyyən olduğu kimi 3,2% həcmində müəyyən olunacaqdır.

Hesab edək ki, eyni göstəricilərə malik avtomobilin sürücüsü 20 yaşlı bir gəncdir və sürücülük təcrübəsi bir ildən azdır. Şirkətin anderrayting siyasətinə uyğun olaraq, sürücülük təcrübəsinin az olmasına görə sığortaçı əlavə olaraq sığorta məbləğinin 2%-i həcmində, yaş həddinə görə isə sığorta məbləğinin 1%-i həcmində azadolma məbləği tətbiq edə bilər. Azadolma məbləğinə təsir edə biləcək amillərin sayı bir neçə olduqda, onlardan daha təsirlisi tətbiq olunacaqdır. Bu o deməkdir ki, avtomobil eyni tariflə (3,2%) və 1200 manat həcmində azadolma məbləği tətbiq olunmaqla sığortalanacaqdır.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı, azadolma məbləğinin müəyyən edilməsində bəzi hallarda sığortaçıdan asılı olaraq, müştəriyə sığortaçı tərəfindən seçim verilə bilər. Belə olduğu halda, azadolma məbləği azaldıqca sığorta tarifi artacaq. Məsələn, azadolma məbləğində hər 100 manat azalmaya görə sığorta tarifi sığortaçı tərəfindən 0,3% həcmində artırıla bilər. Bu o deməkdir ki, 400 manat həcmində azadolma məbləğinin əvəzinə 200 manat həcmində seçilməsi sığorta tarifini 3,8% (3,2%+0,6%) civarında formalaşdıracaqdır (Cədvəl 2.1).

Sığorta tarifi	3,2%	3 5%	3,8%	4,1%	4,4%
Azadolma məbləği	400	300	200	100	0

Cədvəl 2.1. Azadolma məbləğinin azalmasına uyğun sığorta tarifi dəyişməsi

Tarifi formalaşmasına təsir edən bütün amillər və sığorta məhsulları nəzərə alınmaqla tarif həcmələrinin dəyişməsi sığortaçının anderrayting siyasətinə uyğun baş verə bilər. Bununla yanaşı sığortaçı tərəfindən müştəriyə təklif olunmuş xüsusi təminatdan hər hansı birinin və ya bir neçəsinin müştəri tərəfindən qəbul edilməsi halı da tarifi dəyişməsinə səbəb olacaq amillərdəndir. Məsələn, avtomobilin könüllü sığortası zamanı ehtimal olunan hadisə ilə bağlı, məhsuldan və şirkətdən asılı olaraq dəyişə bilən, aşağıdakı əlavə təminatlar təklif oluna bilər:

- Təcili texniki yardım xidməti, avtomobilin evakuatorla daşınması;
- Təcili tibbi yardım xidməti;
- Təmir zamanı müvəqqəti avtomobillə təminat;

- Sənədlərin hazırlanmasına yardım;
- Hadisənin araşdırılması xərclərinin qarşılınması və s.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı avtomobilin könüllü sığortası zamanı tarifi dəyişməsinə təsir edəcək əsas amillərdən biri də avtomobilin buraxılış ilidir. Konkret “X” avtomobil markası üçün nəzərdə tutulmuş aşağıdakı (Cədvəl 2.2) cədvəl vasitəsi ilə bunu nəzərdən keçirə. Avtomobillərin markasından asılı olaraq göstəricilərin dəyişə bilməsi səbəbindən aparıcı sığortaçı şirkətlər fərqli markalar üçün ayrı-ayrılıqda aşağıdakı nümunədə cədvəllər hazırlayırlar.

Buraxılış ili	Azadolma məbləği				
	50 AZN	100 ZN	200 AZN	500 AZN	1,000 AZN
019	4,10%	3,80%	3,60%	3,10%	2,70%
2018	4,10%	3,80%	3,60%	3,10%	2,70%
2017	4,20%	3,90%	3,70%	3,20%	2,80%
2016	4,30%	4,00%	4,80%	3,30%	2,90%
2015	4,95%	4,60%	4,40%	3,90%	3,50%
2014	5,40%	5,00%	4,80%	4,30%	3,90%
2013	6,00%	5,60%	5,40%	4,90%	4,50%
2012	-	5,80%	5,60%	5,10%	4,70%
2011	-	6,00%	5,80%	5,30%	4,90%
2010	-	6,10%	5,90%	5,40%	5,00%
2009	-	6,20%	6,00%	5,50%	5,10%
2008	-	6,30%	6,10%	5,60%	5,20%
2007	-	6,40%	6,20%	5,70%	5,30%
2006	-	6,50%	6,30%	5,80%	5,40%
2005	-	6,60%	6,40%	5,90%	5,50%

Cədvəl 2.2. Azadolma məbləğinə və avtomobilin buraxılış ilinə uyğun sığorta tarifi dəyişməsi

Başqa bir misal vasitəsi ilə əmlak sığortası ilə bağlı tarifi dəyişməsinə təsir edən amilləri nəzərdən keçirmək təklif olunur. Hesab edək ki, standart təminatlar üzrə kommersiya məqsədli əmlakın könüllü sığortalanması üçün sığortaçının tətbiq etdiyi baza tarifi 0,3%-dir. Sığorta tarifi yenidən baxılmasına və dəyişdirilməsinə aşağıdakı amillər təsir edə bilər:

Tikilinin xüsusiyyətləri üzrə:

- Binanın/mənzilin divar arakəsmələrində taxta və gips materiallarından istifadə olunmuşdur;
- Binanın/mənzilin içərisində sauna quraşdırılmışdır;
- Binaya/mənzilə bitişik sauna quraşdırılmışdır;
- Binanın/mənzilin içərisində qazla işləyən istilik sistemi quraşdırılmışdır;

- Binada/mənzildə qaz xətti təchiz olunmuşdur;
- Binanın/mənzilin tavanında çatlar, şişlər, qaralmalar var;
- Binanın/tikilinin yaşı 35 ildən çoxdur.

Binanın istifadəsi üzrə:

- Daşınmaz əmlakın kommersiya təyinatında dəyişiklər baş vermişdir, təhlükə yarada biləcək fəaliyyətlə məşğul olan sahibkara icarəyə verilmişdir;
- Bina/ev ay ərzində 10 gündən 15 günədək istifadəsiz qalır.

Təhlükəsizlik tədbirləri üzrə:

- Yanğın haqqında xəbərvermə sisteminin mövcudluğu;
- Evdə/mənzildə yanğınsöndürən vasitələrin mövcudluğu;
- Yanğından su hovuzu mövcudluğu;
- Evdə/binada ildırımötürücüsünün mövcudluğu;
- Evin/binanın mühafizəsinin təşkili?
- Evdə/binada siqnalizasiya sisteminin mövcudluğu;
- Evdə/binada müşahidə kameralarının mövcudluğu;

Kənar amillərin təsiri üzrə:

- Sığorta obyektinin 100 metr yaxınlığında təmir-tikinti işlərinin aparılması;
- Sığorta obyektinin 100 metr yaxınlığında yanacaq doldurma məntəqəsinin yerləşməsi;
- Sığorta obyektinin yerləşdiyi ərazidə mütamadi şəkildə fırtına və güclü küləklərin olması;
- Sığorta obyektinin yerləşdiyi ərazinin bir kilometrlik məsafəsində yanğınsöndürmə məntəqəsinin olmaması;
- Sığorta obyektinin sürüşmə zonasında yerləşməsi.

Yuxarıda qeyd olunan amillərin daşınmaz əmlakın sığortası üzrə tariflərin formalaşmasına təsir edə bilər. Tarifin həcmnin formalaşması isə şirkətin anderrayting siyasətinə uyğun olaraq baş verir.

Digər bir misalda isə “sağalmaz xəstəliklərdən sığorta” həyat sığortası məhsulu üzrə müştərinin yaş həddinin tarifin artmasına təsir etdiyinin şahidi oluruq. Başqa sözlə, müştərinin yaşı artıqca tarifin yüksəlməsi müşahidə olunacaqdır (məs: aralarında iyirmi il yaş fərqi olan iki müştərinin eyni təminatla aldıkları məhsul üzrə onlardan 20 yaşında olan müştəri üçün sığorta tarifi 1% olduğu halda, digəri üçün bu 2% təşkil edəcəkdir).

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Şirkət tərəfindən "X" markalı avtomobillərin könüllü kasko sığortası üçün standart tarif 3,5% həcmində müəyyən olunmuşdur. Sığortaya müraciət edən müştəriyə ilkin araşdırmadan sonra gözlədiyindən daha artıq, 4,2% həcmində sığorta tarifi təklif olunur. Sığorta tarifinə əsaslı şəkildə təsir edəcək minimum iki amili təsvir edin. Fikrinizi əsaslandırın.
2. Şirkət tərəfindən daşınmaz əmlakın könüllü sığortası üçün standart tarif 0,3% həcmində müəyyən olunmuşdur. Sığortaya müraciət edən müştəriyə ilkin araşdırmadan sonra gözlədiyindən daha artıq, 0,35% həcmində sığorta tarifi tətbiq olunacağı təklif olunur. Sığorta tarifinə əsaslı şəkildə təsir edən 4 amilin olduğunu imitasiya edin və fikrinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

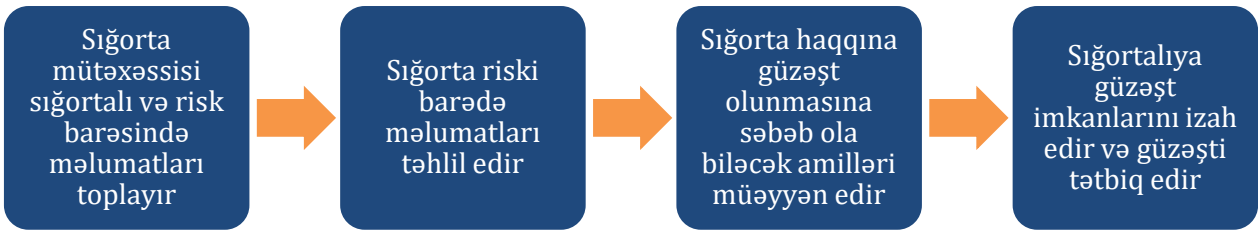
“Sığorta məhsulları üzrə tarifləri müvafiq qaydada tətbiq edir”.

1. Həyat sığortası məhsullarında tarifi artırmasına əsaslı təsir edəcək amil hansıdır?
  - A) Müraciət edənin iş fəaliyyəti;
  - B) Müraciət edənin yaşı;
  - C) Müraciət edənin ailə vəziyyəti.
2. Əmlakın könüllü sığortası zamanı standart tarifi artırılmasına əsaslı təsir edən amil hansıdır?
  - A) Sığorta obyektinin sürüşmə zonasında yerləşməsi;
  - B) Sığorta obyektində (evdə, bina) siqnalizasiya sisteminin olmaması;
  - C) Sığorta obyektinin (binanın, tikilinin) yaşının otuz beş ildən çox olması;

2.2. Müştəri üçün sığorta haqqına güzəşt imkanlarını izah edir

Sığorta haqqına güzəşt imkanları

Sığorta haqqı hesablanarkən müəyyən güzəştlərin həyata keçirilməsi ilk növbədə müştəri məmnunluğunu təmin etmək vasitəsilə sığortalının şirkətə münasibətdə loyallığını qazanmaqdan ibarətdir. Aşağıdakı misalda (Sxem 2.2) qeyd olunduğu kimi, istənilən sığorta məhsulu üzrə hər hansı bir güzəştin edilməsi üçün əsaslandırılmış səbəblərin olması vacibdir. Bu o deməkdir ki, sığortaçı tərəfindən sığortalı və onun fəaliyyəti haqqında daimi əsasda müvafiq hesabatlar hazırlanır və əvvəlki bölmələrdə göstəriləndiyi kimi, müvafiq təhlillər aparılır.

Sxem 2.2. Sığorta haqqına güzəştin tətbiq olunması

Bununla bağlı sığorta mütəxəssisi aşağıdakıları bilməlidir (Şəkil 2.2):

- Sığortaya təqdim olunan risk sığortaçı üçün yenidir, və eyni adlı digər standart risklərdən daha aşağı risk dərəcəsi olması ilə fərqlənir;
- Sığortalının əvvəlki illərdə hər hansı bir sığorta hadisəsi qeydə alınmamışdır;
- Sığortalıya əvvəlki illərdə baş vermiş sığorta hadisələrinə görə ödənilmiş kompensasiyanın miqdarı cüzi olmuşdur;
- Sığortalı sığorta hadisəsi baş verdikdə ona ziyan vurmuş üçüncü tərəflə razılığa gəlmiş, ortaya çıxmış zərəri tənzimləmiş və sığortaçının müdaxiləsinə ehtiyac qalmamışdır;
- Sığortalı müxtəlif sığorta məhsulları üzrə sığorta müqavilələri almışdır-şirkət üçün gəlirli müştəri hesab olunur;
- Sığortalının özü ziyanla işləsə də, onun tövsiyəsi əsasında şirkətə gəlmiş digər müştərilər ciddi gəlirlilik əmsalına malikdir;
- Sığorta haqqı üzrə ödənilməli olan məbləğin həcmnin əhəmiyyətli dərəcədə böyük olmasına baxmayaraq sığortalı həmin məbləği birdəfəyə ödəməyə razıdır;
- Sığortalı əvvəlki ildə yanğın hadisəsi zamanı təhlükəsizlik qaydalarına ciddi riayət etmiş və yanğını tez bir zamanda lokallaşdırma bilmişdir ki, nəticədə əmlaka dəyən ziyanın həcmi cüzi miqdarda olmuşdur;

Şəkil 2.2. Sığorta haqqına təsir edən amillər

- Sığortalı əvvəlki ildə sığortalanmış sığorta obyektini ilə bağlı yeni qeydə alınmış riskin dəyişməsi faktını dərhal sığortaçıya bildirmişdir;
- Sığortalı öz işgüzar şəbəkəsi vasitəsilə sığortaçının təqdim etdiyi məhsulları öz müştərilərinə tanıtdırmış və sığortaçıya yeni müştərilər tapmaqda dəstək olmuşdur və s..

Yuxarıda göstərilən amillər sığortalı üçün müvafiq güzəştlərin tətbiqini mümkün edir. Bunun üçün sığortaçının anderraytinə uyğun olaraq müxtəlif güzəştlər nəzərdə tutula bilər. Yuxarıda göstərilən amillər əsasında güzəştlərin necə tətbiq edilməsini misalda nəzərdən keçirək. Hesab edək ki, arzu olunan amillərdən biri sığortalının minimum sayda (və ya ümumiyyətlə olmaması) hadisəsinin olması və ya bu hadisələr nəticəsində dəymiş zərərin az miqdarda olmasıdır. Belə şəraitdə güzəştlərin miqdarı ildən-ilə dəyişə bilər. Müştəriyə veriləcək güzəştin miqdarı bunun üçün müəyyən edilmiş əsasların (Cədvəl 2.3) sayından asılıdır.

Nö	Güzəştin verilməsinə təsir edən amil	2-ci il	3-cü il	4-cü il	Qeyd
1.	Sığortalının əvvəlki ildə heç bir hadisəsi baş verməmişdir	10%	15%	18%	Sonrakı illərdə vəziyyətin oxşar olacağı halda güzəştin səviyyəsi 18% həcmində qalacaqdır
2.	Sığortalıya əvvəlki ildə baş vermiş hadisələrə görə cüzi miqdarda kompensasiya ödənilmişdir	5%	8%	12%	Sonrakı illərdə vəziyyətin oxşar olacağı halda güzəştin səviyyəsi 12% civarında qalacaqdır
3.	Əlavə müştərilər cəlb etmişdir	3%	5%	8%	Digər güzəşt amilləri ilə bərabər hesablanabilir
4.	Hadisənin nəticəsini üçüncü tərəflə birlikdə özü tənzimləmişdir	2%	3%	4%	Digər güzəşt amilləri ilə bərabər hesablanabilir

Cədvəl 2.3. Güzəştlərin amillər üzrə tətbiq olunması qaydası

Adətən sığorta tarifi faizlə hesablandıqı üçün edilən güzəştlər də faiz göstəricisində həyata keçirilir. Məsələn, hesab edək ki, avtomobilin könüllü kasko sığortası üzrə sığortalıya tətbiq olunmuş tarif 3,5%-dir. Sığortalının bir illik müqaviləsi başa çatdıqdan sonra yenilənmə üçün müraciət edir. Sığortaçı sığortalı haqqında bütün məlumatları araşdırdıqdan sonra məlum olur ki, sığortalının bir il ərzində hər hansı bir hadisəsi baş verməmişdir. Buna görə də sığortaçı qüvvədə olan sığorta tarifinə əlavə olaraq 10% həcmində güzəşt tətbiq edir ($3,5 - (3,5 \cdot 10\%) = 3,15\%$) Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, tarifə təsir edən amillərin sayı birdən çox olduqı halda, onların hər birinin nəzərə alınması vacibdir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Əmlak sığortası üzrə mövcud sığorta tarifi 0,35% təşkil edir. Müştəri müqavilənin yenilənməsi üçün müraciət edir. Əsas mətnin müvafiq cədvəlinə (Cədvəl 2.3) uyğun olaraq, sığorta tarifinə güzəşt olunması üçün iki səbəbi müəyyən edin. Tətbiq olunacaq güzəştin həcmi hesablayın.
2. Avtomobilin könüllü kasko sığortası üzrə mövcud sığorta tarifi 3,1% təşkil edir. Müştəri müqavilənin yenilənməsi üçün müraciət edir. Əsas mətnin müvafiq cədvəlinə (Cədvəl 2.3)-uyğun olaraq sığorta tarifinə güzəşt olunması üçün üç səbəb müəyyən edin. Tətbiq olunacaq güzəştin həcmi hesablayın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Müştəri üçün sığorta haqqına güzəşt imkanlarını izah edir”.

1. Yüklərin könüllü sığortası məhsulu üzrə sığorta haqqına güzəşt olunması üçün bu amillərdən hansı daha əhəmiyyətli səbəb kimi göstərilə bilər?

- A) Yüklər təhlükəsiz vasitələrlə daşınır;
- B) Müştərinin əvvəlki illərdə heç bir hadisəsi olmamışdır;
- C) Sığortalı yükləri xarici yükdaşıma şirkətinə etibar edir.

2. Əmlakın könüllü yanğın sığortası məhsulu üzrə sığorta haqqına güzəşt olunması üçün bu amillərdən hansı daha əhəmiyyətli səbəb kimi göstərilə bilər?

- A) Müştərinin əvvəlki illərdə heç bir hadisəsi olmamışdır;
- B) Əvvəlki il baş vermiş yanğını tez bir zamanda lokallaşdırmışdır;
- C) Müştəri yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına riayət edir.

2.3. Sığorta haqqını müvafiq qaydada hesablayır

Yuxarıdakı bölmələrdə qeyd olunduğu kimi, sığorta haqqını hesablamaq üçün ilk növbədə sığorta şirkətinin anderraytinə uyğun olaraq müəyyən olunmuş baza tarifləri və sığorta məhsulu üzrə riskə olan tələbləri bilmək lazımdır. Bundan sonra, sığorta tarifinə ediləcək güzəşt imkanlarını müəyyən etdikdən sonra sığorta haqqının hesablanmasına başlanılmalıdır.

Sığorta məhsulları nə qədər müxtəlifdirsə, eynilə onlar üzrə tariflərin hesablanması metodları da müxtəlifdir. Bunun üçün satılan bütün sığorta məhsullarını, o cümlədən könüllü növlər üzrə mövcud sığorta qaydalarını, icbari növlər üzrə isə müvafiq qanunvericiliyin tələblərini bilmək lazımdır.

Yuxarıdakı bölmədə qeyd olunduğu kimi, sığorta tariflərinin formalaşmasına təsir edən amilləri yaxşı bilməklə yanaşı, məhsullar üzrə baza tariflərini, müqavilənin standart şərtlərini, tariflərin formalaşdırılması üçün mövcud elektron sistemlərdən istifadə qaydalarını öyrənmək vacibdir.

Sığorta haqqının müəyyən olunması üçün sığorta məbləği və sığorta tarifi kimi iki əsas parametrlər (Şəkil 3.2) vacib hesab olunur. Bəzi sığorta məhsullarında isə sığorta haqqının hesablanması üçün sığorta təminatı da vacib hesab olunur. Müxtəlif sığorta məhsulları üzrə sığorta haqqının hesablanması qaydalarını misallar vasitəsilə nəzərdən keçirmək təklif olunur:

Şəkil 2.3. Sığorta haqqının müəyyən olunması

Misal 1: hesab edək ki, avtomobilin könüllü sığortası üzrə tətbiq olunacaq sığorta tarifi

3,25%, sığorta məbləği isə 35.600 manat təşkil edir. Sığorta mütəxəssisi tərəfindən aparılmış təhlil nəticəsində sığorta haqqına 12% güzəştin tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. Beləliklə:

- Sığorta haqqı= $35.600 \cdot 3,25\% = 1.157$ AZN;
- Güzəşt 12% = $1.157 \cdot 10\% = 138,84$ AZN;
- Yekun məbləğ= $1.157 - 138,84 = 1.018,16$ təşkil edəcək.

Misal 2: bu sığorta obyektini olan daşınmaz əmlaka tətbiq olunacaq sığorta tarifi 0,3% təşkil edir. Sığortalı müqavilənin yenilənməsi üçün müraciət etmişdir. Sığorta mütəxəssisi tərəfindən riskin standart tələblərə cavab verdiyi müyyən edilmiş və sığorta məbləğinin 240 min manat həcmində olduğu təsdiqlənmişdir. Beləliklə, sığorta haqqı ($240.000 \cdot 0,3\%$) 720 manat təşkil edəcəkdir.

Misal 3: həyatın ölüm halından sığorta məhsulu üzrə sığorta haqqının necə hesablanmasını nəzərdən keçirək. Sığortalının 25 yaşı var, sığorta təminatı olaraq 80.000 AZN seçilmişdir. Bu o deməkdir ki, sığorta hadisəsi baş verdiyində sığortaçı tərəfindən faydalanan şəxsə 80.000 AZN təminat ödəniləcək. Bu yaşda olan sığortalı üçün şirkət tərəfindən təminat məbləğinin 1,2%-i həcmində sığorta tarifi müəyyən olunmuşdur. Beləliklə:

- Sığorta haqqı= $80.000 \cdot 1,2\% = 960$ AZN təşkil edəcəkdir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortalanması üçün müəyyən olunmuş sığorta tarifi 8% təşkil edir. Fermer təsərrüfatında olan iribuynuzlu heyvanların sığortası üçün müraciət olunmuş, sığortalanacaq heyvanların ümumi dəyəri, yəni sığorta məbləği 150 min manat həcmində müəyyən edilmişdir. Fermer təsərrüfatının təkrar müştəri olduğunu və əvvəlki illərdə hər hansı bir sığorta hadisəsinin baş vermədiyini nəzərə alaraq sığortaçı tərəfindən 10% həcmində əlavə güzəştin tətbiqinəzərdə tutulur. Yekun sığorta haqqını hesablayın.
2. "X" markalı avtomobilin könüllü sığortası üçün sığortaçı tərəfindən müəyyən olunmuş sığorta tarifi 3,4% təşkil edir. Sığortalı təkrar müştəridir və avtomobilin dəyəri 28 manatdır . Müştəriyə sığorta tarifində güzəşt olunması üçün əsas mətnə (Cədvəl 2.3) göstərilədiyi kimi, sığorta tarifinə təsir edə biləcəək iki amili müəyyən edərək sığorta haqqını hesablayın.

Qiymətləndirmə

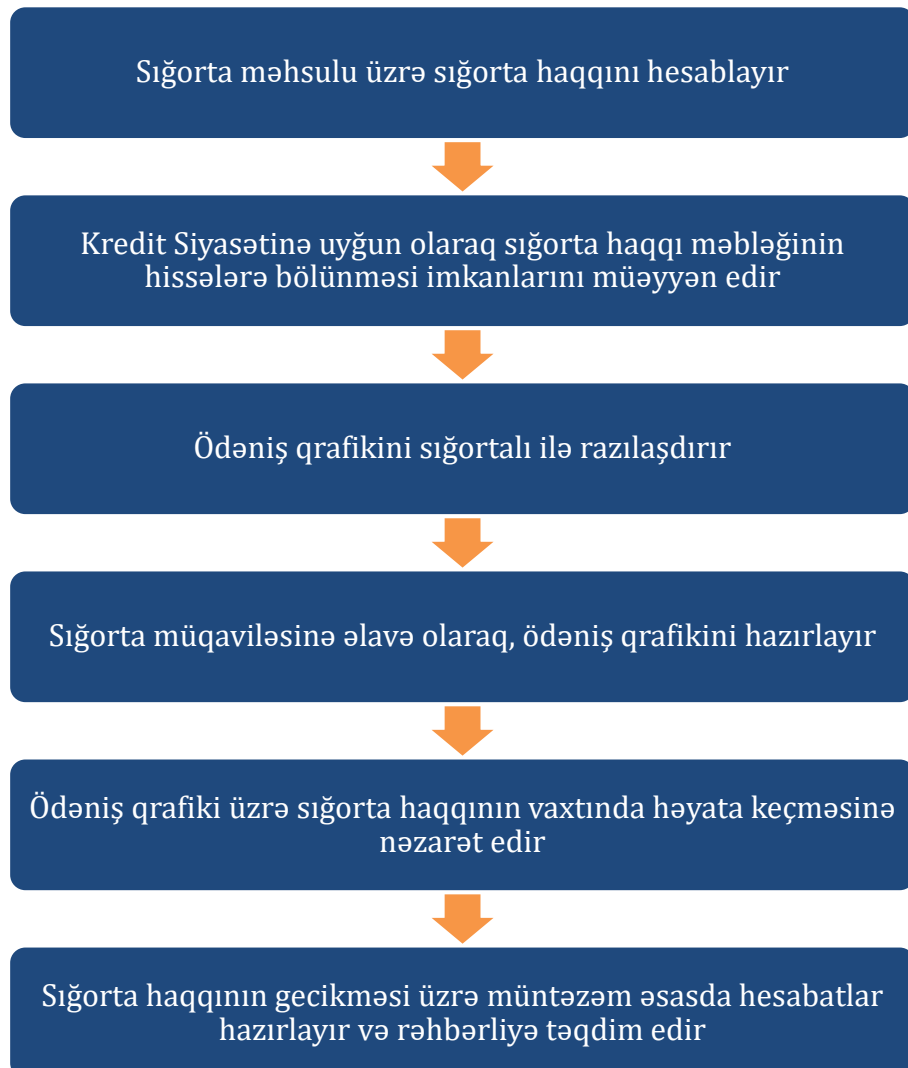
Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta haqqını müvafiq qaydada hesablayır”.

1. Əmlak sığortası üzrə sığorta tarifi 0,35%, sığorta məbləği 360.000 AZN, tətbiq olunacaq güzəşt isə 10% təşkil edir. Sığorta haqqını hesablayın:
A) 1.134;
B) 1.260;
C) 36.000.
2. Avtomobilin könüllü kasko sığortası üzrə sığorta tarifi 3,2%, sığorta məbləği 32.600 AZN, tətbiq olunacaq güzəşt isə 15% təşkil edir. Sığorta haqqını hesablayın:
A) 4.890;
B) 886,72;
C) 1.043,2.

2.4. Sığorta haqqının ödənilmə qrafikini müştəri ilə müvafiq qaydada razılaşdırır

Sığorta şirkətləri tərəfindən təqdim olunan sığorta məhsulları fərqli olduğundan, onlar üzrə toplanan sığorta haqlarının həcmi də müxtəlif olur. Xüsusilə korporativ müştərilərin müqavilələri üzrə sığorta haqları, minlərlə, on minlərlə, yüz minlərlə və hətta milyonlarla məbləğində ölçülə bilər. Bu, istər fərdi müştərilərin, istərsə də korporativ sığortalıların bir çox hallarda böyük həcmdə olan sığorta haqlarını birdəfəyə ödəmək iqtidarında olmadıqları anlamına gəlir. Buna görə də sığortaçı və sığortalı arasında sığorta haqqının hissələrlə ödənilməsi təcrübəsi tətbiq olunur. Adətən, sığorta müqaviləsinə iki tərəfli qaydada razılaşdırılmış ödəniş qrafiki də əlavə edilir (Sxem 2.3):

Sxem 2.3. Sığorta haqqının ödəniş qrafikinin müştəri ilə razılaşdırılması

Sığorta haqqının hissələrlə ödənişi sığorta şirkətlərində əvvəlcədən hazırlanmış kredit siyasətinə uyğun olaraq aparılır. Bu sənədin kredit siyasəti adlandırılması onunla bağlıdır ki, sığorta müqaviləsi faktiki olaraq kreditə satılır, yəni müqavilənin dəyəri birdəfəlik deyil, hissə-hissə həyata keçirilir. Buna görə də satışla məşğul olan sığorta mütəxəssisi ilk növbədə şirkətin kredit siyasətini detallı şəkildə öyrənməli və onu sığorta haqqının birdəfəlik və ya hissə-hissə ödənişi üçün nəzərə almalıdır.

Nº	Sığorta məhsulu	500 AZN-dək	501 AZN-dən 2.000 AZN-dək	2.001 AZN-dən 5.000 AZN-dək	5.001 AZN-dən 20.000 AZN-dək	20.000 AZN-dən böyük olduqda
1.	Avtomobilin könüllü kasko sığortası	2 dəfəyə ödəniş 6 ay ərzində	3 dəfəyə ödəniş 9 ay ərzində	4 dəfəyə ödəniş 9 ay ərzində	6 dəfəyə ödəniş 10 ay ərzində	12 dəfəyə ödəniş, aylıq əsasda
2.	Əmlakın könüllü sığortası	2 dəfəyə ödəniş 9 ay ərzində	3 dəfəyə ödəniş 9 ay ərzində	4 dəfəyə ödəniş 12 ay ərzində	6 dəfəyə ödəniş 12 ay ərzində	12 dəfəyə ödəniş, aylıq əsasda
3.	Avtomobilin icbari sığortası	4 dəfəyə 8 ay ərzində	6 dəfəyə 12 ay ərzində	6 dəfəyə 12 ay ərzində	6 dəfəyə 12 ay ərzində	6 dəfəyə 12 ay ərzində
4.	Yüklərin könüllü sığortası	Birdəfəlik	Birdəfəlik	2 dəfəyə 2 ay ərzində	2 dəfəyə 2 ay ərzində	3 dəfəyə 3 ay ərzində
5.	Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası	Birdəfəlik	Birdəfəlik	2 dəfəyə 2 ay ərzində	4 dəfəyə 4 ay ərzində	6 dəfəyə 6 ay ərzində
6.	Könüllü tibbi sığorta	Birdəfəlik	2 dəfəyə 2 ay ərzində	3 dəfəyə 6 ay ərzində	6 dəfəyə 6 ay ərzində	6 dəfəyə 6 ay ərzində
7.	Kənd təsərrüfatı bitkilərinin sığortası	Birdəfəlik	Birdəfəlik	2 dəfəyə 2 ay ərzində	4 dəfəyə 4 ay ərzində	6 dəfəyə 6 ay ərzində
8.	Su nəqliyyatı vasitələrinin könüllü sığortası	2 dəfəyə ödəniş 6 ay ərzində	3 dəfəyə ödəniş 9 ay ərzində	4 dəfəyə ödəniş 9 ay ərzində	6 dəfəyə ödəniş 10 ay ərzində	12 dəfəyə ödəniş, aylıq əsasda

Cədvəl 2.4. Fərdi müştərilər üçün sığorta haqqının hissə-hissə ödənilməsi qaydası

Cədvəldən görüldüyü kimi, müxtəlif sığorta məhsulları üzrə hesablanmış sığorta haqqının ödəmə qrafiki fərqli ola bilər (Cədvəl 2.4). Bu, məbləgdən asılı olaraq dəyişəcəkdir. Normativ sənədlərin tələblərinə uyğun olaraq, sığorta müqaviləsi imzalandığı andan on beş gün ərzində sığortalı tərəfindən ilkin sığorta haqqı ödənilməlidir. Sığorta haqqı on beş gün ərzində ödənilmədikdə sığortalıya yazılı bildiriş göndərilir. Bundan sonra ödəniş baş vermədiyi təqdirdə sığortaçı tərəfindən sığorta müqaviləsinə birtərəfli qaydada xitam verilməsi mümkündür.

Hesab edək ki, əmlakın könüllü sığortası üzrə sığorta haqqı hesablanmışdır və hesablanmış məbləğ 6.900 manat təşkil edir. Sığortaçının kredit siyasətinə uyğun olaraq, sığorta haqqının göstərilən məbləği 12 ay ərzində 6 dəfəyə ödənilməsi nəzərə alınmışdır. Müqavilənin şərti olaraq yanvar ayının 12-də imzalandığını fərz etsək, sığorta haqqının ödəniş qrafiki aşağıdakı kimi olacaqdır (Cədvəl 2.5):

Nº	Tarix	Məbləğ	Qalıq borc
1	15 yanvar, 2019	1.150 manat	5.750 AZN
2	15 mart, 2019	1.150 manat	4.600 AZN
3	15 may, 2019	1.150 manat	3.450 AZN
4	15 iyul, 2019	1.150 manat	2.300 AZN
5	15 sentyabr, 2019	1.150 manat	1.150 AZN
6	15 noyabr, 2019	1.150 manat	0 AZN
7	Cəmi:	6.900 manat	

Cədvəl 2.5. Əmlak sığortası üzrə sığorta haqqının ödəniş qrafiki

Sığorta haqqının gecikməsi sığortaçı üçün arzuolunan deyildir. Ona görə də müəyyən hallarda sığortaçının gecikməyə görə sığortalıya güzəştə getməsi və ona əlavə vaxt verməsi bəzi səbəblərdən baş verə bilər (məs: korporativ müştərinin hesabında tələb olunan məbləğdə vəsaitin olmaması, müvəqqəti maliyyə çətinliyinin olması və s.).

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Su nəqliyyatı vasitələrinin sığortası məhsulu üzrə sığorta haqqı 120 .000 AZN təşkil edir. Yuxarıdakı cədvəldə (Cədvəl 2.4)-göstərilən qaydalara uyğun olaraq ödəniş qrafikini tərtib edin.
2. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası üzrə sığorta haqqı 70 .000 AZN təşkil edir. uyarıdakı cədvəldə (Cədvəl 2.4)-göstərilən qaydalara uyğun olaraq ödəniş qrafikini tərtib edin.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta haqqının ödənilmə qrafikini müştəri ilə müvafiq qaydada razılaşdırır”.

1. Avtomobilin könüllü kasko sığortası üzrə sığorta haqqı 1.860 AZN təşkil edir. Sığorta haqqının ödəniş qrafiki doqquz ay ərzində ödəmək şərti ilə üç hissədən ibarətdir. Sığortalı qrafikə əsasən hər ödənişdə hansı məbləği ödəməlidir?

- A) 600 AZN;
- B) 620 AZN;
- C) 930 AZN.

2. Əmlakın könüllü sığortası üzrə sığorta haqqı 4.800 AZN təşkil edir. Sığorta haqqının ödəniş qrafiki on iki ay ərzində ödəmək şərti ilə dörd hissədən ibarətdir. Sığortalı qrafikə əsasən hər ödənişdə hansı məbləği ödəməlidir?

- A) 1.200 AZN;
- B) 2.400 AZN;
- C) 200 AZN.

TƏLİM NƏTİCƏSİ 3

TƏKRARSIĞORTA
PAYINI MÜƏYYƏN
ETMƏK

3.1. Təkrarsığortaçıını sığorta riski barədə müvafiq qaydada məlumatlandırır

Sığorta mütəxəssisi təkrarsığorta payını müəyyən etməmişdən əvvəl çalışdığı şirkətin təkrarsığorta siyasətini ətraflı öyrənməlidir. Təkrarsığorta siyasəti bu və ya digər şirkətin anderrayting siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla təkrarsığorta əməliyyatlarının aparılması prosedurlarının toplusunu təşkil edir. Təkrarsığorta prosedurları əsasən təkrarsığortaçılarla olan münasibətləri, təkrarsığortaya ötürüləcək risklərin təsnifatı və həcmələri barədə ətraflı məlumatları, təkrarsığortaçılarla aparılan əməliyyatların ardıcılığını, təkrarsığorta əməliyyatları barədə hesabatlığı və s. təkrarsığortaya aid məsələləri özündə birləşdirir.

Sığorta mütəxəssisi təkrarsığorta əməliyyatlarını aparmazdan əvvəl təkrarsığortanın növləri və formaları haqqında ilkin məlumatları öyrənməlidir. Təkrarsığorta əməliyyatları sığorta təşkilatlarının normal fəaliyyətinin təmin olunması üçün sığorta öhdəliklərinin müəyyən bir hissəsinin başqa sığortaçılara ötürülməsi üçün əsas şərtlərdəndir (Şəkil 3.1).

Şəkil 3.1. Sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin əməkdaşlığı

Təkrarsığorta – riskin sığortaçı tərəfindən digərinə ötürülməsidir. Bu, sığorta müqavilələri üzrə olan öhdəliklərin ilkin sığortaçının maliyyə imkanlarını üstələdiyi zaman baş verir. Məsələn, cəmi aktivləri əlli milyon manat olan sığorta şirkəti yetmiş milyon manat dəyərində olan əmlakı sığortaladığı zaman mütləq riski digərləri ilə paylaşmalıdır, başqa sözlə desək hadisə baş verdiyi anda sığorta şirkəti zərəri sığortalıya ödəmək gücündə olmalıdır. Yəni, sığortalanan riskin tam olaraq təminatlı olmasından sığortaçı əmin olmalıdır.

Təkrarsığorta siyasətinə uyğun olaraq sığorta portfelinin müəyyən növləri və ya bəzi müqavilələr təkrarsığortalana bilər. Riskin təkrarsığortaya ötürülməsi sığorta haqqının da müvafiq hissəsinin ötürülməsi ilə müşahidə olunur. Məsələn, hesab edək ki, "X" sığorta şirkətinin təkrarsığorta siyasətinə uyğun olaraq risklərin təkrarsığortalınması aşağıdakı kimi nəzərdə tutulmuşdur:

Nö	Sığorta məhsulunun və ya riskin adı	Təkrarsığortaya cəlb olunacaq riskin həcmi	Sığorta şirkətinin öz üzərinə götürdüyü hissə	Təkrarsığortaya yönləndiriləcək riskin həcmi	Qeyd
1.	Daşınmaz əmlakın könüllü sığortası	Əmlakın dəyəri, 250.000 AZN->	Əmlakın dəyərinin maksimum 10%-i səviyyəsində, 25.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 25.000 AZN-dən çox hissəsi	
2.	Yüklərin sığortası	Yükün dəyəri, 50.000 AZN-dən>	Riskin dəyərinin maksimum 30%-i həddində, 15.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 15.000 AZN-dən çox hissəsi	

Nö	Sığorta məhsulunun və ya riskin adı	Təkrarsığortaya cəlb olunacaq riskin həcmi	Sığorta şirkətinin öz üzərinə götürdüyü hissə	Təkrarsığortaya yönləndiriləcək riskin həcmi	Qeyd
3.	Avtomobillərin könüllü "kasko" sığortası	Avtomobilin dəyəri 40.000 AZN-dən >	Avtomobil dəyərinin maksimum 40%-i həddində, 24.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 24.000 AZN-dən çox hissəsi	
4.	Sahibkarların məsuliyyət sığortası	Məsuliyyət təminatının həcmi 30.000 manatdan >	Təminatın dəyərinin maksimum 50%-i səviyyəsində, 15.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 15.000 AZN-dən çox hissəsi	
5.	Auditorun məsuliyyət sığortası	Məsuliyyət təminatının həcmi 300.000-dən >	Təminat dəyərinin maksimum 50%-i həddində, 250.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 250.000 AZN-dən çox hissəsi	
6.	Təyyarələrin "kasko" sığortası	Dəyərindən asılı olmayaraq bütün həcmdə olan risklər	Riskin dəyərinin maksimum 2%-i həddində, 50.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 50.000 AZN-dən çox hissəsi	
7.	Su nəqliyyatı vasitələrinin "kasko" sığortası	Dəyərindən asılı olmayaraq bütün həcmdə olan risklər	Riskin dəyərinin maksimum 10%-i həddində, 25.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 25.000 AZN-dən çox hissəsi	
8.	Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası	Müqavilə dəyəri 60.000 manatdan >	Riskin həcminin maksimum 50%-i həddində, 30.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 30.000 AZN-dən çox hissəsi	
9.	Kənd təsərrüfatı bitkilərinin sığortası	Müqavilə dəyəri 60.000 manatdan >	Riskin həcminin maksimum 50%-i həddində, 30.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 30.000 AZN-dən çox hissəsi	
10.	Həyatın ölüm halından sığortası	Təminatın həcmi 50.000 manatdan >	Təminatın dəyərinin maksimum 20%-i həddində, 10.000 AZN-dən çox olmamaq şərtilə	Riskin həcminin 10.000 AZN-dən çox hissəsi	

Cədvəl 3.1. Təkrarsığortaya yönləndiriləcək risklərin təsnifatı

Təkrarsığortanın əsas xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, riskin təkrarsığortalanmasına baxmayaraq, sığortalı qarşısında sığortalanmış riskə görə əsas məsuliyyəti sığortaçı daşıyır. Yəni bir qayda olaraq, sığortalı təkrarsığorta əməliyyatları barədə məlumatlı ola bilər. Ona görə hadisə baş verdiyi zaman sığortalı dəymiş ziyanı görə sığortaçıya müraciət edərək ondan müvafiq ödənişin olunmasını tələb edir. Dəymiş ziyanı görə kompensasiyanı vaxtında ödəməyə məsuliyyət daşıyan sığortaçı ziyanı öz resursları hesabına vaxtında ödədikdən sonra təkrarsığortaçıdan əvəzini tələb edə bilər.

Yuxarıdakı cədvəldən (Cədvəl 3.1) görüldüyü kimi, istər həyat, istərsə də qeyri-həyat sığorta növlərində sığortaçı riskin həcmindən asılı olaraq təkrarsığortaya müraciət edir. Nəzərə alınmalıdır ki, hər hansı bir sığorta şirkətinin təkrarsığorta siyasətinin

formalaşdırdığı tələblərdən əlavə sığorta bazarı üzrə tənzimləyici funksiyaya malik qurumun da təkrarsığorta əməliyyatları üzrə icbari xarakter daşıyan müvafiq tələbləri mövcuddur.

Riskin sığortaçı şirkətdə saxlanılacaq həcmi sığortaçı şirkətin maliyyə imkanlarından asılı olaraq şirkətdən şirkətə dəyişir.

Yuxarıda göstərilənlərin yekununda qeyd olunmalıdır ki, bir sıra hallarda təkrar sığorta müqaviləsi imzalamamışdan əvvəl, sığortaçı riskin mürəkkəbliyi barədə təkrarsığortaçını məlumatlandırır. Bəzi hallarda riskin qiymətləndirilməsi üçün sığortaçının standart prosedurları və sorğularından əlavə olaraq, təkrarsığortaçı şirkətin də özünəməxsus qiymətləndirmə alətləri, (sorgu və suallar toplusu da tətbiq olunur. Bəzi hallarda bu kimi alətlər xüsusi proqram təminatı vasitəsilə həyata keçirilir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Hesab edək ki, sığorta şirkətinə Rusiya Federasiyasının Moskva şəhərinə daşınacaq mebel məhsullarının sığortalanması üçün müraciət olunmuşdur. Daşınacaq yükün yol sənədlərinə görə dəyəri 280.000 AZN təşkil edir. Şirkətin təkrarsığorta siyasətinə uyğun olaraq, yük sığortası üzrə risklərin bölüşdürülməsi yuxarıdakı cədvəldə (Cədvəl 3.1) göstəriləyi kimi həyata keçirilməlidir. Cədvələ uyğun olaraq, şirkətin öz üzərində saxlayacağı və təkrarsığortaya ötürəcəyi riskin həcmi müəyyən edin.
2. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası üzrə sığorta şirkətinə müraciət olunmuşdur. 25 baş cins iribuynuzlu mal-qaranın sığortası üzrə risklər 45.000 AZN dəyərində qiymətləndirilmişdir. Cədvəl 3.1-ə uyğun olaraq, riskin sığorta şirkətinin üzərində qalan və təkrarsığorta şirkətinə ötürüləcək həcmi müəyyən edin.
3. Həyatın ölüm halından sığorta növü üzrə sığorta şirkəti tərəfindən verilən təminat 75.000 AZN təşkil edir. Yuxarıdakı cədvələ (Cədvəl 3.1) uyğun olaraq, sığorta şirkətinin öz üzərində saxlayacağı və təkrarsığortaçıya ötürəcəyi riskin həcmi müəyyən edin.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Təkrarsığortaçını sığorta riski barədə müvafiq qaydada məlumatlandırır”.

1. Su nəqliyyatı vasitələrinin kasko sığortası zamanı dəyərindən asılı olmayaraq bütün risklərin müəyyən bir hissəsi təkrarsığorta siyasətinə uyğun olaraq təkrarsığorta şirkətinə ötürüləcəkdir. Nəzərə alaq ki, su nəqliyyatı vasitəsinin dəyəri 170.000 AZN həcmində qiymətləndirilmişdir. Yuxarıdakı cədvələ (Cədvəl 3.1) uyğun olaraq sığortaçının öz üzərində saxladığı sığorta riskinin həcmi nə qədərdir?
  - A) 17.000 AZN;
  - B) 20.000 AZN;
  - C) 25.000 AZN.
2. Avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin kasko sığortası zamanı avtomobilin bazar dəyəri 120.000 AZN həcmində müəyyən olunmuşdur. Yuxarıdakı cədvələ (Cədvəl 3.1) uyğun olaraq riskin təkrarsığortaya ötürüləcək hissəsini müəyyən edin:
  - A) 96.000 AZN;
  - B) 40.000 AZN;
  - C) 52.000 AZN.
3. Auditorların məsuliyyət sığortası məhsulu üzrə sığortaçı və audit şirkəti arasında sığorta müqaviləsi imzalanmış, sığorta təminatının həcmi 480.000 AZN müəyyən olunmuşdur. Yuxarıdakı cədvələ (Cədvəl 3.1) uyğun olaraq təkrarsığortaçıya ötürüləcək riskin həcmi müəyyən edin:
  - A) 280.000 AZN;
  - B) 320.000 AZN;
  - C) 230.000 AZN.

3.2. Təkrarsığorta əməliyyatlarını müvafiq qaydada həyata keçirir

Sığorta mütəxəssisi təkrarsığorta əməliyyatlarını həyata keçirməmişdən əvvəl bu əməliyyatlarla bağlı bütün prosedur qaydaları, o cümlədən şirkətin təkrarsığorta siyasətini dəqiqliklə öyrənir, sığortaçının əməkdaşlıq etdiyi tərəfdaş təkrarsığorta şirkətləri barədə bütün məlumatları əldə edir, müvafiq səlahiyyətli şəxslərlə işgüzar əlaqələr yaradır. Əməkdaşlıq üçün tərəfdaş təkrarsığortaçı şirkətləri seçilərkən onların yerli və beynəlxalq təkrarsığorta bazarlarındakı nüfuzu, maliyyə imkanları, etibarlılığı və bu kimi digər keyfiyyətləri əsas rol oynayır.

Sığorta bazarı üzrə tənzimləyici qurumun tövsiyə etdiyi təkrarsığortaçıların reyestri tənzimləyicinin rəsmi internet sahifəsində yerləşdirilmişdir. Təkrarsığorta əməliyyatları zamanı təkrarsığortaçıya riskin həcminə və müqavilənin formasına uyğun olaraq böyük həcmli təkrarsığorta haqqı köçürüldüyünü nəzərə alaraq təkrarsığortaçının etibarlı olması əməkdaşlıq üçün əhəmiyyət kəsb edir.

Təkrarsığorta münasibətləri təkrarsığorta müqaviləsi əsasında rəsmiləşdirilir. Təkrarsığortaçı qismində təkrarsığorta fəaliyyəti üçün verilmiş lisenziyaya malik sığorta təşkilatları və ya ixtisaslaşmış təkrarsığorta təşkilatları çıxış edə bilər.

Həcmindən asılı olaraq bir riskin eyni zamanda bir neçə təkrarsığortaçı şirkət arasında bölüşdürülməsi təcrübəsi mövcuddur. Bu riski sığortaçıdan qəbul etdikdən sonra onun müəyyən bir hissəsinin ikinci təkrarsığortaçı şirkətə ötürülməsi halı da baş verə bilər (sxem 3.1).

Sxem 3.1. Riskin sığorta və təkrarsığorta şirkətləri arasında bölüşdürülməsi

Təqdim edilmiş sxemdə (Sxem 3.1) riskin sığorta və təkrarsığorta şirkətləri arasında bölüşdürülməsinin təsviri verilmişdir. Sxemdən görüldüyü kimi, sığorta riskini qəbul edən sığortaçı onu sonradan təkrarsığortaçıya ötürür. Bu halda sığortaçı şirkət sedent,

təkrarsığortaçı şirkət isə sessioner adlanır. Təkrarsığorta riskini sığorta şirkətindən ilk qəbul etmiş təkrarsığortaçı (sessioner) şirkət qəbul etdiyi riski sonradan başqaları ilə bölüşmək qərarı verdikdə təkrarsığortaçı şirkət təkrarsığortalıya (retrosedent), riski qəbul edən üçüncü şirkət isə retrosessionerə çevrilir. Sxemdə göstərilən terminlərin açıqlaması aşağıdakı kimidir:

- Sessiya - tələbetmə hüquqlarının başqa şəxslərin xeyrinə güzəştə gedilməsi;
- Retrosessiya – tələbetmə hüquqlarını qəbul etmiş şəxsin yenidən bu hüquqların digərlərinin xeyrinə güzəştə getməsi;
- Sessioner - tələbetmə hüquqlarını qəbul etmiş və sonradan həmin hüquqları digər şəxslərə ötürən şəxs;
- Retrosessioner - tələbetmə hüquqlarını bir neçə dəfə ötürülmədən sonra qəbul edən şəxs;
- Sedent - öz tələbetmə hüquqlarını digərinə ötürən şəxs;
- Retrosedent – tələbetmə hüquqlarını başqasından qəbul etmiş və onları yenidən digərlərinə ötürən şəxs.

Sığorta mütəxəssisinin əməliyyatlardan əvvəl bilməli olduğu məsələlərdən biri də təkrarsığortanın forma və növləridir. Təkrarsığorta fakultativ və ya obliqator formada, mütənasib təkrarsığorta və ya qeyri-mütənasib təkrarsığorta növləri üzrə aparılır. Fakultativ təkrarsığortada təkrarsığortalı təkrarsığortaçıya hər bir konkret riski ayrılıqda təqdim edir. Bu təklif təkrarsığortaçıya təkrarsığorta slipi şəklində rəsmiləşdirilərək təqdim edilir.

Təkrarsığorta slipi təkrarsığortalı tərəfindən potensial sığortaçılara müvafiq risklərin fakultativ təkrarsığortası üçün göndərilən təklif formasıdır. Təkrarsığorta slipində adətən təkrarsığortaçının hüquqi ünvanı, riskin xüsusiyyətləri, sığorta məbləği, sığorta (təkrarsığorta) şərtləri, mükafatın həcmi, ötürən şirkətin şəxsi tutumu kimi məlumatlar göstərilir. Təkrarsığorta slipi əsas müqaviləyə əlavə olaraq hazırlanır, fakultativ təkrarsığortanın ümumi şərtlərini və risk barəsində ən vacib məlumatı (sığortalı, sığorta obyekt, müqavilənin müddəti, sığorta riskləri, sığorta məbləği və sığorta haqqı, təkrarsığortalının şəxsi tutumu, təkrarsığortaya təklif olunan riskin həcmi və s) özündə cəmləşdirir.

Fakultativ təkrarsığortanın müsbət tərəfləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Böyük olmayan sığorta şirkətinə öz maliyyə imkanlarını üstələyən riskləri qəbul etmək imkanı verir;
- Sığorta şirkətinə balanslaşdırılmış portfelini saxlamaq imkanı verir.

Fakultativ təkrarsığortanın mənfi tərəfləri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- Bəzi rəqib şirkətlər tədricən şirkətin təkrarsığortaya ötürülən portfelini haqqında xəbər tutur;
- Vaxt baxımından riskin yerləşdirilməsində gecikmələr baş verir;
- Təkrarsığortaçının axtarış prosesi məlumatların toplanması və təhlili, kommunikasiyanın təşkili kimi müvafiq inzibati xərclərin aparılmasına ehtiyac

yaradır.

Fakultativ təkrarsığorta ilə bağlı aşağıdakı məlumatları bilmək vacibdir:

- Təkrarsığortaçı ona ötürülən riskdən tamamilə imtina, yaxud onu hissə-hissə və ya bütövlükdə qəbul edə bilər;
- Fakultativ təkrarsığortaya ötürülən risk təkrarsığortaçı tərəfindən qəbul edildiyi andan etibarən qüvvəyə minmiş hesab edilir;
- Bu növ təkrarsığorta sığortaçının vaxt sərfiyyatına səbəb olur.

Obliqator təkrarsığortada təkrarsığortalı riski ötürməli, təkrarsığortaçı isə bütün təkrarsığortalanan portfel üzrə riskini qəbul etməyə borcludur. Sığortaçı üçün belə təkrarsığorta forması daha sərfəlidir, çünki o, avtomatik olaraq hər hansı bir sığorta növü üzrə və ya bütün portfel üzrə təkrarsığorta imkanı əldə edir. Burada təkrarsığortaçı riskləri seçmək imkanından məhrum olur. Təkrarsığortaçı şirkətin ona ötürülmüş portfelin zərərli olması səbəbindən əməkdaşlıqdan imtina etməsinin qarşısını almaq üçün sığortaçı şirkət sığortaladığı risklərin sağlam və gələcəkdə kütləvi zərərlərin olmayacağından əmin olması vacibdir.

Mütənasib təkrarsığorta tərəflər arasında necə bölünür? Sığorta haqqı və sığorta ödənişi sığortaçı və təkrarsığortaçı arasında mütənasib qaydada onların məsuliyyətinə uyğun olaraq bölünür. Məsələn, hesab edək ki, "X" sığorta şirkəti və "Y" təkrarsığorta şirkəti arasında təkrarsığorta müqaviləsi bağlanmışdır. Müqaviləyə əsasən sığortalanmış əmlakın bazar dəyəri 12.500.000 AZN, sığorta haqqı isə 37.500 AZN təşkil edir. Müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq, riskin 10%-i, yəni 1.250.000 AZN hissəsi sığorta şirkətində yerdə qalan hissəsi isə, yəni 11.250.000 AZN hissəsi isə təkrarsığortaçının məsuliyyətindədir. Buna uyğun olaraq, sığorta haqqının bölüşdürülməsi də eyni nisbətdə həyata keçirilir (Cədvəl 3.2).

Şirkətlər	Məsuliyyətin bölüşdürülməsi	Sığorta riskinin həcmi	Sığorta haqqının həcmi
"X" sığorta şirkəti	10%	1.250.000 AZN	3.750 AZN
"Y" təkrarsığorta şirkəti	90%	11.250.000 AZN	33.750 AZN
Cəmi:	100%	12.500.000 AZN	37.500 AZN

Cədvəl 3.2. Sığorta haqqının və sığorta riskinin sığortaçı və təkrarsığortaçı arasında mütənasib qaydada bölüşdürülməsi

Cədvəldən görüldüyü kimi (Cədvəl 3.2), mütənasib təkrarsığorta zamanı riskin bölüşdürülməsi nisbətində sığorta haqqının bölüşdürülməsi baş verir. Başqa sözlə, hər iki tərəf üçün məsuliyyətin həcmi aldığı sığorta haqqının həcmi ilə düz mütənasibdir.

Qeyri-mütənasib təkrarsığortanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təkrarsığortaçının ödənişləri dəymiş zərərin həcminə görə müəyyən edilir, yəni konkret riskin və riskə görə alınmış mükafatın mütənasib bölüşdürülməsi baş vermir. Başqa sözlə desək, mütənasib təkrarsığortada olduğu kimi, riskin bölüşdürülməsi nisbəti ilə sığorta haqqının bölüşdürülməsi nisbəti fərqli olur. Yəni hər iki tərəf üçün məsuliyyətin həcmi aldığı sığorta

haqqının həcmi ilə düz mütənasib deyildir. Hesab edək ki, sığortaçı şirkət 22 milyon manat həcmində aldığı riski özündən başqa digər iki təkrarsığorta şirkətinə ötürür və əvvəlcədən razılaşdırılmış şərtlərə əsasən sığorta riskinin həcmi alınacaq sığorta haqqının həcmindən fərqlənir (Cədvəl 3.3).

Şirkətlər	Sığorta riskinin bölüşdürülməsi % nisbəti ilə	Sığorta riskinin həcmi	Sığorta haqqının bölüşdürülməsi % nisbəti ilə	Sığorta haqqının həcmi
"X1" sığorta şirkəti	10%	2.200.000 AZN	30%	19.800 AZN
"X2" təkrarsığorta şirkəti	40%	8.800.000 AZN	30%	19.800 AZN
"X3" təkrarsığorta şirkəti	50%	11.000.000 AZN	40%	26.400 AZN
Cəmi:	100%	22.000.000 AZN	100%	66.000 AZN

Cədvəl 3.3. Sığorta riskinin təkrarsığortaçı və sığortaçı şirkətlər arasında qeyri mütənasib şəkildə bölüşdürülməsi

Cədvəldən görüldüyü kimi, sığorta şirkətinin aldığı sığorta haqqının ümumi sığorta haqqına olan nisbəti, təkrarsığortaçılardan fərqli olaraq, öz üzərinə götürdüyü riskin həcmi ümumi riskin həcminə olan nisbətindən daha çoxdur (Cədvəl 3.3). Bu o deməkdir ki, faiz (%) nisbətində sığortaçı daha çox sığorta haqqı alır və gələcəkdə hadisə baş verərsə, daha az zərər ödəyəcəyinə məsuliyyət daşıyır. Tam əksi olaraq, təkrarsığortaçılar faiz (%) nisbətində az sığorta haqqı almalarına baxmayaraq, hadisə baş verdiyi halda daha çox zərər ödəyəcəklərinə məsuliyyət daşıyırlar.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. “X1” sığorta şirkətinin sığortaladığı 36 milyon manat həcmində daşınmaz əmlak üzrə riskin bölüşdürülməsi “X2” və “X3” təkrarsığorta şirkətləri arasında planlaşdırılır. Sığorta haqqı 108 min manat həcmindədir. Sığorta şirkəti öz üzərində riskin 10%-ni və buna uyğun nisbətdə sığorta haqqını saxlayacaq. Riskin yerdə qalan hissəsi iki təkrarsığortaçı arasında mütənasib olaraq bölüşdürüləcəkdir. Sığortaçı və təkrarsığortaçı şirkətlərin hər biri üzrə məsuliyyətin həcmi və alacağı sığorta haqqını rəqəmlərlə müəyyən edin.
2. “China King” sığorta şirkəti Şanxayda yerləşən böyük ticarət mərkəzini əmlakın könüllü sığortası üzrə sığortalamışdır. Əmlakın dəyəri və müqavilə üzrə sığorta məbləği 58 milyon ABŞ dolları, müqavilə əsasında sığorta haqqı isə 174 min ABŞ dolları təşkil edir. Riskin dəyərinin böyük olduğunu nəzərə alaraq, sığortaçı riski üç təkrarsığortaçı arasında bölüşdürür. Sığorta şirkəti riskin 8%-ni, sığorta haqqının isə 25%-ni özündə saxlayır. Təkrarsığorta şirkətləri olan “Y1” riskin 40%-ni, “Y2” riskin 27%-ni, “Y3” isə riskin 25%-ni öz üzərində saxlayır. Sığorta haqqı təkrarsığorta şirkətləri arasında analogi olaraq 35%, 25%, 15% nisbətində, qeyri-mütənasib qaydada bölüşdürülür. Sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin hər birinin üzərinə düşən riskin məsuliyyətini və sığorta haqqının həcmi pul ekvivalentində müəyyən edin.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Təkrarsığorta əməliyyatlarını müvafiq qaydada həyata keçirir”

1. Hansı sığorta növü üzrə vaxt itkisi daha çoxdur?
  - A) Fakultativ;
  - B) Obliqator.
2. Aşağıdakılardan hansı fakultativ təkrarsığortanın müsbət tərəfi kimi qiymətləndirilə bilər?
  - A) Kiçik sığorta şirkətlərinə öz maliyyə imkanlarından daha böyük olan riskləri sığortalamağa imkan verir;
  - B) Vaxt baxımından riskin yerləşdirilməsində gecikmələr baş verir.

3.3. İlin sonunda təkrarsığorta əməliyyatları haqqında hesabat hazırlayır

Sığorta mütəxəssisi ildə minimum bir dəfə tərəfdaş təkrarsığortaçılarla həyata keçirilmiş əməliyyatlar üzrə hesabat hazırlayır. Hər bir sığorta şirkəti əməkdaşlıq etdiyi təkrarsığortaçılarla hesablaşmaları dəqiqləşdirmək məqsədilə mövcud olan borcları ikitərəfli qaydada müəyyən edərək hesabat hazırlayır və onun əsasında təkrarsığortaçı ilə il ərzində baş vermiş əməliyyatları tamamlayır. Əməliyyatların uçotu əsasən ötürülmüş sığorta haqlarının məbləğləri, baş vermiş hadisələrə görə müştəriyə ödənilmiş kompensasiyaların məbləğləri, təkrarsığorta şirkətlərinin hesablarına əvvəlcədən yerləşdirilmiş depozit məbləğləri, mənfəətdən komissiya və s. göstəricilər əsasında formalaşır (Şəkil 3.3).

Şəkil 3.3. Təkrarsığorta əməliyyatları üzrə hesabatların hazırlanması

Daha iri həcmli əməliyyatlarda maraqlı olan təkrarsığorta şirkətləri sığorta şirkətlərindən ilkin depozit məbləği tələb edir və il ərzində alacağı təkrarsığorta haqlarının minimum məbləğini depozit şəklində qəbul edirlər. Məsələn, təkrarsığortaçının sığortaçıdan minimum tələbi 200 min ABŞ dolları təşkil edirsə, o, bu məbləğin əvvəlcədən hesabına köçürüməsini təmin edir, sonradan isə baş vermiş əməliyyatların sayına və alınmış təkrarsığorta məbləğlərinin cəminə görə məsələyə yenidən baxılır. Bu o deməkdir ki, təkrarsığorta şirkəti 200 min ABŞ dollarından aşağı dövriyyədə maraqlı deyildir.

Qeyd olunan misalı bir qədər də genişləndirək hesab edək ki, "X-A" təkrarsığorta şirkəti ilə əməkdaşlıq edən "Y-A" sığorta şirkəti arasında ilkin razılışmaya əsasən 200 min ABŞ dolları həcmində depozit təkrarsığortaçının hesabına köçürülmüşdür. İl ərzində imzalanmış 11 təkrarsığorta müqaviləsindən təkrarsığortaçı 844.330 ABŞ dolları məbləğində sığortaçıdan təkrarsığorta haqqı qəbul etmişdir (Cədvəl 3.4):

Müqavilənin nömrəsi	Müqavilənin tarixi	Sığorta haqqı (ABŞ dolları)	Sığortaçının payı (ABŞ dolları)	Təkrarsığortaçının payı	Qeyd
1	12.01.18	56.000	5.600	50.400	
2	25.01.18	68.000	13.600	54.400	
3	02.02.18	65.300	6.530	58.770	
4	04.03.18	78.500	7.850	70.650	
5	13.04.18	96.200	9.620	86.580	
6	05.05.18	64.500	6.450	58.050	
7	21.05.18	96.000	9.600	86.400	
8	16.06.18	125.400	12.540	112.860	
9	19.07.18	87.600	8.760	78.840	
10	04.08.18	138.400	13.840	124.560	

Müqavilənin nömrəsi	Müqavilənin tarixi	Sığorta haqqı (ABŞ dolları)	Sığortaçının payı (ABŞ dolları)	Təkrarsığortaçının payı	Qeyd
11	17.11.18	69.800	6.980	62.820	
Cəmi:		945.700	101.370	844.330	

Cədvəl 3.4. Sığortaçı və təkrarsığortaçı şirkətlər arasında illik haqq-hesab hesabatı

Cədvəldən görüldüyü kimi, sığorta şirkətinin təkrarsığortaçıya köçürdüyü məbləğ 200 min ABŞ dollarından daha çoxdur. Deməli, son haqq-hesab zamanı əvvəlcədən köçürülmüş məbləğ nəzərə alınmalı və sığortaçıya geri qaytarılmalıdır.

Növbəti cədvəldə (Cədvəl 3.5) sığortaçı və təkrarsığortaçı arasında başqa bir hesabat forması üzrə ödənilmiş zərərlərə görə hazırlanmış hesabat forması təqdim olunur:

Müqavilənin nömrəsi	Müqavilənin tarixi	Hesabat ilində baş vermiş hadisəyə görə toplam zərər	Sığortaçının zərərdə payı (10%)	Təkrarsığortaçının zərərdə payı (90%)	Hesabat ilində sığortaçı tərəfindən faktiki ödənilmiş zərər	Hesabat ilində təkrarsığortaçı tərəfindən faktiki ödənilmiş zərər	Sığortaçı və təkrarsığortaçının məsuliyyətlərinə uyğun olaraq yaranmış fərq
1	12.01.18	-	-	-			
2	25.01.18	63.000	6.300	56.700	6.300	56.700	-
3	02.02.18	-	-	-			
4	04.03.18	-	-	-			
5	13.04.18	-	-	-			
6	05.05.18	187.000	18.700	168.300	18.700	168.300	-
7	21.05.18	-	-	-			
8	16.06.18	-	-	-			
9	19.07.18	-	-	-			
10	04.08.18	-	-	-			
11	17.11.18	45.000	4.500	40.500	45.000	-	40.500
12	25.12.18	-	-	-			
Cəmi:	295.000	29.500	265.500	70.000	225.000	40.500	

Cədvəl 3.5. Ödənilmiş zərərlərə görə son haqq-hesab hesabatı (ABŞ dolları)

Cədvəl 3.5-dən görüldüyü kimi, hesabat ili ərzində baş vermiş hadisələrə görə sığortaçı öz məsuliyyətindən 40.500 USD həcmində artıq məbləğin ödənişini həyata keçirmişdir. Bu kimi hallar adətən o vaxt baş verir ki, təkrarsığortaçı tərəfindən zərərin ödənilməsi prosesi müəyyən səbəblərdən vaxtında baş vermir. Ancaq sığortaçı sığortalı qarşısında öz öhdəliyinə görə vaxtında ödənişi həyata keçirir və ilin sonunda təkrarsığortaçı şirkətlə hesabat əsasında son haqq-hesabı həyata keçirir.

Digər bir hesabat forması sığortaçı və təkrarsığortaçı arasında razılaşdırılmış və ilin sonunda sığortaçıya təkrarsığortaçı ilə olan əməliyyatların nəticəsində əmələ gəlmiş mənfəətə görə ödəniləcək komissiya (profit commission) üzrə ola bilər (Cədvəl 3.6):

Müqavilənin nömrəsi	Müqavilənin tarixi	Təkrarsığortaçı tərəfindən alınmış təkrarsığorta haqqı	Təkrarsığortaçı tərəfindən baş vermiş zərərə görə ödənilmiş kompensasiya	Müqaviləyə görə nəzərdə tutulmuş mənfəət komissiyasının həcmi (8%)	Qeyd
1	10.01.18	25.000	-		
2	22.01.18	65.000	140.000		
3	04.02.18	62.000	-		
4	06.03.18	36.400	-		
5	18.04.18	86.000	-		
6	08.05.18	94.000	76.000		
7	23.05.18	27.900	-		
8	17.06.18	39800	87.600		
9	18.07.18	115.200	-		
10	08.08.18	64.300	45.000		
11	19.11.18	78.400	-		
12	26.12.18	42.500	-		
Cəmi:	736.500	348.600	(736.500-348.600)*8%= 31.032		

Cədvəl 3.6. Təkrarsığortaçının mənfəətindən sığortaçıya ödəniləcək komissiya üzrə hesabat (ABŞ dolları)

Cədvəldən görüldüyü kimi, hesabat ili ərzində təkrarsığortaçı sığortaçıdan 12 müqavilə üzrə 736.500 ABŞ dolları həcmində təkrarsığorta haqqı qəbul etmiş və il ərzində qəbul etdiyi risklərdən dörd müqavilə üzrə hadisə baş vermişdir. Baş vermiş hadisələrə görə təkrarsığortaçının ödədiyi zərər 348.600 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Hesabat ilinin sonunda iki şirkət arasında aparılmış əməliyyatların nəticəsi olaraq, təkrarsığortaçı 387.900 ABŞ dolları həcmində mənfəət əldə etmişdir. Razılaşmaya uyğun olaraq, təkrarsığortaçı sığortaçıya bu əməkdaşlıqdan əldə etdiyi mənfəətin 8%-i, yəni 31.032 ABŞ dolları həcmində komissiya ödəməlidir.

Mənfəətdən komissiya bir əməliyyat olaraq, təkrarsığortaçı tərəfindən sığorta şirkətlərini həvəsləndirmək, bununla da daha sağlam portfel formalaşdırmaq anlamına gəlir. Başqa sözlə sığortaçı əvvəlcədən öz məsuliyyətini dərk edərək sığortaya daha sağlam riskləri qəbul etməklə həm təkrarsığortaçı qarşısında öz imicini yüksəltmiş olur, həm də əlavə maddi motivasiya qazanmış olur.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Təsəvvür edin ki, "X" təkrarsığorta şirkəti "Y" sığorta şirkətindən il ərzində 15 təkrarsığorta müqaviləsinə uyğun olaraq fərqli risklər üzrə 796 min ABŞ dolları həcmində təkrarsığorta haqqı qəbul etmişdir. Təkrarsığortaya götürülmüş 15 fərqli riskdən altısı üzrə hadisə baş vermiş və toplam zərər 640 min ABŞ dolları təşkil etmişdir. Müqaviləyə uyğun olaraq zərərin 10%-i həcmində, yəni 64 min ABŞ dolları məbləğini sığortaçı, yerdə qalan məbləği isə təkrarsığortaçı ödəməlidir. Müəyyən səbəblərə görə təkrarsığortaçı il ərzində öz öhdəliyi üzrə cəmi 420 min ABŞ dolları ödəmişdir və iki zərər üzrə ödənişdə gecikmə olması səbəbindən bu vəsaiti sığortaçı sığortalıya öz vəsaiti hesabına ödəmişdir. Yuxarıda göstərilən cədvəllərdəki misallara uyğun olaraq illik hesabat cədvəlini müəyyən edin və hər bir müqavilə üzrə alınmış təkrarsığorta haqqının həcmi, sığortaçı və təkrarsığortaçının zərər üzrə öhdəliklərinin həcmi və hesabat ilinin sonunda təkrarsığortaçının sığortaçıya olan borcunu müəyyən edin.
2. Təkrarsığortaçı ilə sığortaçı arasındakı razılaşmaya uyğun olaraq, birinci ikinciylə ilin sonunda əməkdaşlığın nəticəsində əldə olunacaq mənfəətdən 9% həcmində mənfəət komissiyası verməyi öhdəsinə götürmüşdür. İl ərzində qəbul edilmiş on müqavilə üzrə olan müxtəlif risklərdən üçü üzrə hadisə baş vermiş və təkrarsığortaçının bu zərərlərlə bağlı ödənişləri 437 min ABŞ dolları təşkil etmişdi. İl ərzində əldə olunmuş təkrarsığorta haqlarının həcmi 964.800 ABŞ dolları olduğunu nəzərə alaraq təkrarsığortaçı tərəfindən sığortaçıya ödəniləcək mənfəət komissiyasının məbləğini hesablayın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“İlin sonunda təkrarsığorta əməliyyatları haqqında hesabat hazırlayır”.

1. Sığortaçı və təkrarsığortaçı arasındakı razılaşmaya əsasən il ərzində baş vermiş hadisələrə görə zərərlər üzrə təkrarsığortaçı 364.500 ABŞ dolları ödəməlidir. Bu məbləğin 25%-i həcmində vəsait üzürlü səbəbdən vaxtında ödənilməmişdir. Hazırlanmış hesabatla görə təkrarsığortaçı bu vəsaiti son haqq-hesab hesabatından sonra ödəyəcəkdir. Bu vəsaitin həcmi nə qədərdir?

- A) 98.600;
- B) 273.375;
- C) 91.125.

2. Hazırlanmış hesabatla uyğun olaraq “X” təkrarsığorta şirkətinin il ərzində “Y” sığorta şirkətindən qəbul etdiyi toplam 12 müqavilə əsasında təkrarsığorta haqqlarının cəmi 582 min ABŞ dolları təşkil edir. İl ərzində dörd müqavilə üzrə qəbul edilmiş risklərdə baş vermiş hadisələrə görə təkrarsığortaçı tərəfindən sığortaçıya 364 min ABŞ dolları həcmində zərər ödənilmişdir. Razılaşmaya əsasən mənfəət komissiyası 8% həcmində müəyyən olunmuşdur. Mənfəət komissiyasının məbləğini müəyyən edin.

- A) 17.440;
- B) 54.400;
- C) 27.340.

3.4. Alternativ biznes tərəfdaşlar ilə yeni əlaqələrin qurulma yollarını müəyyən edir

Təkrarsığorta ilə məşğul olan hər bir sığorta mütəxəssisi daimi əsasda təkrarsığorta portfelini təhlil edir, təkrarsığortaçıların olan münasibətləri qarşılıqlı işguzar maraqlar çərçivəsində araşdırır, təkrarsığorta portfelinin balanslaşdırılması və diversifikasiyası baxımından yeni tərəfdaşların tapılması və əlaqələrin yaradılmasına xüsusi əhəmiyyət verir.

Sığorta mütəxəssisi bütün hallarda sığortaladığı riskləri etibarlı şəkildə təkrarsığortalamaq məqsədi ilə davamlı əsasda alternativ təkrarsığortaçıların əməkdaşlığına inanmalı və hazır olmalıdır. Müxtəlif səbəblərdən asılı olaraq təkrarsığorta şirkətinin əməkdaşlıq etdiyi sığorta şirkətindən bütövlükdə və ya onun ötürdüyü risklərin müəyyən bir hissəsindən imtina etməsi hər an gözləniləndir:

- Təkrarsığortaçının maraq dairəsinin dəyişməsi, daha böyük risklərdə maraqlı olması;
- Təkrarsığortaçının regionun və ya ölkənin sığorta şirkətləri ilə əməkdaşlıqdan imtina etməsi;
- Sığorta şirkətinin verdiyi sığorta risklərindən imtina etməsi;
- Təkrarsığorta müqaviləsinin mövcud forma və növündən imtina etməsi;
- Təkrarsığorta müqaviləsinin şərtlərini dəyişməsi və s.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, təkrarsığorta ilə məşğul olan sığorta mütəxəssisi anlayır ki, onun sığortaladığı risk şirkətin müəyyən etdiyi daxili prosedurlara uyğun olaraq təkrarsığortaya yönləndirilməlidir, deməli bu kimi əməliyyatların icra müddəti də məhduddur. Əks halda, vaxtında təkrarsığortaya ötürülməyən sığortalanmış risk hadisə ilə üz-üzə qaldıqda şirkət üçün böyük itkilərə yol aç bilər. Məsələn, yuxarıdakı bölmələrdə qeyd olunduğu kimi, fakultativ təkrarsığorta formasında hər bir sığortalanmış riskə ayrılıqda baxılır və riskin təkrarsığortalanması zamanı təkrarsığortaçı riskdən bütövlükdə və ya qismən imtina edə bilər. Bu o deməkdir ki, əgər sığorta mütəxəssisi davamlı şəkildə əməkdaşlıq etdiyi təkrarsığortaçıdan neqativ cavab alırsa və ya təkrarsığortaçı riskin yalnız bir hissəsini qəbul edirsə, deməli tez bir zamanda riskin qalan hissəsini digər təkrarsığortaçıya ötürmək lazımdır.

Hesab edək ki, dəyəri 150 min manat olan avtomobili sığortalamış "M" sığorta şirkəti, dəyərin 30%-ni öz üzərində saxlamalı, yerdə qalan 70%-ni isə təkrarsığortaya ötürməlidir. Sığortaçının müraciət etdiyi "R" təkrarsığorta şirkəti riskin yalnız 30%-ni qəbul edə biləcəyini bildirir. Yerdə qalan 40%-dən 20%-ni "G" təkrarsığorta şirkəti qəbul edir. Sonda, riskin yerdə qalan 20%-ni isə "K" təkrarsığorta şirkətinə ötürülməklə riskin nəzərdə tutulmuş 80%-i nəhayət ki, bütövlükdə təkrarsığortalanmış olur (Cədvəl 3.7).

Şirkətin adı	Alfa-M s/ş	Delta Re t/ş	Global Re t/ş	Kalamata Re t/ş	Cəmi:	Qeyd
Məsuliyyət bölgüsü	30%	30%	20%	20%		
Sığorta haqqının bölgüsü	45.000	45.000	30.000	30.000	150.000	

Cədvəl 3.7. Fakultativ təkrarsığorta riskinin bölüşdürülməsi

Cədvəldən göründüyü kimi, M sığorta şirkəti 150 min manat dəyəri olan bir avtomobili daxili bazarda təkrarsığortalamaq məqsədilə bir riski dörd şirkət arasında bölüşdürdü (Cədvəl 3.7). Bəzi hallarda bu risk 2 və ya 3 şirkət arasında bölüşdürülə bilər. Əgər sığorta mütəxəssisinin fərqli təkrarsığortaçılarla eyni vaxtda əlaqəsi yoxdursa və münasibətlər hələ yaranmayıbsa, bu halda risk sığortalandıqdan sonra bu münasibətləri qurmaq uzun çəke bilər, habelə münasibətlər qurulana və təkrarsığorta müqaviləsi konkret risk üzrə imzalanana kimi hadisə baş verə bilər ki, bu da nəticədə sığortaçı şirkət üçün ciddi itkilərə səbəb ola bilər.

Hazırda sığorta və təkrarsığorta şirkətləri öz mütəxəssisləri vasitəsilə yeni əlaqələrin qurulması və yeni tərəfdaşların tapılması məqsədilə aşağıdakı kimi müxtəlif alətlərdən istifadə edirlər:

- Beynəlxalq sığorta tədbirlərində iştirak edirlər, o cümlədən forumlar, seminarlar, təlimlər, konfranslar və s. kimi tədbirlərə iştirak üçün müraciət edirlər (məsələn, hər ilin oktyabr ayında Almaniyanın Baden-Baden şəhərində keçirilən təkrarsığortaçıların görüşləri);
- Şirkətin tanıtımı məqsədilə yerli və beynəlxalq dərəcəli tədbirlərin təşkilində müxtəlif dərəcəli sponsorluq paketini əldə edirlər;
- Şirkətin tanıtımı məqsədilə beynəlxalq sığorta və təkrarsığorta tədbirlərinə spiker qismində mütəxəssislər göndərilir;
- Tanıtım məqsədilə müxtəlif sosial məsuliyyət proqramlarını həyata keçirirlər və s.

Yuxarıda göstərilən alətlərlə yanaşı sığorta mütəxəssisi alternativ tərəfdaşların tapılması məqsədi ilə müxtəlif kommunikasiya üsullarından da istifadə edir. Məsələn, virtual danışıqların aparılması, telefon və ya elektron poçt vasitəsilə tanışlıq kimi üsullar da effektiv ola bilər. Bunu nəzərə alaraq, təkrarsığorta əməliyyatları ilə məşğul olan sığorta mütəxəssislərinin həm xarici dil bilikləri, eyni zamanda ünsiyyət qurma bacarıqları daha yüksək səviyyədə olmalıdır. Əks halda əməliyyatların operativliyi və proseslərin sürəti biznes maraqlarına uyğun olmaya bilər.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. “Q” sığorta şirkəti tərəfindən əmlakın könüllü sığortası üzrə 98 min manat həcmində sığorta haqqı alınmışdır. Sığorta şirkəti riskin 10%-i həcmində olan hissəsini öz üzərində saxlamağı, yerdə qalan hissəsini isə əməkdaşlıq etdiyi “K” təkrarsığorta şirkətinə ötürməyi planlaşdırır. Təkrarsığortaçının riskin yerdə qalan 90%-ni deyil, cəmi 25%-ni qəbul etdiyi təqdirdə, digər 65%-nin yerləşdirilməsini senariləşdirin və əlavə 2 alternativ şirkəti müəyyən edin. Riskin bölüşdürülməsi üzrə məsuliyyət dərəcələrini %-lə simvolik olaraq göstərin və nəticəni cədvəl şəklində formalaşdıraraq sığorta haqqının pul ifadəsində necə bölündüyünü göstərin.
2. Sığorta mütəxəssisinin alternativ şirkətlərlə əlaqə yaradılması məqsədilə daha effektiv hesab etdiyiniz üç üsulu izah edin və fikirlərinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Alternativ biznes tərəfdaşlar ilə yeni əlaqələrin qurulma yollarını müəyyən edir”.

1. Təkrarsığortaçı sığortaçı ilə əməkdaşlıq etməkdən imtina etmişdir. Fikrinizcə, aşağıdakılardan hansı əməkdaşlığın korlanmasına əsaslı təsir edə bilər?

- A) Sığortaçının portfeli zərərliyə;
- B) Sığortaçının sığortaladığı risklər üzrə sığorta haqqı azdır;
- C) Sığortaçının ölkəsində iqtisadi risklər mövcuddur;

2. Bu tədbirlərdən hansı alternativ təkrarsığorta şirkətləri ilə əlaqə yaratmaq üçün daha əlverişlidir?

- A) Beynəlxalq sığorta forumunda iştirak;
- B) Yerli sığorta şirkətlərinin illik toplantısında iştirak;
- C) Regional təkrarsığorta şirkətlərinin iştirakı ilə seminarların təşkili;

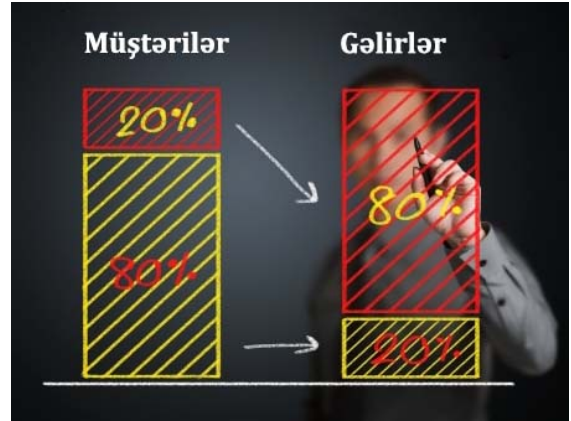

TƏLİM NƏTİCƏSİ 4

**SİĞORTA PORTFELİNİN
ZƏRƏRLİLİK ƏMSALINI
HESABLAMAQ**

4.1. Konkret məhsul və ya müştəri üzrə zərərin hesablanması məqsədilə müvafiq hesablamalar həyata keçirir

Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin söykəndiyi əsas prinsiplərdən olan gəlirlilik prinsipi sığorta şirkətinin mənfəətlə çalışması məqsədini hədəfləyir. Bunun üçün sığortaçının daimi əsasda nəzərdə saxlamalı olduğu məsələlərdən biri sığorta şirkətinin satdığı məhsulların, eyni zamanda sığorta şirkətinin xidmət göstərdiyi müştərilərin şirkət üçün gəlirli olmasıdır (Şəkil 4.1).

Şəkil 4.1. Müştərilər üzrə zərərliliyin hesablanması

Sığorta mütəxəssisi müştərilərin şirkət üçün gəlirli və ya zərərli olmasını daimi əsasda müxtəlif hesabatlar vasitəsilə nəzarətdə saxlayır, davamlı şəkildə müxtəlif məlumatlar əldə edir. Adətən sığorta məhsulunun zərərliliyini hesablamaq üçün əsas meyar həmin məhsul üzrə müəyyən bir müddət kəsiyində ödənilmiş sığorta ödənişlərinin cəminin həmin məhsul üzrə alınmış sığorta haqlarının cəminə bölməklə müəyyən edilir.

Məsələn, hesab edək, ki avtomobillərin icbari sığortası məhsulu üzrə 01 aprel 2018-ci ildən 01 aprel 2019-cu ilədək 4.680 min manat həcmində sığorta haqqı toplanmışdır. Həmin dövr ərzində göstərilən məhsul üzrə həyata keçirilmiş sığorta ödənişlərinin cəmi 2.470 min manat təşkil edir. Zərərlilik əmsalı hesablandığı halda bu $2.470.000/4.680.000*100\%=52\%$ təşkil edəcəkdir:

$$ZƏ = (\Sigma SÖ / \Sigma SH) * 100\%$$

Burada:

ZƏ - zərərlilik əmsalı;

$\Sigma SÖ$ - müvafiq dövr ərzində toplam sığorta ödənişləri;

ΣSH - müvafiq dövr ərzində toplam sığorta haqlarıdır.

Yuxarıda göstərilən hesablama metodu üzrə zərərlilik əmsalının 70%-dən yuxarı olduğu hal, həmin məhsul haqqında ciddi qərarlar verilməsi üçün əsas hesab oluna bilər. Bu kimi hesablamaları sığorta növlərinin böyük əksəriyyətinə tətbiq etmək mümkündür. Burada həyatın yığım sığortası məhsulu istisna ola bilər.

Sığorta məhsullarının nə qədər gəlirli olmasında əminlik əldə etmək üçün müəyyən alternativ və dəqiqləşdirilmiş hesablamaların aparılması da həyata keçirilir. Belə hesablamalarda həmin sığorta məhsulları üzrə sığorta ödənişlərindən başqa digər xərclər də nəzərə alınır. Hesab edək ki, əmlakın könüllü sığortası əməliyyatları üzrə müvafiq dövr (adətən minimum bir illik dövr) ərzində aşağıdakı rəqəmlər mövcuddur (Cədvəl 4.1):

Toplanmış sığorta haqları (A)	Həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri (B)	Məhsul növü üzrə ödənilmiş toplam agent komissiyası (C)	Məhsulun reklam xərcləri (D)	Sığorta haqqının təkrarsığortaçıya ödənilmiş hissəsi (E)	Əlavə inzibati xərclər (F)
12.500.000	4.850.000	1.875.000	150.000	5.625.000	120.000

Cədvəl 4.1. Müvafiq dövr ərzində əmlak sığortası əməliyyatları üzrə göstəricilər

Yuxarıdakı hesablamada metodundan fərqli olaraq, burada sığorta məhsulunun gəlirliliyininin (MG) hesablanması sadə metodla həyata keçiriləcək:

$$MG = A - (B + C + D + E + F) = 12.500.000 - (4.850.000 + 1.875.000 + 150.000 + 5.625.000 + 120.000) = 12.500.000 - 12.620.000 = (-120.000)$$

Hesablamadan görüldüyü kimi, müvafiq dövr ərzində əldə olunmuş nəticə müsbət deyildir. Sığorta məhsulunun zərərli olmasını bilmək şirkət rəhbərliyi üçün strateji qərarların verilməsi zamanı vacib hesab olunur. Bunun üçün də zərərliyin hesablanması sığortaçı tərəfindən müvafiq prosedura uyğun olaraq davamlı şəkildə aparılır. Məlumdur ki, zərərli sığorta məhsulunun satışı uzun müddəti əhatə edə bilməz. Bu səbədən, oxşar vəziyyətlərdə sığortaçı tərəfindən verilən qərarlar sığorta tarifi dəyişməsi (artırılmasına), həmin məhsulun satışında məhdudiyyətlərin tətbiqi və ya məhsulun tamamilə dayandırılması ilə yekunlaşa bilər .

Məhsulun olduğu kimi, müştərilərin də şirkət üçün zərərli olub-olmadığını bilmək sığortaçı üçün vacibdir. İstər fərdi müştərilərin, istərsə də korporativ müştərilərin zərərli olub-olmadığını öyrənmək məqsədi ilə sığorta mütəxəssisi tərəfindən müxtəlif məlumatların toplanması və müvafiq hesablamaların aparılması həyata keçirilir. Bunun üçün sığorta mütəxəssisinə vacib olan məlumatlar aşağıdakılardan ibarətdir:

Müştərinin adı	Müştəridən alınmış sığorta haqqı (A)	Müştəriyə ödənilmiş sığorta ödənişi (B)	Sığorta agentinə ödənilmiş komissiya məbləği (C)	Təkrarsığortaçıya ödənilmiş təkrarsığorta haqqı (D)	Əlavə inzibati xərclər (F)	Müştərinin zərərliyi (MZ)
Alfa MMC	65.000	32.000	9.750	26.000	650	(3400)
Delta MMC	78.900	28.000	11.835	31.560	800	6.705
Betta Com	135.000	43.000	20.250	54.000	1.500	16.250
-						

Cədvəl 4.2. Müqavilə müddəti ərzində müştərilərin zərərlik göstəriciləri

Cədvəldə göstəriləndiyi kimi, müştəri zərərliyi (MZ) hesablanması sadə bir düstur vasitəsilə həyata keçiriləcək: $MZ = A - (B + C + D + F)$ (Şəkil 4.2).

Adətən həm korporativ, həm də fərdi müştərilər üzrə zərərlik hesablandıqda, müştərinin eyni şirkətdən əldə etdiyi bütün sığorta məhsulları üzrə müqavilələr nəzərə alınır. Bu o deməkdir ki, eyni şirkətin həm fərdi, həm də korporativ müştəriləri arasında eyni vaxtda bir neçə sığorta müqaviləsinin sahibləri mövcuddur.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Sığortaçının apardığı təhlillər əsasında məlum olur ki, son 3 ildə “könüllü tibbi sığorta” məhsulu üzrə əməliyyatlar zərərlə nəticələnir. İllər üzrə zərərlə nəticələnən statistikanı görmək üçün göstəriciləri müəyyən edərək cədvəl şəklində göstərin.
2. Sığorta şirkəti tərəfindən aparılmış təhlillər nəticəsində son 2 ildə “Delta MMC” şirkətinin “avtomobilin könüllü sığortası” məhsulu üzrə əməliyyatları zərərlə nəticələnmişdir. İllər üzrə zərərlə nəticələnən statistikanı görmək üçün göstəriciləri müəyyən edərək cədvəl şəklində göstərin.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Konkret məhsul və ya müştəri üzrə zərərin hesablanması məqsədilə müvafiq hesablamlar həyata keçirir”.

1. Aşağıdakı cədvəldə korporativ müştəri tərəfindən “avtomobillərin könüllü sığortası” məhsulu üzrə müvafiq dövr ərzində aparılmış əməliyyatların rəqəmləri əks olunmuşdur. Dövrün nəticəsinə görə zərərlik hansı həcmdə olmuşdur?

Toplanmış sığorta haqları (A)	Həyata keçirilmiş sığorta ödənişləri (B)	Məhsul növü üzrə ödənilmiş toplam agent komissiyası (C)	Əlavə inzibati xərclər (D)	Zərərlik
63.000	85.000	9.450	1.300	?

- A) -32.750;
B) 32.750;
C) -22.750.

2. Aşağıdakı cədvəldə korporativ müştəri tərəfindən “əmlakın könüllü sığortası”, “avtomobillərin könüllü kasko sığortası”, “işçilərin könüllü tibbi sığortası”, “avtomobillərin icbari sığortası” məhsulları üzrə müvafiq dövr ərzində aparılmış əməliyyatların zərərlik baxımından yekun rəqəmləri əks olunmuşdur. Dövrün nəticəsinə görə müştərinin yekun zərərliyi hansı həcmdə olmuşdur?

Sığorta növü	Əmlakın könüllü sığortası	Avtomobillərin könüllü kasko sığortası	İşçilərin könüllü tibbi sığortası	Avtomobillərin icbari sığortası	Yekun zərərlik göstəricisi
Zərərlik göstəricisi	68.000	25.000	(82.500)	(18.450)	?

- A) -7.950;
B) 25.000;
C) -9.800.

4.2. Zərərlə işləyən müştərilərin siyahısını hazırlayır

Müştəri siyahısının hazırlanması

Sığorta mütəxəssisi aylıq əsasda zərərlə işləyən müştərilərin siyahısını hazırlayır və müvafiq qərarların verilməsi üçün rəhbərliyə təqdim edir (Şəkil 4.2). Şirkətdə həm 1 sığorta müqaviləsi olan müştərilər, həm də 2 və daha çox sığorta məhsulu üzrə müqaviləsi olan müştərilərin siyahısı hazırlanır. Siyahılar hazırlanarkən əvvəlki bölmədə izah olunmuş (Cədvəl 4.2 və Cədvəl 4.3)- əsas meyarlar nəzərə alınır. Təcrübəyə əsasən, müştərilərdən bir və ya bir neçə sığorta müqaviləsi əsasında əldə olunmuş sığorta haqlarının cəmindən həmin müqavilələr üzrə həyata keçirilmiş toplam xərcləri çıxmaqla əldə olunan nəticəyə görə müştərinin zərərliyi haqqında fikir söyləmək mümkündür.

Şəkil 4.2. Zərərlə işləyən müştərilərin siyahısının hazırlanması

Aylıq əsasda müştərilərin zərərliyi barədə hesabatların sığorta mütəxəssisi tərəfindən hazırlanması müəyyən məqsədlər daşıyır:

- Müqavilələrin vaxtı bitdikdə, onların yenilənməsi zamanı zərərlə işləyən müştərilərə tətbiq olunan sığorta tarifləri artırıla bilər;
- Zərərlə işləyən müştərilərin müqavilələri yenilənməzdən əvvəl müqavilə şərtlərində, verilən təminatlarda dəyişiklər aparıla bilər;
- Zərərlə işləyən müştərilərə müqavilələrin yenilənməsi üçün imtina oluna bilər;
- Gəlirlə işləyən müştərilərin müqavilələrinin yenilənməsi zamanı müqavilə şərtləri dəyişdirilə bilər, endirimlər tətbiq oluna bilər və s.

Hesabatlar əsasən aşağıda göstərilən başlıqlar altında hazırlanacaqdır:

- Bir sığorta müqaviləsi olan fərdi müştərilər arasında zərərlə işləyənlərin siyahısı;
- Bir sığorta müqaviləsi olan korporativ müştərilər arasında zərərlə işləyənlərin siyahısı;
- İki və daha çox sığorta müqaviləsi olan fərdi müştərilər arasında zərərlə işləyənlərin siyahısı;
- İki və daha çox sığorta müqaviləsi olan korporativ müştərilər arasında zərərlə işləyənlərin siyahısı.

Yuxarıda göstərilən qaydada hesabatların hazırlanması üçün sığorta mütəxəssisi ilk olaraq məlumatların toplanma mənbəyini müəyyən etməlidir. Sığorta şirkətlərində müxtəlif əməliyyatların inteqrasiya olunduğu avtomatlaşdırılmış əməliyyat sistemi olduğu halda göstərilən hesabatların hazırlanması üçün müvafiq məlumatların əldə olunması asanlaşır.

Müvafiq bazanın olmadığı təqdirdə isə sığorta mütəxəssisi məlumatları müxtəlif bölmələrdən, o cümlədən maliyyə, satış, hadisələr və digər bölmələrdən əldə edir.

Hesabatların forması və hazırlanma tezliyi rəhbərliyin göstərişinə uyğun olaraq dəyişdirilə bilər. Bunları nəzərə alaraq, hesabatların hazırlanması əvvəlcədən müəyyən edilmiş və təsdiqlənmiş prosedurlara uyğun həyata keçirilməlidir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Korporativ müştərilər arasında 6 müştərinin “könüllü tibbi sığorta” məhsulu üzrə zərərli olmasını rəqəmlərlə imitasiya edin və cədvəl şəklində hazırlayın. Hər bir müştərinin sığortaçıdan bir sığorta müqaviləsi olduğunu nəzərə alın və meyarları cədvəl 4.2-yə uyğun müəyyən edin.
2. Fərdi müştərilər arasında on müştərinin zərərli olmasını rəqəmlərlə təsvir edin və cədvəl şəklində hazırlayın. Hər bir müştərinin sığortaçıdan üç sığorta məhsulu- “avtomobilin könüllü kasko sığortası”, “əmlakın könüllü sığortası”, “avtomobilin icbari sığortası” məhsulu üzrə müqaviləsinin olduğunu nəzərə alın və meyarları cədvəl 4.3-ə uyğun müəyyən edin.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Zərərlə işləyən müştərilərin siyahısını hazırlayır”.

1. Aşağıdakı siyahıda zərərlə işləyənlərin siyahısını müəyyən edin:

Müştərinin adı	Müştəridən alınmış sığorta haqqı (A)	Müştəriyə ödənilmiş sığorta ödənişi (B)	Sığorta agentinə ödənilmiş komissiya məbləği (C)	Təkrarsığortaçıya ödənilmiş təkrarsığorta haqqı (D)	Əlavə inzibati xərclər (F)	Müştərinin zərərliyi (MZ)
1. Alfa MMC	75.000	38.000	11.250	22.000	850	
2. Delta MMC	68.500	26.000	10.275	35.000	1.200	
3. Betta Com	150.000	85.000	22.500	63.000	1.800	
4. Bazis LTD	17.000	26.000	2.550	6.800	850	

A) 2, 3, 4;

B) 1, 3, 4;

C) 1, 2, 3.

2. Aşağıdakı siyahıda olan korporativ müştərilər arasından zərərlə işləyənlərin siyahısını müəyyən edin:

Sığorta növü	Əmlakın könüllü sığortası	Avtomobillərin könüllü kasko sığortası	İşçilərin könüllü tibbi sığortası	Avtomobillərin icbari sığortası	Yekun zərərlik göstəricisi
1. Meqaplyus	68.000	25.000	(82.500)	(18.450)	
2. Simurq-L	(89.000)	89.000	(78.000)	74.200	
3. Boston Life	54.000	(64.000)	46.500	(56.900)	
4. Sunny-F	(78.000)	48.000	(21.600)	68.500	

A) 2, 3, 4;

B) 1, 2, 3;

C) 1, 3, 4.

4.3. Müştərilər üzrə zərərlik hallarının baş verməsi səbəblərini araşdırır

Müştərilərin hansı səbəbdən zərərlə işləməsinin səbəblərini bilmək sığortaçı üçün vacibdir. Bu səbəbləri araşdırmadan biznesin inkişafına xidmət edəcək qərarların verilməsi çətinidir. Sığorta məhsulunun növü və müştərilərdən asılı olaraq, zərərlik hallarının baş vermə səbəbləri müxtəlif ola bilər. Bir neçə sığorta məhsulunun təmsalında bunu aydınlaşdırmağa çalışaq.

Hesab edək ki, korporativ müştəri “kənüllü tibbi sığorta” məhsulu üzrə davamlı olaraq iki il sığortaçı üçün zərərlə başa gəlir. Tibb müəssisələrinin müvafiq sənədlərinin təhlilindən sonra sığortaçıya məlum olur ki, müştərinin əməkdaşları tərəfindən edilən müraciətlər əsasən çox göz xəstəlikləri və daxili orqanlarla bağlı olub. Buna isə səbəb kimi əməkdaşların böyük əksəriyyətinin istehsal prosesində zərərli kimyəvi maddələrlə ünsiyyətdə olduğu göstərilir. Sığortaçının nümayəndəsi tərəfindən istehsal prosesinə baxış keçirildikdən sonra məlum olur ki, istehsal prosesində təhlükəsizlik qaydalarına qismən əməl olunur və əməkdaşlar tam olaraq qoruyucu geyim və müvafiq vəsaitlərlə təmin olunmamışdır. Bu faktı araşdırdıqdan sonra sığortaçı tərəfindən veriləcək qərarlar müqavilə şərtlərinin yenidən baxılmasına və dəyişdirilməsinə səbəb olacaqdır (Şəkil 4.3).

Şəkil 4.3. Zərərlik hallarının araşdırılması

Başqa bir misalı nəzərdən keçirək. Pərakəndə satış şirkətinə məxsus avtomobil parkında 125 avtomobil “kənüllü kasko sığortası üzrə” sığortalanmışdır. Müqavilənin bitməsinə bir ay qalmış sığorta mütəxəssisi tərəfindən hazırlanmış hesabatı uyğun olaraq məlum olur ki, müştəri sığortaçı üçün zərərli olmuşdur. Baş vermiş hadisələr təhlil olunduqdan sonra bəlli olur ki, müştərinin işə qəbul etdiyi sürücülərin əksəriyyəti az təcrübəyə malik gənclərdir, hadisələrin böyük qismi sürücülərin səhlənkarlığından irəli gəlir. Bəlli olur ki, korporativ müştəri olan şirkətin işəgötürmə siyasətinin əsasını əmək haqqı xərclərinə qənaət olunması məqsədilə daha təcrübəsiz işçilərin işə alınması təşkil edir. Bu fakt sığortaçı üçün növbəti müddətə müqavilənin yenilənməsi zamanı sığorta müqaviləsinin şərtlərinin yenidən baxılması üçün əsas hesab olunur. Burada həm sığorta tarifi artırılması ehtimalı, həm də azadolma məbləğinin daha yuxarı verilməsi ehtimalı mümkündür.

Başqa bir misalda restoranlar şəbəkəsinə malik olan bir şirkətin kənüllü əmlak sığortasını nəzərdən keçirək. İki illik əməkdaşlığın nəticəsində sığortaçı müştərinin zərərli olmasından narahatdır. Son iki il ərzində şirkətin Bakı şəhərində yerləşən 12 restoranından dördündə yanğın hadisəsi baş vermiş, əmlaklara ciddi xəsarət dəymişdir. Sığortaçının vəziyyəti araşdırmaq üçün müraciət etdiyi müstəqil ekspertlər rəyi nəticəsində restoranların istismarı zamanı personal tərəfindən təhlükəsizlik qaydalarına düzgün riayət olunmadığı, eləcə də restoranların təmiri zamanı istifadə olunmuş elektrik naqillərinin

standartlara uyğun olmadığı (bu tip naqillərin təyinatı kommərsiya obyektləri üçün deyil, yaşayış mənzilləri üçün nəzərdə tutulmuşdur) faktları müəyyən edilməmişdir. Nəticə olaraq, sığortaçı müştəri qarşısında naqillərin dəyişdirilməsi tələbini qoya bilər və ya növbəti dövr üçün müqavilənin yenilənməsindən imtina edə bilər.

Yuxarıda göstərilən misallara uyğun olaraq, araşdırmaların aparılması tezliyi və onların əsasında sığorta mütəxəssisi tərəfindən şirkət rəhbərliyinə hesabatların təqdim olunması tezliyi daxili prosedurlarla tənzimlənir və ehtiyac olduğu halda prosedurlarda dəyişikliklərin aparılmasına yenidən baxıla bilər.

Aşağıdakı cədvəldə (Cədvəl 4.4) nümunə olaraq müştərilərin zərərlə işləməsinin səbəbləri və müştəri ilə gələcək əməkdaşlıq üçün müvafiq qərarların təklif olunduğu göstərilmişdir.

Müştərinin adı	Sığorta məhsulu	Müqavilə müddəti	Zərərliyiin həcmi	Hadisələrin baş vermə səbəbi	Təklif olunur
1. Meqaplyus	Könüllü avtomobil sığortası	21.04.17-21.04.18	(29.800)	Qeyri-peşəkar sürücülər üstünlük təşkil edir	Müqavilənin yenilənməsindən imtina
2. Simurq-L	Könüllü tibbi sığorta	18.04.17-18.04.18	(147.500)	Əməkdaşların orta yaş həddi 55-dən yuxarıdır və iş şəraiti standartlara cavab vermir	İş şəraiti yaxşılaşdırılsın və sığorta tarifi qaldırılsın
3. Boston Life	Əmlakın könüllü sığortası	20.04.17-20.04.18	(54.000)	Yanğından təhlükəsizlik sistemi düzgün quraşdırılmayıb	Təhlükəsizlik sistemi yenidən qurulsun
4. Sunny-F	Yük sığortası	23.04.17-23.04.18	(68.450)	Yük daşıyan avtomobillər qəzalılıq vəziyyətdədir	Müqavilənin yenilənməsindən imtina və ya müştəri avtomobil parkını təzələsin

Cədvəl 4.4. Zərərliyiin baş vermə səbəbləri

Cədvəldən görüldüyü kimi (Cədvəl 4.4), hesabatda qeyd olunan müştərilərin hər biri ilə müqavilələr aprel ayında bağlanmaqla hesabatların aylıq olaraq aparılması, müvafiq müştərilərlə bağlı vaxtılı qərarların verilməsi üçün zəmin yaradaraq şirkəti gələcək itkilərdən qoruyur.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Müştəri tərəfindən kənd təsərrüfatı heyvanları sığortalanmışdır. Son iki il ərzində fermer təsərrüfatı sığortaçı üçün zərərli dir. Hadisələrin baş vermə səbəbini təsvir edərək zərərliyin həmin səbəbdən asılı olduğunu əsaslandırın. Növbəti dövr üçün müqavilənin yenilənməsi ilə bağlı fikirlərinizi söyləyin.
2. Korporativ müştəri tərəfindən avtomobillərin icbari sığortası müqaviləsi son bir il ərzində sığortaçı üçün zərərli olmuşdur. Hadisələrin baş vermə səbəbinin təsvirini verməklə zərərliyin həmin səbəbdən asılı olduğunu əsaslandırın. Növbəti dövr üçün müqavilənin yenilənməsi ilə bağlı hansı qərarlar ola bilər? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Müştərilər üzrə zərərlik hallarının baş verməsi səbəblərini araşdırır”.

1. Sığortçı tərəfindən aparılmış təhlillərə uyğun olaraq, əmlakın könüllü sığortası üzrə korporativ müştərinin son iki ildə zərərli müştəriyə çevrildiyi təsdiqlənmişdir. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, müştəriyə məxsus əmlakların yanğın təhlükəsizlik sistemi istismara yararsız vəziyyətdədir. Sığortacı tərəfindən hansı qərarın verilməsi daha məntiqlidir?
  - A) Növbəti müddət üçün sığorta tarifi qaldırılsın;
  - B) Növbəti müddət üçün müqavilənin yenilənməsindən imtina olunsun;
  - C) Müştəriyə məxsus əmlaklarda yanğın təhlükəsizliyi sistemi təmir olunsun və müqavilə yeni şərtlərlə yenilənsin;
2. Sığortçı tərəfindən aparılmış təhlillərə uyğun olaraq, avtomobillərin könüllü kasko sığortası üzrə korporativ müştərinin son üç ildə zərərli müştəriyə çevrildiyi təsdiqlənmişdir. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, müştəriyə məxsus avtomobillərin 70%-nin istismar vaxtı başa çatmaq üzrədir. Sığortacı tərəfindən hansı qərarın verilməsi daha rəasional hesab olunur?
  - A) Növbəti müddət üçün sığorta tarifi qaldırılsın;
  - B) Avtomobil parkının yenilənməsi şərti qoyulsun və müqavilə yenilənsin;
  - C) Növbəti müddət üçün müqavilənin yenilənməsindən imtina olunsun;

TƏLİM NƏTİCƏSİ 5

**SİĞORTA HADİSƏLƏRİNİ
TƏNZİMLƏMƏK**

5.1. Sığorta hadisəsi statusunun verilməsini müəyyən edir

Sığorta hadisəsinin tənzimlənməsi sığorta şirkətlərində sığorta mütəxəssisi tərəfindən aparılan geniş fəaliyyətlərdən biridir. İstər həyat sığortası, istərsə də qeyri-həyat sığortası şirkətlərində müxtəlif dərəcəli sığorta hadisələri baş verdiyi zaman onların müvafiq qaydalar üzrə tənzimlənməsi və müştəriyə dəymiş zərərə görə vaxtında sığorta ödənişinin həyata keçirilməsi sığorta şirkətinin sığortalı qarşısında olan əsas öhdəliklərindəndir. Buna görə də sığorta prinsiplərinə əsasən, sığorta hadisəsi təsadüfən baş verməlidir. Hadisənin təsadüfdən olmasında əminlik əldə etmək üçün sığorta mütəxəssisi hadisəni araşdırmalı, şübhəli məqamlar olduqda onlara aydınlıq gətirilməlidir (Şəkil 5.1).

Şəkil 5.1. Sığorta hadisəsi statusunun verilməsi

Sığorta hadisəsinə status verilməsi üçün sığorta mütəxəssisi ilk növbədə Mülki Məcəllənin 922-ci (sığorta hadisəsi) maddəsinin müdəəaları ilə tanış olmalıdır:

- 922.1. Sığorta hadisəsi icbari sığorta qanunlarına və ya sığorta müqaviləsinə görə sığorta ödənişinin sığortalıya, sığorta olunana və ya digər faydalanan şəxslərə ödənilməsi üçün əsas olan, sığorta müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət ərzində baş verən hadisə və ya yaranan haldır;
- 922.2. Sığorta hadisəsi hesab edilən hadisələr və hallar icbari sığorta üzrə icbari sığorta qanunlarında, könüllü sığorta üzrə isə tərəflərin razılaşması əsasında sığorta müqaviləsində müəyyən edilir;
- 922.3. Sığorta hadisəsi baş vermə ehtimalına və (və ya) təsadüfilik əlamətlərinə malik olmalıdır.

Hadisənin sığorta hadisəsi olduğunu müəyyən etmək məqsədilə sığorta mütəxəssisi, digər həmkarları birlikdə, yuxarıda göstərilənlərə və sığorta şirkətinin müvafiq prosedurlarına əsasən hadisəni araşdırır. Adətən bu prosesdə hadisəni tənzimləyən sığorta mütəxəssisi ilə yanaşı şirkətin hüquqşünası və digər mütəxəssislər də iştirak edirlər. Bu zaman hadisə ilə bağlı toplanmış sənədlərə baxılır, hadisə yerinə çıxış etmiş sığortaçının nümayəndəsinin hazırladığı akt, hadisə yerində çəkilmiş foto və videogörüntülər araşdırıldıqdan sonra hadisə ilə bağlı birgə rəy formalaşdırılır.

Hadisəyə sığorta hadisəsi statusunun verilməsi məsələsi hadisə zamanı dəymiş ziyanın ödənilməsinə əsas yaratdığı üçün müvafiq proses üzrə qərar vermə adətən kollegial şəkildə baş verir. Bu məqsədlə adətən mütəmadi şəkildə toplanan xüsusi komissiyalar yaradılır.

Növbəti sxemdən (Sxem 5.1) görüldüyü kimi, hadisəyə status verilməsi üçün sığortalı tərəfindən hadisə ilə bağlı müəyyən sənədlərin toplanması və sığortaçıya təhvil verilməsi vacibdir. Bu sənədlərin olmadığı təqdirdə hadisəyə status verilməsi və hadisə ilə

bağlı dəymiş zərərin müəyyən edilməsi mümkün deyil. Buna görə də sığortalı tərəfindən tələb olunan sənədlərin toplanaraq vaxtında sığortaçıya təhvil verilməsi sonrakı dövrdə sığortalının əsas öhdəliklərindən hesab olunur.

Sxem 5.1. Sığorta ödənişinin sığortaçı tərəfindən sığortalıya ödənilməsi

Sığortaçı tərəfindən hadisəyə sığorta hadisəsi statusunun verilməsi üçün aşağıda göstərilən şərtlər vacib hesab olunur:

- Hadisənin təsadüf nəticəsində baş verməsi;
- Sığortaçının hər hansı bir fırıldaqqılıq əlamətlərinin olmadığına əminliyi;

- Hadisə ilə bağlı sığortaçının vaxtında məlumatlandırılması;
- Hadisə ilə bağlı tələb olunan bütün sənədlərin sığortalı tərəfindən təqdim olunması;
- Hadisənin araşdırılması üçün sığortalı tərəfindən müvafiq şəraitin yaradılması;
- Hadisənin müvafiq qaydada sığortaçı tərəfindən araşdırılması və şübhəli məqamların qalmaması.

Yuxarıda göstərilənlər bütün sığorta məhsulları üzrə hadisələrə şamil olunur və bu şərtlər pozulduğu halda sığortaçının ödənişdən imtina etmək hüququ yaranır. Eyni zamanda müxtəlif sığorta məhsulları üzrə müxtəlif hallar tətbiq oluna bilər ki, bu halların baş verməsi sığortaçıya avtomatik olaraq sığorta ödənişindən imtina etmək hüququ verir. Məsələn, avtomobil sığortasında sığortaçı aşağıdakı halları aşkar edərsə, dəymiş zərərə görə ödənişdən imtina edəcəkdir:

- Sürücü avtomobili sərxoş vəziyyətdə idarə etmişdir;
- Sürücü hadisə zamanı narkotik maddənin təsiri altında olmuşdur;
- Hadisə zamanı avtomobili sığortalı deyil, notarial qaydada təsdiq olunmuş etibarnaməsi olmayan başqa sürücü idarə etmişdir;
- Sürücü yol hərəkəti qaydalarını kobud şəkildə pozaraq hadisə törətmişdir.

Müvafiq komissiyanın hadisənin sığorta hadisəsi olub-olmadığı haqqında qərarından asılı olmayaraq, qərarın rəsmiləşdirilməsi və imtina olduğu halda əsaslandırılması vacib hesab olunur. Sığortalının sığortaçıdan məhkəməyə şikayət edəcəyi təqdirdə komissiyanın əsaslandırılmış qərarı sübut kimi təqdim olunacaqdır.

Məsələn, hesab edək ki, avtomobilin könüllü sığortası üzrə hadisə baş vermiş hadisə barədə sığorta şirkətinə sığortalı tərəfindən gec xəbər verilmişdir. Yerli sığorta şirkətləri tərəfindən avtomobil sığortası üzrə hadisə baş verdiyi zaman 24 saat ərzində xəbər verilməsi tələbinin mövcud olduğunu və bu kimi gecikmə hallarının şübhə doğurduğunu nəzərə alaraq sığortaçının hadisəni araşdırmaq və müvafiq orqanlara sorğu göndərmək hüququ vardır. Hadisənin araşdırılması zamanı məlum olmuşdur ki, avtomobil sığortalı yox, başqası idarə etmişdir və həmin sürücünün avtomobili idarə etməsi üçün notarial qaydada təsdiq olunmuş etibarnaməsi olmamışdır. Bu halın aşkar olunması üçün sığortaçı Dövlət Yol Polisinə müraciət etmiş və kamera görüntülərindən bu faktı üzə çıxarmışdır. Bu fakt sığorta hadisəsinə baxılmasına, dəymiş ziyanın qiymətləndirilməsinə və sığorta ödənişinin həyata keçirilməsinə imtina verilməsi üçün əsas hesab edilir. Bu, baş vermiş hadisənin artıq araşdırılma mərhələsində sığorta hadisəsi statusu almadığı anlamına gəlir.

Yuxarıdakı misalda göstərilən faktı nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, sığorta mütəxəssisinin bilməli olduğu vacib məqamlardan hesab olunan Mülki Məcəllənin 923-cü maddəsində “sığorta hadisəsi barədə məlumatlandırma” geniş şəkildə izah olunmuşdur:

- 923.1. Sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə sığortalı və ya sığorta olunan şəxs, yaxud faydalanan şəxs hadisədən xəbər tutduqdan dərhal sonra və ya mümkün olan ən qısa müddət ərzində sığortaçıya və ya onun nümayəndəsinə, eyni zamanda həmin hadisə barədə məlumatlandırılmalı olan səlahiyyətli dövlət orqanlarına hər hansı vasitə ilə xəbər verməlidir;

- 923.2. Sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə sığortaçıya məlumat vermiş sığortalı və ya sığorta olunan şəxs, həmçinin faydalanan şəxs bu Məcəllənin 923.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş səlahiyyətli dövlət orqanlarına həmin hadisə barədə xəbər verməmişdirsə sığortaçı qeyd olunan orqanları bu hadisə barədə dərhal məlumatlandırılmalıdır;
- 923.3. Sığortalı və ya sığorta olunan tərəfindən sığortaçının sığorta hadisəsinin baş verməsi barədə məlumatlandırmasından asılı olmayaraq sığortaçıya bu barədə məlumatlandırılmış səlahiyyətli dövlət orqanı xəbər verməlidir;
- 923.4. Bu Məcəllənin 923.1-ci maddəsində üzərinə məlumatlandırma vəzifəsi qoyulan şəxslərdən başqa digər şəxslər, o cümlədən səlahiyyətli dövlət orqanları və müvafiq hallarda zərərçəkən tərəfindən də sığorta hadisəsinin baş verməsi haqqında hər hansı vasitə ilə sığortaçıya xəbər verilməsi sığorta hadisəsi barədə məlumatlandırılma hesab edilir;
- Sığorta mütəxəssisinin yuxarıda göstərilənlərlə və şirkətdə olan hadisələrin tənzimlənməsi ilə bağlı mövcud prosedurlardan irəli gələn tələbləri öyrənməklə yanaşı Mülki Məcəllənin 924-cü Maddəsi üzrə “Sığorta hadisəsinin təsdiqi” ilə bağlı tələbləri öyrənməlidir;
- 924.1. Sığortaçı (və ya təyin edilmiş müstəqil ekspert, yaxud sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən şəxs) sığorta hadisəsinin baş verməsi faktını təsdiq edən və (və ya) sığorta ödənişinin həcminin müəyyənləşdirilməsi üçün lazım olan sənədləri və məlumatları bu Məcəllənin 924.2-ci maddəsi nəzərə alınmaqla, sığortalıdan tələb etmək hüququna malikdir;
- 924.2. Sığorta hadisəsi hesab edilə bilən, araşdırılması və ya qeydə alınması tələb olunan, hadisələr barədə səlahiyyətli dövlət orqanlarına belə hadisələrin baş verməsi faktını və (və ya) səbəbini, habelə nəticələrini təsdiq edən sənədin alınması üçün yazılı sorğu vermək sığortaçının və ya onun nümayəndəsinin vəzifəsidir;
- 924.3. Səlahiyyətli dövlət orqanları sığortaçının və ya onun nümayəndəsinin yazılı sorğusuna əsasən, sığorta hadisəsi ilə əlaqədar tələb olunan, yayılması “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə qadağan olunmayan istənilən məlumatı sorğunun daxil olduğu tarixdən etibarən 10 gün müddətində təqdim etməlidirlər.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Sığortalı şəhər ətrafında yerləşən iki mərtəbəli bağ evini könüllü əmlak sığortası üzrə sığortalamışdır. Artıq dördüncü ildir ki, müştəri əmlakını satmaq üçün bütün vasitələrdən istifadə etsə də, əmlakını sata bilmir. Nağd vəsait əldə etmək məqsədilə müştəri əmlakı bilərəkdən yandırmaq və sığorta şirkətindən yanmış əmlaka görə kompensasiya almaq fikrinə düşür. Hadisə baş verdikdən sonra sığortalı sığorta şirkətinə müraciət edir və sığortaçı tərəfindən araşdırma başlayır. Sığortaçı və onun nümayəndələri üçün hadisə şübhəli görsənir. Sığortaçı hadisənin qəsdən törədildiyini sübut etmək və sığorta ödənişindən imtina üçün hansı alətlərdən istifadə edə bilər? Mümkün variantları bildirin və fikirlərinizi əsaslandırın.
2. Avtomobilin könüllü sığortası üzrə hadisə baş vermişdir. Hadisə baş verdiyindən üç gün sonra sığortalı sığortaçını hadisə barədə məlumatlandırmış və bu gecikmənin səbəbini onun hadisə vaxtı ciddi stress keçirməsi ilə əlaqədar olduğunu izah etmişdir. Sığortaçıda hadisə ilə bağlı müəyyən şübhələr var. Sığortaçının şübhələrə son qoyulması üçün hansı üsullarla araşdırma aparması daha məqsədəuyğundur? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta hadisəsi statusunun verilməsini müəyyən edir”.

1. Aşağıdakılardan hansı variant avtomobilin könüllü sığortası üzrə baş vermiş hadisəyə görə dəymiş ziyandan imtina etmək üçün əsas kimi götürülə bilər?
  - A) Sığortalı gecə saatlarında hadisə törətmişdir;
  - B) Hadisə zamanı sığortalının yanında 3 nəfər sərnəşin olmuşdur;
  - C) Sığortalı hadisə barədə vaxtında məlumat verməmişdir.
2. Aşağıdakı hallardan hansı variant hadisəyə sığorta hadisəsi statusu verilməsi üçün daha çox əngəl ola bilər?
  - A) Sığortaçı sığortalıdan hadisə ilə bağlı müvafiq sənədləri tam şəkildə almamışdır;
  - B) Sığorta hadisəsi təsadüfdən baş vermişdir;
  - C) Sığortalı hadisəni qəsdən törətmişdir.

5.2. Dəymiş zərərin müəyyən edilməsi prosedurlarını həyata keçirir

Hadisəyə sığorta hadisəsi statusu verildikdən sonra, sığorta mütəxəssisi tərəfindən dəymiş zərərin həcmi müəyyən etmək üçün prosedurun müəyyən olunmuş vaxt çərçivəsində həyata keçirilməsi vacib hesab olunur. Sığorta mütəxəssisi sığorta məhsulları üzrə baş vermiş hadisələrdən asılı olaraq, müxtəlif qiymətləndirmə prosedurlarını həyata keçirir. Müəyyən hallarda sığorta şirkəti qiymətləndirmə proseduruna kənar ekspertləri də dəvət edir (Cədvəl 5.1):

Nö	Sığorta məhsulu	Qiymətləndirmədə iştirak edənlər	Qeyd
1	Tibbi sığorta	Tibb müəssisələri	Hadisələr tibb müəssisələri tərəfindən qeydə alınır və şirkətin əməkdaşları tərəfindən təkrar yoxlanılır
2	Avtomobil sığortası	Sığortaçı, əməkdaşlıq edilən avtoservislər və kənar ekspertlər	Daha yayılmış sığorta növü olduğuna görə mütəxəssislər daimi ştatda olur
3	Əmlakın yangından sığortası	Fövqaladə Hallar Nazirliyinin əməkdaşları, kənar ekspertlər	Daimi əsasda belə mütəxəssisi ştatda saxlamaq sərfəli deyil
4	Kənd təsərrüfatı sığortası	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin əməkdaşları, yerli icra orqanları, kənar ekspertlər	Daimi əsasda belə mütəxəssisi ştatda saxlamaq sərfəli deyil
5	Su nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	Kənar ekspertlər, xüsusi komissiya qrupu	Daimi əsasda belə mütəxəssisi ştatda saxlamaq sərfəli deyil
6	Dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	Kənar ekspertlər, xüsusi komissiya qrupu	Daimi əsasda belə mütəxəssisi ştatda saxlamaq sərfəli deyil
7	Avianəqliyyat vasitələrinin sığortası	Kənar ekspertlər, xüsusi komissiya qrupu	Daimi əsasda belə mütəxəssisi ştatda saxlamaq sərfəli deyil
8	Yük sığortası və s.	Kənar ekspertlər, xüsusi komissiya qrupu	Daimi əsasda belə mütəxəssisi ştatda saxlamaq sərfəli deyil
9	Sağalmaz xəstəliklərdən sığorta	Tibb müəssisələri	Hadisələr tibb müəssisələri tərəfindən qeydə alınır və şirkətə müvafiq sənədlər təqdim olunur

Cədvəl 5.1. Sığorta hadisəsi zamanı dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi prosesinin iştirakçıları

Yuxarıdakı cədvəldə (Cədvəl 5.1) göstəriləni kimi, müxtəlif sığorta məhsulları üzrə dəymiş ziyanın qiymətləndirilməsi müxtəlif prosedurlar vasitəsilə və fərqli ekspertlərin iştirakı ilə həyata keçirilə bilər. Böyük həcmli zərərlərlə nəticələnən hallarda, bir qayda olaraq kənar ekspertlərin xidmətindən istifadə olunur. Bu, adətən hadisələrin qeydə alınma tezliyinin aşağı olduğu sığorta məhsulları üzrə baş verir. Bununla yanaşı, daha ağır ziyanla nəticələnən hadisələr zamanı (məs: aviaqəzaların baş verməsi, böyük həcmli su nəqliyyatı vasitələrinin qəzaya uğraması, böyük həcmli əmlakların yanması, böyük həcmli yüklərin

zədələnməsi və s nəticəsində əmələ gələn zərərlər həcm baxımından daha böyük olur), qiymətləndirilmənin aparılması məqsədi ilə xüsusi komissiya və ya ekspertlər qrupunun yaradılmasına ehtiyac olur.

Sığorta mütəxəssisi dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi üçün sığorta şirkətinin daxili prosedurları ilə yanaşı Mülki Məcəllənin tələblərindən irəli gələn və Maddə 925-də “Zərərin qiymətləndirilməsi” üzrə tələbləri öyrənməlidir və qiymətləndirmə prosedurunda tətbiq etməlidir:

- 925.1. Sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərin miqdarını sığortalının, sığorta olunanın və ya faydalanan şəxsin, yaxud onların nümayəndəsinin təqdim etdiyi sığorta tələbi əsasında mümkün olan ən qısa müddət ərzində sığortaçı müəyyən edir;
- 925.2. Sığortaçı dəymiş zərəri müxtəlif üsullarla, o cümlədən zərər dəymiş predmetin və ya hadisə yerinin fiziki və texniki xüsusiyyətlərini müxtəlif vasitələrlə təyin etməklə, sxem və cizgilər tərtib etməklə, foto və video çəkilişlər aparmaqla, bilavasitə özü və ya “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.10-cu maddəsinin tələbini nəzərə almaqla nümayəndəsi kimi təyin etdiyi sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən müvafiq şəxs vasitəsilə qiymətləndirir;
- 925.3. Sığorta hadisəsi nəticəsində dəyən zərərin sığortaçı tərəfindən qiymətləndirilməsi, habelə miqdarı barədə tərəflər arasında razılıq əldə edilmədikdə zərərin miqdarının qiymətləndirilməsi “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.10-cu maddəsinin tələbi nəzərə alınmaqla, təyin olunan müstəqil ekspert tərəfindən aparılır;
- 925.4. Sığorta hadisəsinin araşdırılması və zərərin qiymətləndirilməsi üçün təyin olunan müstəqil ekspertlər və sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən şəxslər bununla bağlı sığortaçının malik olduğu bütün hüquqlardan istifadə edə bilirlər;
- 925.5. Əmlak sığortası müqaviləsi üzrə sığortalı, sığorta olunan və ya üçüncü şəxs aşağıdakı hallar istisna olmaqla, zərər dəymiş əmlakı sığorta hadisəsindən dərhal sonrakı vəziyyətdə sığortaçıya və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə təqdim etməlidir:
  - 925.5.1. Zərərin qarşısının alınması və ya həcmnin azaldılması, sığorta hadisəsinin nəticələrinin aradan qaldırılması, yaxud digər fəsadlara səbəb olmaması, habelə zərər dəymiş əmlakın sonrakı itkiləri üçün təhlükə ehtimalına səbəb ola bilən nəzarətsiz halda qalmaması, başqa şəxslərin hərəkətinə və ya fəaliyyətinə mane olmaması üçün zəruri tədbirlərin görülməsi, o cümlədən bu məqsədlərlə əmlakın hadisə yerindən kənarlaşdırılması zamanı zərər dəymiş əmlakın hadisədən dərhal sonrakı vəziyyətdə saxlanması mümkün olmadıqda;
  - 925.5.2. Sığortaçı sığorta hadisəsi barədə bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada məlumatlandırıldıqdan 5 gün müddətində onun nümayəndəsi zərər dəymiş əmlaka baxış keçirmədikdə;

- 925.5.3. Digər hallarda zərər dəymiş əmlakın sığorta hadisəsindən dərhal sonrakı vəziyyətdə saxlanmamasına sığortaçının yazılı razılığı olduqda;
- 925.6. Əmlakın tam məhv olması dedikdə, həmin əmlakın sığorta hadisəsindən əvvəlki vəziyyətə çatdırılması üçün təmiri və ya bərpasına tələb olunan xərclərin sığorta müqaviləsində müəyyən edilmiş həddən çox olması başa düşülür.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, avtomobilin könüllü sığortası üzrə baş vermiş hadisənin timsalında dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi prosesini başa düşməyə çalışaq. Hesab edək ki, sığorta müqaviləsi imzalandığı anda dəyəri 35.000 AZN olan avtomobil ciddi qəzaya uğramışdır və avtomobilə dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi üçün əməkdaşlıq olunan avtoservisə müraciət olunmuşdur. Avtoservisin mütəxəssisləri tərəfindən qiymətləndirmə aparılmışdır və qiymətləndirmə aktı sığorta şirkətinə təhvil verilmişdir:

Nö	Maddənin adı	Qiyməti (AZN)	Qeyd
1.	Ehtiyat hissələri (14 müxtəlif e/h)	24.250	
2.	Malyar işi	750	
3.	Dəmirçi işi	600	
4.	Elektrik işi	560	
5.	Mühərrikin bərpası	1.200	
6.	Rəngsaz işi	800	
7.	Çilingər işi	950	
	Cəmi :	29.110 + (18% ƏDV = 5.240) = 34.350	

Cədvəl 5.2. Avtomobilin bərpası üzrə qiymətləndirmə aktı

Cədvəl 5.2-dən göründüyü kimi, avtomobilin sığorta anına olan dəyəri və qiymətləndirmə aktında göstərilən məbləğ arasında ciddi bir fərq yoxdur. Deməli, belə halda avtomobili təmir etdirmək və ona əlavə olaraq vaxt və resurslar ayırmaq iqtisadi baxımdan sığortaçı üçün sərfəli deyil. Belə olduqda sığorta şirkəti tərəfindən avtomobilin qəza anından əvvəlki bazar qiyməti nəzərə alınaraq, sığortalıya həmin məbləğdə vəsaitin ödənilməsi üçün razılıq əldə olunmalıdır.

Bəzi hallarda dəymiş ziyan sığorta məbləğinin 70%-nə bərabər və daha artıq ola bilər. Bu halda da yuxarıda göstərildiyi kimi, sığortaçı tərəfindən sığorta predmetinin hadisə anına olan bazar dəyəri əsas götürülərək, sığortalıya həmin məbləğdə vəsait ödənilməsi üçün razılıq əldə olunmalıdır. Məsələn, bu kimi hal avtomobil sığortası zamanı (Şəkil 5.2.) tətbiq olunarsa, sığortalıya avtomobilin bazar dəyəri ödəniləcək, sığortalanmış avtomobilin qalıqları isə sığorta şirkətinin balansına qəbul edilərək sonradan satılacaq.

Şəkil 5.2. Dəymiş zərərin müəyyən edilməsi

Yuxarıda göstərilən misalda olduğu kimi, müxtəlif sığorta məhsulları üzrə baş vermiş

hadisələrdə də oxşar prosedur tətbiq olunur.

Sığortalının sığorta şirkətinin apardığı qiymətləndirmədən narazı qalmasının məhkəmə çəkişməsinə səbəb olduğu hallarda qiymətləndirmə prosesinə qiymətləndirməsi məhkəmə qərarı üçün əsas götürüləcək xüsusi lisenziyalı müstəqil ekspertlər cəlb olunur.

Bəzi hallarda sığorta şirkəti sığortalının istəyinə uyğun olaraq, sığortalının tanıdığı ekspertlərin qiymətləndirməsini qəbul edə bilər. Bu zaman qiymətləndirmə ağılabatan və orta bazar qiymətlərinə uyğun olmalıdır. Sığortaçı tərəfindən bu cür addımlar adətən müştəri məmnunluğunu təmin etmək məqsədi ilə atılır.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Sığortalının şəhər ətrafında yerləşən 3 mərtəbəli yaşayış eviəmlakın yanğından könüllü sığortası üzrə sığortalanmışdır. Sığorta müqaviləsində əmlakın dəyəri 370 min manat həcmində göstərilmişdir. Müqavilə imzalandıqdan 4 ay sonra yanğın hadisəsi baş vermiş, ev tamamilə yararsız vəziyyətə düşmüşdür. Hadisə üzrə komissiya təşkil olunmuş və qiymətləndirmə prosesinə start verilmişdir. Əmlaka dəymiş ziyanın qiymətləndirilməsi üzrə hansı xərc maddələrinin göstərildiyini təsvir edin və dəymiş ziyanın həcmnin sığorta məbləğinin 70%-dən yuxarı olduğunu tərtib olunacaq qiymətləndirmə aktında göstərin. Qiymətləndirmə prosedurunun hansı ardıcılıqla aparılmasını təsvir edin.
2. Sığortaçı tərəfindən sığortalanmış avtomobilin dəyəri 55 min manat təşkil edir. Hadisə zamanı dəymiş ziyan avtomobilin dəyərinin 70%-dən çoxdur. Avtomobilə dəymiş zərərin qiymətləndirmə aktının tərtib olunmasını və qiymətləndirmə prosedurunun təsvir edin.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Dəymiş zərərin müəyyən edilməsi prosedurlarını həyata keçirir”.

1. Aşağıda göstərilən sığorta hadisələrindən hansı üzrə zərərin qiymətləndirilməsi daha çox kənar ekspertin iştirakını tələb edir?
  - A) Aviaqəza nəticəsində dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi;
  - B) Avtomobil qəzasında avtomobilə dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi;
  - C) Əmlakın yanması nəticəsində dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi.
2. Aşağıda göstərilən sığorta hadisələrinin hansında dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi üçün xüsusi komissiyanın yaradılması ehtimalı var?
  - A) Sağalmaz xəstəliklərdən sığorta üzrə hadisə baş verdikdə;
  - B) Səyahət sığortası üzrə hadisə baş verdikdə;
  - C) Su nəqliyyatı vasitəsi qəzaya uğradıqda.

5.3. Sığorta müqaviləsi əsasında azadolma məbləğini (franşızanı) təsvir edir

Sxem 5.1-dən görüldüyü kimi, sığorta ödənişinin həyata keçirilməsindən öncə sığortaçı tərəfindən sığortalının sığorta haqqının müəyyən olunmuş qaydada ödənilməsi yoxlanılır. Sığorta ödənişinin ödənilməsi zamanı sığortaçı sığorta ödənişi məbləğindən sığortalının ona ödəməli olduğu, vaxtı çatmış və ya gecikdirilmiş sığorta haqqı məbləğini tutmaq hüququna malikdir.

Yuxarıda göstərilənlər sığorta mütəxəssisi tərəfindən həyata keçirildikdən sonra sığorta ödənişinin həyata keçirilməsindən öncə daha bir məqam sığortaçı tərəfindən yerinə yetirilir. Sığorta müqaviləsi üzrə nəzərdə tutulmuş azadolma (franşiza) məbləği sığorta ödənişi həyata keçirilməzdən əvvəl sığorta ödənişindən tutulmalıdır. Sığortalının sığorta müqaviləsini imzalayarkən azadolma məbləği barədə məlumatlı olmasına baxmayaraq, hadisəyə görə sığorta ödənişinin verilməsi zamanı azadolma məbləğinin sığortaçı tərəfindən tutulmasına narazılıq etməsi halları da baş verə bilər. Belə anlaşılmazlıqların qarşısını almaq məqsədi ilə sığorta ödənişi verilməzdən əvvəl sığortalı bir daha azadolma məbləği haqqında məlumatlandırılmalıdır.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, sığortaçının azadolma məbləği barəsində Mülki Məcəllənin (898-ci maddə: "Azadolma məbləği və gözləmə müddəti") tələblərindən irəli gələrək aşağıdakıları bilməsi vacibdir:

- 898.1. İcbari sığorta qanunlarında və könüllü sığorta növləri üzrə sığorta müqavilələrində şərtli və ya şərtsiz azadolma məbləği, həmçinin gözləmə müddəti müəyyən oluna bilər;
- 898.2. Azadolma məbləği sığorta hadisəsi nəticəsində yaranan itkilərin və ya dəyən zərərin sığorta təminatı ilə əhatə olunmayan və sığortalının üzərində qalan hissəsidir. Azadolma məbləği sığorta müqaviləsinə uyğun olaraq müəyyən edilən zərər məbləğindən, qismən sığorta halında isə sığortaçının zərər məbləğindəki payından çıxılır;
- 898.3. Şərtli azadolma məbləğinin nəzərdə tutulması halında, sığorta hadisəsi nəticəsində dəyən zərərin həcmi həmin məbləgdən çox olduqda və ya sığorta müqaviləsində razılaşdırılmış hər hansı digər halın baş verməsi şərti ilə azadolma məbləği tətbiq edilmir;
- 898.4. Şərtsiz azadolma məbləği nəzərdə tutulduqda həmin məbləğ hər bir halda tətbiq edilir;
- 898.5. Sığorta müqaviləsində gözləmə müddəti nəzərdə tutulduqda sığorta hadisəsi nəticəsində həmin müddət ərzində yaranan itkilərin əvəzinin ödənilməsi sığortalının üzərində qalır;
- 898.6. Şərtli gözləmə müddəti müəyyən edildikdə sığorta hadisəsinin nəticələrinin həmin müddətə bərabər və ya ondan artıq müddətdə davam etməsi şərti ilə sığorta tələbi və ya sığorta ödənişi sığorta hadisəsinin baş verməsindən keçən həmin müddət qədər vaxt ərzində yaranan itkilərə də şamil edilir;
- 898.7. Sığorta müqaviləsində şərtsiz gözləmə müddəti müəyyən edildikdə sığorta

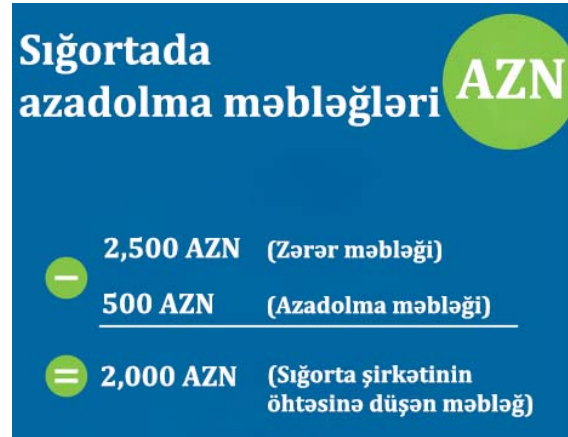

tələbi və ya sığorta ödənişi sığorta hadisəsinin baş verməsindən keçən həmin müddət qədər vaxt ərzində yaranan itkilərə şamil edilmir.

Yuxarıda göstərilənlərə uyğun olaraq, sığorta mütəxəssisi tərəfindən bütün prosedurlar həyata keçirildikdən sonra, o cümlədən gecikdirilmiş sığorta haqqı və azadolma məbləği hesablanmış zərər məbləğindən tutulduqdan sonra sığorta ödənişinin sığortalının bank hesabına köçürülməsi həyata keçirilir (Şəkil 5.3).

Hesab edək ki, sahibkar tərəfindən dəyəri 6 milyon manat olan bir ticarət mərkəzi əmlakın yanğından könüllü sığortası növü üzrə sığortalanmışdır. İllik sığorta haqqı 18 min manat, müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq hesablanmış azadolma məbləği isə 25 min manat

təşkil edir. Müqavilə aprel ayının 5-də imzalanmış və sığorta haqqının ödənilməsi 4 hissəyə bölünməklə, rüblük olaraq 4,500 manat həcmində razılaşıdırılmışdır (Cədvəl 5.3):

Şəkil 5.3. Azadolma məbləğinin təsvir olunması

Ödəmə tarixi	5 aprel	5 iyul	5 oktyabr	6 yanvar
Məbləğ	4.500 manat	4.500 manat	4.500 manat	4.500 manat

Cədvəl 5.3. Sığorta haqqının ödəniş qrafiki

Müqavilə imzalandığı vaxtdan 7 ay sonra, noyabr ayının 5-də ticarət mərkəzində güclü yanğın hadisəsi baş vermiş və qiymətləndirmə əsasında dəymiş ziyanın həcmi 765,000 AZN məbləğində müəyyən olunmuşdur. Sığortalıya sığortaçı tərəfindən sığorta ödənişi həyata keçirməzdən əvvəl məlum olmuşdur ki, sığortalı sığorta haqqının ödəniş qrafiki üzrə ödənilməli olan üçüncü ödənişi, yəni 5 oktyabr üçün nəzərdə tutulmuş məbləği gecikdirmişdir. Bu halda, sığortalıya yekun olaraq ödəniləcək sığorta ödənişinin məbləği aşağıdakı şəkildə hesablanmalıdır:

$$765,000.00 - 4,500.00 - 25,000.00 = 735,500.00 \text{ manat}$$

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Dəmiryol nəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə hadisə baş vermişdir. Müqavilə əsasında azadolma məbləği 45 min manat təşkil edir. Dəymiş zərərin həcmi xüsusi komissiya tərəfindən 650 min manat qiymətləndirilmişdir. Sığortalı tərəfindən sığorta ödənişi qrafik üzrə gecikdirilmişdir və gecikmə məbləği 30 min manat təşkil edir. Sığortalıya ödəniləcək sığorta ödənişinin yekun məbləğini hesablayın.
2. Səyyahət sığortası üzrə sığortalanmış vətəndaş getdiyi ölkədə ciddi bədən xəsarəti almışdır və tibbi müəssisəyə müraciət etmişdir. Xəstəyə lazımi tibbi xidmət göstərilməmişdən müqaviləyə uyğun olaraq, səyahətçidən yerində 150 ABŞ dolları həcmində azadolma məbləği alınmışdır. Prosedura uyğun olaraq, göstərilmiş xidmətə görə sığortaçıya hesab-faktura göndərilmişdir. Xəstəyə göstərilmiş xidmətin həcmnin 1780 ABŞ dolları olduğunu nəzərə alaraq, hesab-fakturada göstərilmiş məbləği hesablayın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta müqaviləsi əsasında azadolma məbləğini (franşizanı) təsvir edir”.

1. Avtomobilin könüllü kasko sığortası üzrə hadisə zamanı dəymiş zərərin həcmi 12.500 manat civarındadır. Azadolma məbləği 400 manat, sığorta haqqının ödəniş qrafikinə uyğun olaraq gecikmiş məbləği isə 370 manat təşkil edir. Sığortalıya ödəniləcək məbləği hesablayın:

B) 11.730;

C) 12.500;

D) 12.100.

3. Kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası üzrə hadisə zamanı dəymiş zərərin həcmi 134 min manat təşkil edir. Azadolma məbləği 2 min manat, sığorta haqqının ödəniş qrafikinə uyğun olaraq gecikmiş məbləği isə 5 min manat təşkil edir. Sığortalıya ödəniləcək məbləği hesablayın:

A) 132.000;

B) 129.000;

C) 127.000.

5.4. Sığorta ödənişinin tənzimlənməsini izah edir

Sığorta mütəxəssisi tərəfindən sığorta hadisələrinin müvafiq prosedur üzrə tənzimlənməsi və sığorta ödənişinin vaxtında sığortalının hesabına köçürülməsi mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq aparılmalıdır (Şəkil 5.4). Bu prosedurların keyfiyyətlə və vaxtında aparılması eyni zamanda sığortaçı şirkət tərəfindən müştəri məmnunluğunun təmin olunması üçün vacibdir.

Şəkil 5.4. Sığorta ödənişinin tənzimlənməsi

Sığorta mütəxəssisi sığorta ödənişinin vaxtında ödənilməsinin təmin edilməsi ilə bağlı şirkətdaxili prosedurları və Mülki Məcəllənin sığorta ödənişi üzrə (926-cı maddə) tələblərini bilməlidir:

- 926.1. Sığorta ödənişi sığorta hadisəsi baş verdikdə icbari sığorta qanunlarına və ya sığorta müqaviləsinə uyğun olaraq sığortaçı tərəfindən ödənilən maliyyə kompensasiyasıdır;
- 926.2. Sığortaçı sığorta ödənişini sığorta məbləği həddində həyata keçirir;
- 926.3. Sığorta ödənişinin miqdarının müəyyən edilməsi və ödənilməsi qaydası icbari sığortada icbari sığorta qanunları ilə, könüllü sığortada sığorta müqaviləsi ilə müəyyən edilir;
- 926.4. Sığorta hadisəsi nəticəsində bir neçə zərərçəkən müəyyən edildikdə, bu Məcəllənin 927.3-cü maddəsinin tələbi nəzərə alınmaqla, onlardan sığorta tələbi ilə müraciət etmiş hər hansı biri faydalanan şəxs kimi tanınır.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, dəymiş zərərə görə ödənişin həyata keçirilməsi sığortalı və sığortaçı arasındakı razılığa əsasən bir neçə halda aparıla bilər. Bununla bağlı aşağıda göstərilənlər vasitəsi ilə aydınlıq gətirməyə çalışaq. Göründüyü kimi, dəymiş zərərin ödənilməsi prosesi yalnız texniki olaraq sığortalının və ya faydalanan şəxsin bank hesabına edilən köçürülmədən ibarət deyildir və sığorta ödənişi üzrə variantlar sığorta məhsulundan, sığorta hadisəsindən, eləcə də sığortalının istəyindən asılı olaraq dəyişə bilər. Zərərin məbləği müəyyən edildikdən sonra:

- Sığortalı və ya faydalanan şəxs zərər məbləğini pul şəklində ala bilər – bu ən çox yayılmış variantdır (baş verən könüllü və ya icbari sığorta növləri üzrə hadisələrdə müəyyən olunmuş zərər məbləği nağd vəsait şəklində ödənilir);
- Dəymiş zərərin aradan qaldırılması üçün sığortalıya (sığorta olunana və ya faydalanan şəxsə) göstərilən xidmətlərin və ya satılan əşyaların dəyərinin xidmət göstərənə və ya satıcıya ödənilməsi baş verə bilər – bu kimi hallar da geniş yayılmışdır və bir çox sığorta növlərində geniş tətbiq olunur (məs: avtomobil sığortası üzrə hadisə zamanı sığortaçının əməkdaşlıq etdiyi avtoservislər bu xidmətləri əvvəldən axıra qədər yerinə yetirirlər. Sığortalı vaxt itkisinə məruz

qalmadan, sonda təmir olunmuş və əvvəlki vəziyyətinə gətirilmiş avtomobili avtoservisdən təhvil alır, təmir və bərpa prosesində iştirak etmir, əlavə olaraq ehtiyat hissələrinin və detalların alınmasına vaxt sərf etmir. Nəticədə müəyyən olunmuş zərər məbləği, xidməti yerinə yetirmiş avtoservisin hesabına sığortaçı tərəfindən köçürülür);

- Sığorta predmeti olan, yaxud zərərçəkmiş üçüncü şəxsə məxsus əmlakın təmiri və ya bərpasını həyata keçirilə bilər – bu hal adətən üçüncü şəxs qarşısında məsuliyyət sığortası zamanı həyata keçirilir (üçüncü şəxsə məxsus əmlakın təmir və ya bərpası üzrə xərclər sığortaçı tərəfindən təmir və ya bərpa işini yerinə yetirmiş şirkətin hesabına köçürülür);
- Sığorta müqaviləsində nəzərdə tutularsa, həmin müqavilədə müəyyən edilən şərtlər əsasında sığorta predmeti olan əmlakın dəyişdirilməsi baş verə bilər – bu hal avtomobil sığortası və digər sığorta növləri üzrə sığorta hadisəsi zamanı geniş tətbiq olunur (məs: yeni alınmış avtomobil hadisə zamanı ciddi şəkildə xəsarət alır və dəymiş ziyanın həcmi avtomobilin dəyərinin 70%-ni aşır. Belə halda avtomobilin sahibi sığorta predmetinin dəyişdirilməsini tələb edə bilər, çünki avtomobil nə qədər keyfiyyətlə təmir olunsada, istehsalçıdan alınmış avtomobilin keyfiyyəti qədər keyfiyyətli bir avtomobil olmayacaqdır).

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, qeyd etmək lazımdır ki, sığorta ödənişinin formasından asılı olmayaraq, ödənişin vaxtında həyata keçirilməsi sığortaçının marağındadır.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Hesab edək ki, əmlakın könüllü yanğın sığortası üzrə sığortalanmış mehmanxana binasında yanğın baş vermişdir. Mehmanxananın 5 mərtəbəsindən üçü tamamilə istifadəyə yararsız vəziyyətə düşmüşdür. Müqavilə əsasında sığorta məbləği 7.500.000 manat təşkil edir. İlk hesablamalara əsasən dəymiş zərər sığorta məbləğinin 40%-nə bərabərdir. Sığorta ödənişinin hansı formada həyata keçirilməsinin sığortalı üçün daha sərfəli olduğunu izah edin və fikirlərinizi əsaslandırın.
2. Sığortalı tərəfindən sığortaya təqdim olunmuş avtomobil həm bahalı, həm də az təsadüf olunan model olmasına baxmayaraq, sığorta şirkəti avtomobili standart tarif və standart şərtlər əsasında sığortalamışdır. Avtomobil qəza nəticəsində zədələnmiş və müxtəlif ehtiyat hissələrinin dəyişdirilməsinə ehtiyac yaranmışdır. Hadisədən iki ay keçməsinə baxmayaraq, ehtiyat hissələrinin bəziləri hələ də tapılmamışdır. Bu kimi halda sığortaçı üçün ortaya çıxan risklər barədə fikirlərinizi söyləyin və müqavilədə hansı şərtlərin olmalı olduğunu əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“Sığorta ödənişinin tənzilənməsini izah edir”.

1. Avtomobilin kasko sığortası müqaviləsinə əsasən avtomobilin dəyəri 24 min manat, azadolma məbləği isə 500 manatdır. Hadisə nəticəsində avtomobil ciddi xəsarət almışdır və qiymətləndirmə nəticəsində təqdim olunmuş zərərin məbləği ehtiyat hissələrinin baha olması səbəbindən 26,500 manat təşkil edir. Sığorta şirkəti hansı məbləği sığortalıya ödəyəcəkdir?
A) 23.500 AZN;
B) 26.000 AZN;
C) 26.500 AZN.
2. İcbari avtomobil sığortası növü üzrə hadisə baş vermişdir. Dəymiş zərər üzrə məbləğ hansı şəkildə ödəniləcəkdir?
A) Sığortalının bank hesabına köçürüləcək;
B) Üçüncü şəxsin əmlakına dəymiş zərəərə uyğun olaraq bərpa işlərini həyata keçirən şirkətin hesabına köçürüləcək;
C) Sığortalıya nağd şəkildə ödəniləcək.

TƏLİM NƏTİCƏSİ 6

**İNVESTİSİYA
PORTFELİNİ
FORMALAŞDIRMAQ**

6.1. Investisiya alətlərini müəyyən edir

Sığorta mütəxəssisi üçün sığorta şirkətinin fəaliyyətində vacib sahələrdən sayılan investisiya portfelinin formalaşdırılması və onun günün tələblərinə uyğun qaydada idarə olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki sığorta şirkətlərinin əldə etdikləri gəlirlər arasında, sığorta haqlarından sonra investisiya portfelinin idarə olunmasından əldə olunan gəlirlər ikinci yerdə durur. Bu fakt sığorta şirkətlərində investisiya xarakterli əməliyyatların məqsədyönlü və planlı şəkildə aparılmasının vacibliyini nümayiş etdirir.

Sığorta şirkətin investisiya portfelinin düzgün formalaşdırılmasını və rəasional şəkildə idarə olunmasını təmin etmək üçün sığorta mütəxəssisinin şirkətin investisiya siyasətini dəqiqliklə öyrənməsi vacibdir. Hər bir sığorta şirkətinin investisiya siyasətinin başlıca istiqamətləri investisiya portfelinin idarə olunması alətləri, investisiya alətləri arasında portfelin faiz nisbətində bölüşdürülməsi, portfelin xarici və daxili investisiya alətləri arasında bölüşdürülməsi, uzunmüddətli və ya qısamüddətli alətlər arasında bölüşdürülməsi kimi müddəaları özündə cəmləşdirir. Bununla yanaşı sığorta mütəxəssisinin bilməli olduğu normativ sənədlərdən biri tənzimləyici orqan tərəfindən sığorta şirkətlərinin investisiya portfelinin idarə olunması məqsədi ilə hazırlanmış Sığortaçıların investisiya əməliyyatları ilə bağlı qaydalarıdır. Bu Qaydaların tələbləri portfelin formalaşmasında, hansı alətlərdən necə istifadə olunmasında əsas götürülməlidir (Şəkil 6.1).

Şəkil 6.1. Investisiya alətlərinin müəyyən olunması

Xarici investisiya bazarlarından fərqli olaraq, yerli investisiya bazarı əsasən altı investisiya alətinin üzərində cəmləşmişdir. Yuxarıda qeyd olunan qaydalara uyğun olaraq, yerli bazarda fəaliyyət göstərən sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin investisiya portfeli, əsasən, həmin alətlərin üzərində formalaşmışdır. Bu alətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Dövlət qiymətli kağızları;
2. Bank hesablarındakı pul vəsaitləri, əsasən depozit müqavilələri əsasında yatırılmış pul vəsaitləri;
3. Daşınmaz əmlak;
4. Qeyri-dövlət qiymətli kağızları;
5. Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər;
6. Sığorta şirkətinin öz işçilərinə borc verilmiş pul vəsaitləri.

Investisiya fəaliyyəti dövründə vəsaitlərin sığortaçıları tərəfindən yerləşdirilməsi diversifikasiya, qaytarılma, mənfəətlik və likvidlik şərtləri əsasında həyata keçirilir. Bu şərtlərin hər birinə ayrılıqda baxdıqda aşağıdakıları anlamaq mümkündür:

Diversifikasiya şərti şirkətin investisiya portfelinin fərqli alətlər arasında bölüşdürülməsidir. Yəni, əldə olan sərbəst vəsaitlərin bir sahəyə investisiya olaraq

yatırılması, gələcəkdə o sahədə ciddi risklərin ortaya çıxdığı zaman, şirkətin investisiya portfelində özünü neqativ şəkildə göstərə bilər. Bu şərt eyni adlı alətlərə investisiya edildikdə də nəzərə alınmalıdır. Məsələn, depozit hesablarına yatırım etməyin sərfəli olduğu qənaətinə gəлиндikdə, pul vəsaitlərinin bir bankda deyil, bir neçə bankda yerləşdirilməsi təhlükəsizlik baxımından daha rəasional hesab olunur (bir bankın iflasa uğraması və ya maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi həmin bankda pulu olan bütün müştərilərin maliyyə vəziyyətinə ciddi təsir edə bilər).

Bu şərt beynəlxalq bazarda yatırım edən şirkətlər üçün portfelin ölkələr arasında bölüşdürülməsi kimi də başa düşülməlidir (Cədvəl 6.1). Bu isə o deməkdir ki, şirkət üçün xarici investisiya portfelinin bir ölkədə yerləşdirilməsi həmin portfelin ölkənin iqtisadiyyatı və ya siyasəti ilə bağlı yarana biləcək problemlərdən ciddi əziyyət çəkməsi ilə nəticələne bilər.

№	İnvestisiya alətinin adı	Məcmu portfel (%)	Alətin illik gəlirlilik dərəcəsi	Bağlanmış müqavilələrin orta müddətliyi	Alətin orta qaytarılma tezliyi
1.	Dövlət qiymətli kağızları	12%	3%	1 il	1 il
2.	Qeyri-dövlət qiymətli kağızları	4%	10%	1 il	1 il
3.	Daşınmaz əmlak	8%	7%	5 il	5 il
4.	Bank depozitləri	60%	8%	1 il	1 il
5.	Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər	7%	12%	7 il	7 il
6.	Sığorta şirkətinin öz işçilərinə borc verilmiş pul vəsaitləri	1%	5%	1 il	1 il

Cədvəl 6.1. İnvestisiya portfelinin alətlər arasında bölüşdürülməsi

Qaytarılma şərti investisiya alətinin geriyyə qaytarılması tezliyini də edir. Təbii ki, sığorta şirkətinin investisiya portfelində, istənilən anda qaytarıla bilən, qaytarılma müddəti uzun olmayan alətlər olmalıdır. Bu, investisiya portfelində mövcud alətlərin hamısının eyni şərtlərə cavab verməsi anlamına gəlmir. Sığorta şirkətinin maliyyə planına uyğun olaraq və aylar üzrə hesablanmış proqnoz rəqəmlərə əsasən, nağd vəsaitlərə olan tələbat əvvəlcədən müəyyən olunmalı və bu məlumata uyğun olaraq portfel tənzimlənməlidir.

Məsələn, hesab edək ki, cari ilin sonunda sığorta şirkətinin 22,5 milyon manat məbləğində nağd vəsaitinə ehtiyacı vardır. Bu ehtiyaclar şirkətin əvvəlcədən proqnozlaşdırılmış maliyyə planına uyğun olaraq, şirkətin maliyyə bölməsi ilə investisiya bölməsi arasında düzgün kommunikasiya əsasında müəyyən edilir və şirkətin həmin dövredək əldə etmiş olduğu sərbəst vəsaitlərin həcmnin 22,5 milyon manat civarında olacağı halda onun nağd pula olan tələbatını ödəyə bilər.

Hesab edək ki, aşağıdakı cədvəldə (Cədvəl 6.2) şirkətin banklara yerləşdirdiyi depozit müqavilələri üzrə qaytarılma qrafiki əks olunmuşdur:

Sıra sayı	Alətlərin qaytarılma müddətləri	Müqavilə sayı	Müddətlər üzrə azad olunacaq vəsaitlərin həcmi (mln. manat)					
			31 yanvar	28 fevral	31 mart	30 aprel	31 may	30 iyun
1.	Avro Bank	11	3,5	3,2	4,6	4,2	4,6	3,8
2.	Asia Bank	20	4,2	4,8	5,8	6,5	5,5	6,2
3.	Fargo Bank	30	15,0	12,7	14,8	12,8	12,4	11,8
4.	Citi Bank	45	18,0	21,5	18,0	20,4	19,8	23,4
5.	Amro Bank	23	8,4	7,5	9,7	8,5	9,8	10,9
6.	Lira Bank	45	36,0	24,6	22,4	26,5	33,5	34,5
7.	Dinar Invest Bank	18	12,0	11,0	10,8	14,8	12,8	10,8
8.	Manat Bank	40	14,0	12,8	13,5	12,8	11,8	12,9
9.	Garo Bank	50	76,0	54,8	68,9	65,8	64,9	58,9
10.	Avto Bank	28	21,0	18,0	20,9	22,6	21,7	23,5
Cəmi:		310	208,1	170,9	189,4	194,9	196,8	196,7

Cədvəl 6.2. Banklarda yerləşdirilmiş depozit vəsaitlərinin müqavilələr üzrə qaytarılma qrafiki

Cədvəldən (Cədvəl 6.2) göründüyü kimi, banklarda yerləşdirilmiş depozit vəsaitlərinin aylar üzrə başa çatma müddətləri mövcuddur. Sığorta mütəxəssisi təkcə depozit müqavilələri üzrə deyil, portfelin hər bir aləti üzrə çevik hesabatlıq sisteminin olmasında əminlik əldə etməlidir ki, sərbəst vəsaitlərin operativ idarə olunması üçün çevik qərarlar verə bilsin. Bu, həm sərbəst vəsaitlərin yenidən investisiya alətləri üzrə yerləşdirilməsi üçün, həm də şirkətin müxtəlif məqsədli xərclərinin vaxtında həyata keçirməsi üçün vacib hesab olunur.

Mənfəətlik şərti investisiya fəaliyyətində əsas önəm verilən şərtlərdəndir və investisiya alətinin digərlərindən mənfəətlik səviyyəsini müəyyən edir. Təbii ki, bu, ən yüksək gəlirlilik dərəcəsi olan alətlərin həmişə təhlükəsiz olduğu və hər hansı bir risk yaratmadığı anlamına gəlmir. Buna görə də sığorta mütəxəssisi gəlirli alətlərə müraciət edərkən onların təhlükəsizliyini və yaratdığı riskləri ciddi şəkildə araşdırmalıdır. Məsələn, cədvəl 6.1-də müxtəlif alətlərin gəlirlilik dərəcəsinə baxdıqda məlum olur ki, digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər üzrə gəlirlər daha yüksəkdir. Ancaq bu o demək deyil ki, vəsaitlərin hamısı bu alət üzrə yerləşdirilməlidir. Bu alət üzrə gəlirliliyin yüksək olmasına baxmayaraq, qaytarılma müddəti uzundur və likvidlik dərəcəsi aşağıdır.

Likvidlikşərti investisiya alətinə yatırılmış vəsaitin tez bir zamanda nağd pula çevrilmə imkanına dəlalət edir. Bu, maliyyə strukturu olan sığorta şirkəti üçün nağd vəsaitə olan davamlı ehtiyac səbəbindən vacibdir. Məsələn, baş verən hadisələrlə bağlı ödənişlərin həyata keçirilməsi və ya həyat sığortası şirkətlərində yığım sığortası məhsulu üzrə böyük həcmdə ödənişlərin daimi əsasda verilməsi buna əyani sübutdur. Fərqli investisiya alətlərinin likvidlik əmsalına baxdıqda fərqli mənzərənin şahidi oluruq (Cədvəl 6.3):

№	Alətin adı	Likvidlik dərəcəsi (1-dən 5-dək)	Açıqlama	Qeyd
1.	Dövlət qiymətli kağızları	3	Satış prosesi 3-6 ayadək çəkə bilər	Təhlükəsizdir
2.	Qeyri-dövlət qiymətli kağızları	3	Satış prosesi 3-6 ayadək çəkə bilər	Gəlirlidir, təhlükəlidir
3.	Daşınmaz əmlak	1	Satış prosesi 1-5 ilədək çəkə bilər	Gəlirlilik aşağıdır, daha təhlükəsizdir
4.	Bank depozitləri	5	Geri alınması 1 ayadək ləngiyə bilər	Yüksək likvidlidir, tez qaytarılındır
5.	Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər	1	Geri alınması 3-5 il və daha çox çəkə bilər	Uzunmüddətlidir, likvidlik aşağıdır
6.	Sığorta şirkətinin öz işçilərinə borc verilmiş pul vəsaitləri	4	Geri alınması 1 il-ə qədər ləngiyə bilər	Təhlükəsizdir, həcmi azdır

Cədvəl 6.3. İntestisiya alətləri üzrə likvidlik dərəcələri

Yuxarıdakı cədvəllərdə göstərilən investisiya alətlərinə nəzər saldıqımızda, bunlardan hansının daha sərfəli və ya təhlükəsiz olduğunu görmək mümkündür. Sığorta mütəxəssisi hansı alətlərə müraciət etməsi və hansına üstünlük verməsi barədə qərar verməmişdən əvvəl investisiya alətlərini və investisiya bazarını ciddi şəkildə araşdırmalıdır. Bazarda ciddi dəyişikliklər olduğu halda şirkətin investisiya siyasətində dəyişikliklər aparılması üçün təkliflər verilməlidir.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı, sığorta mütəxəssisi yerli bazarda bank depozitlərinin rəşional yerləşdirilməsi məqsədilə, bankların iqtisadi və maliyyə durumunu təhlil edir, reyting cədvəlini və təhlükəsizlik nöqtəyi nəzərindən banklarda yerləşdiriləcək depozitlərin maksimum məbləği barədə dövrü olaraq təkliflər hazırlayır.

Yerli bank bazarında depozit hesablarına vəsaitlərin yerləşdirilməsi qərarın verilməsində bankların təhlükəsizlik və illik gəlirlilik dərəcəsi ilə yanaşı, depozit hesablarına edilən yatırımların müqabilində sığorta şirkətinin məhsullarının bank vasitəsilə satılmasına köməklik göstərilməsi də bank seçiminin meyarları sırasındadır. Banklar vasitəsi ilə sığorta məhsullarının satışı bank və sığorta şirkəti arasındakı əməkdaşlığı daha da aktivləşdirir. Başqa sözlə, banka qoyulan depozit məbləğlərin nəticəsində banklarda kreditləşmə aktivləşir və nəticədə həmin kreditlər üzrə sığorta məhsullarının tətbiqi gündəmə gəlir (məs: avtomobil kreditləşməsində avtomobilin kasko sığortası, biznes kreditlərinin verilməsi zamanı girov qoyulan əmlakın könüllü sığortası və s).

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

3. Hesab edək ki, sığorta şirkətinin investisiya portfelinin 60%-i banklardakı depozit hesablarında yerləşdirilmişdir. Depozit müqavilələri üzrə orta illik gəlirlilik 8% təşkil edir. Bütün depozit müqavilələrin cari dövrə olan sayı 280, bankların sayı isə səkkizdir. Növbəti altı ay müddətində vaxtı başa çatan müqavilələrin orta sayı 40-a yaxındır. Aylıq olaraq, azad olunacaq vəsaitlərin orta həddi 160 milyon manat civarındadır. Göstərilənləri nəzərə alaraq, banklarda yerləşdirilmiş depozit vəsaitlərinin müqavilələr üzrə qaytarılma qrafikini təsvir edin. Banklara ixtiyari adlar verilə bilər.
4. Hesab edək ki, sığorta şirkəti 6 milyon ABŞ dolları həcmində sərbəst vəsaiti xarici daşınmaz əmlak bazarında yerləşdirmək istəyir. Xarici daşınmaz əmlak bazarı üzrə beş Avropa ölkəsini araşdırın və həmin ölkələrdə daşınmaz əmlaka yatırım üçün təkliflərinizi cədvəl şəklində hazırlayın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“İnvestisiya alətlərini müəyyən edir”.

1. Aşağıdakı investisiya alətlərindən hansı likvidlik əmsalına görə daha yüksəkdir?

- A) Dövlət qiymətli kağızları;
- B) Bank depozitləri;
- C) Daşınmaz əmlak.

2. Aşağıdakı investisiya alətlərindən hansı qaytarılma müddətinə görə daha uzun müddətlidir?

- A) Qeyri-dövlət qiymətli kağızları;
- B) Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər;
- C) Sığorta şirkətinin öz işçilərinə borc verilmiş pul vəsaitləri.

6.2. Investisiya müqaviləsinin investisiya şərtlərinə uyğun hazırlayır

İnvestisiya müqaviləsinin hazırlanmasında sığorta mütəxəssisinin rolu böyükdür və bu proses zamanı onlar şirkətin hüquqşünasları ilə birgə fəaliyyət göstərirlər. Müqavilənin hər iki tərəfi üçün sərfəli olmalı olan investisiya müqavilələrinin şərtləri bir-birindən investisiya alətlərindən asılı olaraq fərqlənir (Şəkil 6.2).

Şəkil 6.2. Investisiya müqaviləsinin hazırlanması

Bankalarda yerləşdirilən depozit müqavilələrinin hazırlanması zamanı sığorta mütəxəssisinin diqqət yetirməli olduğu məqamlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- Depozit məbləği üzrə illik gəlirlilik dərəcəsi;
- Depozit müqaviləsinin müddəti;
- Depozit məbləğinin həcmi;
- Faiz gəlirlərinin hesablanması və ödənilməsi qrafiki (aylıq, rüblük, illik və s.);
- Müqavilə müddəti bitdikdə bank tərəfindən müştərinin xəbərdar olunması və ya köhnə şərtlərlə müqavilənin avtomatik rejimdə yeni müddətə uzadılması;
- Vaxtı bitmiş müqavilələr üzrə avtomatik rejimdə müddətin uzadılması baş vermədiyi halda, hər bir gün üçün faizlərin hesablanması;
- Depozit hesablarında vəsaitlər yerləşdirildikdən sonra bankın sığorta şirkətinə məxsus məhsullarının satışında rolunun artması şərti;
- Tərəflərin hüquq və öhdəliklərinin ətraflı şəkildə açılması.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı, müqavilə şərtlərinin sərfəli olması vacib olduğu kimi, əməkdaşlıq olunacaq bankın düzgün seçilməsi də vacibdir. Depozit müqavilələri bir qayda olaraq bir il müddətinə bağlanılır. Uzunmüddətli müqavilələrin bağlanması şirkətlər tərəfindən ehtiyatla qarşılır. Bu tip müqavilələrin tətbiqi daha çox sabit iqtisadiyyatı olan ölkələrin investisiya bazarlarına xasdır.

Dövlət qiymətli kağızların alınmasında şirkətin əsas məqsədi portfelin diversifikasiya olunmasıdır. Bu alət gəlirlilik baxımından cəlbedici olmasa da, etibarlı və təhlükəsizdir. Ümumiyyətlə, sığorta mütəxəssisi qiymətli kağızlar haqqında minimal olaraq aşağıdakı məlumatlara sahib olmalıdır:

- Dövlət qiymətli kağızlarına Azərbaycan Respublikasının Maliyyə nazirliyi tərəfindən buraxılan dövlət istiqrazları və Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən buraxılan qısamüddətli notlar aiddir;
- Dövlət istiqrazları tədavül müddətinə görə qısamüddətli (1 ay, 3 ay, 6 ay və 1 il), orta müddətli (2 il və 3 il) və uzun müddətli (5 il və daha artıq) ola bilər. Dövlət istiqrazları dövlətin daxili borclanma aləti olmaqla büdcə kəsrinin maliyyələşməsi məqsədi ilə buraxılır;

- Mərkəzi Bankın notları adətən 28 günlük (4 həftə) müddətə buraxılır və təyinatına görə pul kütləsinin tənzimlənməsi (sterilizasiyası) aləti kimi istifadə olunur. Buraxılış xüsusiyyətlərinə görə notlar istiqrazlarla eyni kateqoriyaya aid edilir.

Yuxarıda yazılanlardan göründüyü kimi, dövlət qiymətli kağızları üzrə şərtlər dövlət tərəfindən müəyyən olunduğu üçün onların dəyişdirilməsi mümkünsüzdür. Daha qısamüddətli olması səbəbindən, bu alət şirkətin sərəncamında olan qısa müddətli sərbəst vəsaitlərin dəyərləndirilməsi üçün rahat bir alətdir.

Daşınmaz əmlak investisiya aləti olaraq etibarlı və təhlükəsizdir. Kommersiya xarakterli daşınmaz əmlaka qoyulan sərmayə gəlirlilik baxımından da cəlbedicidir. Məsələn, böyük bir ticarət mərkəzinə yatırılan vəsait tez bir zamanda icarəyə verilmiş sahələrin hesabına cəlbedici gəlirlilik vəd edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, daşınmaz əmlakın likvidlik dərəcəsi aşağıdır, xüsusilə böyük dəyəri olan kommersiya məqsədli daşınmaz əmlakın satılması bir neçə il davam edə bilər. Buna görə də bu növ investisiya alətinin portfəldəki ümumi çəkisi adətən 10%-i keçmir və sığorta şirkəti daşınmaz əmlaka yatırım etməmişdən əvvəl həmin əmlakın gələcək təyinatının faydalı olmasında əminlik əldə etməlidir.

Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitləri gəlirlilik baxımından cəlbedici görünərsə də, bu alətin idarə olunması çox resurs tələb edir. Nəzərə alınmalıdır ki, digər hüquqi şəxslərlə bərabər nizamnamə kapitalında iştirak etmək həmin hüquqi şəxsin idarə olunmasında və ya idarəçiliyinə nəzarət prosesində müəyyən öhdəliklər yaradır. Bu səbəbdən sığorta şirkətinin payçı kimi idarəetmədə iştirakının detalları müqavilə şərtlərində geniş əksini tapmalıdır:

- Hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarında təmsil olunmasının formaları;
- Səhmdarların ümumi yığıncaqlarının keçirilməsi tezliyi;
- Hesabatlıq sisteminin təqdim olunmasının tezliyi və qrafiki;
- Dividendlərin ödənilməsi şərtlərinin açıqlanması və qrafiki və s.

Sığorta şirkətinin öz işçilərinə borc verilmiş pul vəsaitləri demək olar ki, investisiya portfəlinə həcminə görə ən kiçik aləti formalaşdırır. Əməkdaşlara verildiyi üçün, adətən təminatlısız verilir və əməkdaşın əmək haqqına bağlı olur. Müqavilənin şərtləri banklarda müştərilərə verilən kredit müqaviləsi şərtlərindən çox fərqlənir, orta müddətliyi bir və iki il olmaqla illik faiz dərəcəsi isə ölkədə mövcud olan yenidən maliyyələşmə faiz dərəcəsiindən çox böyük olur. Bu alətin əsas məqsədi əməkdaşların daha sərfəli şərtlər əsasında kredit almasına şərait yaratmaq olsa da, əməkdaşın işdən azad olunması və ya şirkəti tərk etməsi kimi riski də mövcuddur. Əməkdaşla kredit müqaviləsi ilə yanaşı zəminlik müqaviləsinin bağlanması, bu riskin qarşısının alınmasında məqsədəuyğun hesab olunur.

Qeyri-dövlət qiymətli kağızları digər qiymətli kağızlar kimi dövlət tərəfindən tanınmalı və tənzimlənməlidir, syni zaman xüsusiyyətinə malik olmalıdır. Qiymətli kağızların mövcudluğu müvafiq qanunlarla tənzimlənir. Qanunvericilikdə qiymətli kağızların təsdiq etdiyi (verdiyi) hüquqlar qiymətli kağızların məcburi rekvizitləri, qiymətli kağızların formasına olan tələblər, emissiya qaydaları, onların dövriyyəsinin digər parametrləri ilə

tənzimlənir. Qiymətli kağızların gətirdiyi gəlir və qoyulmuş vəsaitlərin geri qaytarılması imkanı isə bir sıra amildən asılıdır.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, sığorta mütəxəssisi investisiya alətlərinə müraciət etməmişdən əvvəl hər bir alətin xüsusiyyətlərini dərinlən öyrənməli və müqavilə şərtlərini səciyyələndirən əsas göstəriciləri bilməlidir. Bəzi hallarda investisiya portfelinin formalaşması üçün agentlərdən, müstəqil ekspertlərdən və ya vasitəçilərin xidmətindən istifadə oluna bilər. Bununla bağlı müqavilə şərtlərində komissiya xərcləri barədə müddəalar müvafiq qaydada öz əksini tapmalıdır.

Bank depoziti və ya qiymətli kağızların alınmasında müqavilə məbləğinin qarşı tərəfin hesabına tam məbləğlə köçürülməsinə baxmayaraq, bir sıra digər alətlərdə vəsaitin ödənilməsi mərhələli şəkildə də reallaşa bilər. Məsələn, digər hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitləraləti üzrə nəzərdə tutulan hüquqi şəxsin yeni yaradılan müəssisə olduğu təqdridə, layihəyə investisiya qoyuluşu mərhələli şəkildə həyata keçirilə bilər. Bu, vacib şərtlərdən hesab olunur və investisiya müqaviləsində nəzərdə tutulması vacibdir.

Tələbələr üçün fəaliyyətlər

1. Banklarda depozit hesablarına vəsaitlərin yatırılması zamanı əsas müqavilə şərtləri hansılardır? Həmin şərtləri əsaslandırın.
2. Daşınmaz əmlaka investisiya qoyularkən investisiya müqaviləsinin əsas şərtləri nədən ibarətdir? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Qiymətləndirmə

Aşağıdakı qiymətləndirmə meyarına əsasən qiymətləndirəcəksiniz:

“İnvestisiya müqaviləsini investisiya şərtlərinə uyğun hazırlayır”.

1. Müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq, investisiya müqaviləsinin ən uzun müddəti hansı alətə məxsusdur?
  - A) Dövlət qiymətli kağızlarına;
  - B) Qeyri-dövlət qiymətli kağızlarına;
  - C) Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlərə.
2. Şirkətin qısamüddətli sərbəst vəsaitlərinin investisiyası üçün ən uyğun gələn investisiya aləti hansıdır?
  - A) Daşınmaz əmlak;
  - B) Dövlət qiymətli kağızları;
  - C) Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər.

CAVABLAR

Təlim nəticəsi 1 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 1	
Sual 1	A
Sual 2	C
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	A
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 3	
Sual 1	C
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 4	
Sual 1	A
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 5	
Sual 1	A
Sual 2	C

Təlim nəticəsi 2 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 1	
Sual 1	B
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	B
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 3	
Sual 1	A
Sual 2	C
Qiymətləndirmə meyarı 4	
Sual 1	B
Sual 2	A

Təlim nəticəsi 3 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 1	
Sual 1	A
Sual 2	A
Sual 3	C
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	A
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 3	
Sual 1	C
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 3	
Sual 1	A
Sual 2	A

Təlim nəticəsi 4 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 1	
Sual 1	A
Sual 2	A
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	A
Sual 2	B
Qiymətləndirmə meyarı 3	
Sual 1	C
Sual 2	C

Təlim nəticəsi 5 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 1	
Sual 1	C
Sual 2	C
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	A
Sual 2	C
Qiymətləndirmə meyarı 3	
Sual 1	C
Sual 2	C
Qiymətləndirmə meyarı 4	
Sual 1	A
Sual 2	B

Təlim nəticəsi 6 üzrə düzgün cavablar	
Qiymətləndirmə meyarı 1	
Sual 1	B
Sual 2	B
Qiymətləndirmə meyarı 2	
Sual 1	C
Sual 2	B

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının “Sığorta Fəaliyyəti haqqında” Qanunu
2. Azərbaycan Respublikasının “İcbari Sığortalar haqqında” Qanunu
3. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi;
4. Cİİ (Chartered Institute of Insurers), “Certificate in Insurance” kitabı

